6 ФЕВ 1993

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1993 ЙИЛ, 29 ЯНВАР, № 5 (3213) ЖУМА

КЎҲНА ЖАЙХУН ФАРЗАНДЛАРИМИЗ

Ўзбекистон республикасида Қорақалпоғистон республикаси маданияти кунларининг ўтказилиши ҳар икки халқ маданий, ижтимоий-сиёсий ҳаётида унутилмас воқеа бўлди. 25 январ куни Алишер Навоий номидаги ўзбек давлат академик Катта театрида маданият кунларининг очилишига бағишланган катта тантана бўлиб ўтди. Кечани Ўзбекистон республикаси Бош вазирининг ўринбосари, маданият кунларини ўтказиш ташкилий қўмитаси раиси М. Қорабоев кириш сўзи билан очди. Ўзбекистон ҳукумати номидан республика Бош вазири А. Муталов нутқ сўзлади. Сўнг Қорақалпоғистон республикаси Олий Кенгашининг раиси У. Аширбековга сўз берилди. Кечада қорақалпоқ ва ўзбек маданияти намоёндалари бир-бирларини қутладилар. Улар қўлни қўлга бериб, ижод заҳматини чекаётганликларини, асарларида эрк ва озодликни, истиқлолимизни, тинчликни кенгроқ акс эттиришга интилаётганликларини таъкидлаб ўтдилар.

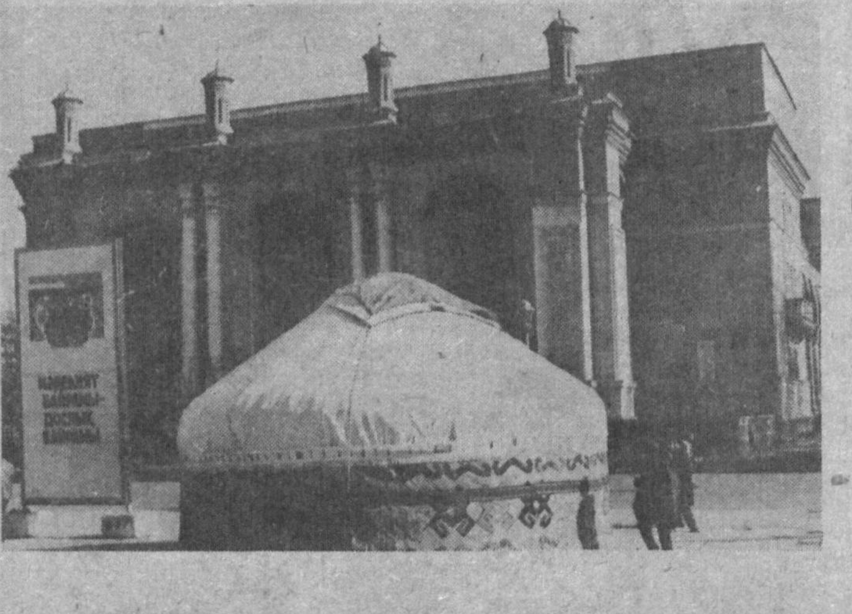

Маданият кунлари очилиш маросимида Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий кенгаши раиси Ш. Йўлдошев, Қорақалпоғистон Республи-

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТИ КУНЛАРИ

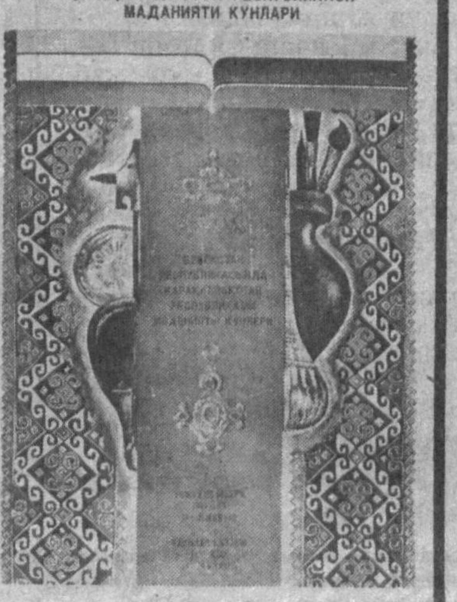

каси Вазирлар кенгашининг раиси Р. Йўлдошев, Тошкент шаҳар ҳокими А. Фозилбеков қатнашдилар.

Катта муваффақиятлар билан ўтказилган маданият кунлари бугун ниҳоясига етади.

3-, 6-, 7-БЕТЛАР

СИЗНИ ЖУДА КЎРГИМ КЕЛАР, МОҲЛАРОЙИМ 4-БЕТ

ТАВҒАЧ САЙЁҲИНИНГ КЕЧМИШИ 3-БЕТ

БИЗНИНГ ҲАМ МУЛКИМИЗ

Ҳафталик янги — 1993 йилни назаримда жўшқин меҳнат ва ижодий изланишлар билан бошлади. Бозор иқтисоди билан боғлиқ юз бераётган қимматчиликни, қаҳатчиликни, нарх-навонинг ҳаддан зиёд ошиб кетганини кўриб, бошимиздан кечириб турибмиз. Бошқаларни билмадиму мен ҳафтанинг жума куни ушбу ҳафталикни қўлга олгач, анча енгил тортаман. Ташвишу қийинчиликларни оз бўлса ҳам унутаман. Худди онасини соғинган гўдакдек унинг саҳифаларига шўнғиб кетаман. Жумҳуриятимизда шундай ҳафталик борлигидан, у руҳимизни кўтариб, маънавий мадад бўлаётганидан қувониб кетасан, киши.

МУҲАРРИРГА мактублар

Мени қувонтирган яна бир янгилик шуки, янги йилдан бошлаб берилаётган янги рукн — «Бизнинг шарҳ» ҳам ўз ўрнини топди. Ҳафталик ижодкорларининг топқирлиги, изланиши меваси — «Бизнинг шарҳ» бизнинг ҳам кўнглимиз мулкига айланди. «Ўзгараётган дунё», «Тарихнинг бурилиш лаҳзасида», «XXI аср бўсағасида» каби чиқишлар халқаро вазиятдаги, қўшни ва қардош республикалардаги сўнгги янгилик, ҳолатлардан бизни хабардор қилмоқда. Ўйлайманки, бу рукн йил давомида бериб борилиши лозим.

С. ШУКУРОВ
Тошкент, II гуруҳ меҳнат ногирони

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ

Ҳ. УМАРОВ ВА А. АҲМЕДОВГА ФАХРИЙ УНВОНЛАР БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг бир йиллиги муносабати билан бунёд этилган Фарғона шаҳрининг рамзий мустақиллик дарвозасини лойиҳалаш, вилоятда миллий меъморчилик ишларини ривожлантиришдаги хизматлари учун қуйидагиларга Ўзбекистон Республикасининг Фахрий унвонлари берилсин:

«ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ХИЗМАТ КЎРСАТГАН САНЪАТ АРБОБИ»

УМАРОВ Ҳасан Жўраевич — Ўзбекистон Рассомлар уюшмаси бадиий жамғармаси қошидаги халқ санъати усталари «Усто» бирлашмасининг ёғоч ўймакорлари бригадири.

«ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ХИЗМАТ КЎРСАТГАН АРХИТЕКТОР»

АҲМЕДОВ Аҳмад Муҳамедович — мустақиллик дарвозасининг лойиҳа муаллифи, меъмор.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
1993 йил, 25 январ

«КИМ ЖИННИ?»

Бу янги лирик мусиқали кинокомедияни режиссёр, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Али Ҳамроев суратга олган. Бу санъаткорнинг номи томошабинларимизга яхши таниш. «Ким жинни?» филми янги «Самарқандфилм» киностудиясида суратга олинган биринчи картинадир. Унда Наби Раҳимов, Ёқуб Аҳмедов, Бахтиёр Ихтиёров, Ҳусан Шарипов, Матлуба Алимова, Обид Асомов, Шерқўзи Ғозиев каби санъаткорлар суратга тушишган.

Филм воқеалари қизиқарли сюжет асосига қурилган. Асли келиб чиқиши ўзбек бўлган бой америкалик бир деҳқонга қариндошининг қабрини тозалаб, ўз вақтида йиғиб-териб юргани учун катта ҳақ тўлайди. Шундан кейин воқеалар қай тарзда юз беришига, кулгули вазиятларни кўришга қизиқсангиз, албатта, филмни кўринг.

А. ШИШКИН

БИЗНИНГ ШАРҲ

ЎКТАМ ҚАДАМ

Зулмат қўйнидан бирдан ёруғликка чиққан одамнинг ҳолатини тасаввур қила оласизми? Қоронғуликка ўрганган одам ёруғликда бирданига эсанкираб қолади. Кейин аста-секин унга ўрганади, ён-атрофига дадил қадам ташлай бошлайди ва ўз йўлини топиб кетади. Собиқ шўролар мамлакатининг қўл остида бўлган республикаларнинг бугунги истиқлол тақдири ҳақида ўйласам ана шу ҳолат кўз олдимга келади. Буни ҳаёт ҳар қадамда исботламоқда. Хусусан, аввалги ҳафтанинг энг муҳим воқеаларидан бири Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги доирасидаги мамлакатлар раҳбарларининг Минскда ўтган учрашуви ҳам бунинг ёрқин далили бўлди.

Хўш, бир неча бор қолдирилган, орқага сурилган бу учрашув нимаси билан кўпчиликнинг диққатини ўзига жалб қилди?

Маълумки, бундан 13 ой илгари, яъни 1991 йилнинг декабрида худди мана шу Минск шаҳрининг яқинидаги Белая Пущада Россия, Украина, Белоруссия ҳамкорлигида Совет Иттифоқи тугатилиб, славянлар иттифоқи тузилганди. Кейинчалик бу МДҲга айлантирилди. Ўшанда Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги янги давлат структураси сифатида эмас, ўзаро ҳамкорлик доираси тарзида тузилган эди. У 11 мустақил республика доирасида иқтисодий ҳамкорликни, ягона қуролли кучлар бирлигини, чегаралар умумийлигини сақлаши лозим эди. То Минскда бўлиб ўтган сўнгги анжумангача ҳамдўстлик мамлакатларининг жойларда 8 учрашуви бўлиб ўтди ҳамда уларда турли масалалар бўйича 250 ҳужжат имзоланди. Буларнинг бари яхши. Ҳозирги шароитда ҳамдўстлик мамлакатлари муҳим ишларни амалга оширганлигини кўрсатади. Лекин барибир шу давр ичида бу ҳамдўстлик ўз теграсидаги республикаларда иқтисодий, сиёсий, ижтимоий йўналишда жиддий ижобий ўзгаришлар ясай олмади. Масалан, ўтган бир йил давомида бу мустақил давлатларда ишлаб чиқариш 15 фоиздан 40 фоизгача камайиб кетган, инқироз эса 1500 фоиздан 2600 фоизгача кўтарилган.

Айни пайтда, ҳаёт ўз йўлида давом этди, мустақил республикалар ички ҳаётида ҳам жиддий ўзгаришлар юзага келди. Аввало, ҳар бир республика ўз армияларига эга бўлди, бу қуролли кучлар бирлиги ғоясига путур етказди. Ҳар бир республика ўз пул бирлигига эга бўлиш ва ички бозорини таъминлаш ҳаракатига тушди. Пул бирлиги тўғрисидаги фикр ҳам хавф остида қолди. Қолаверса, регионларда юзага келаётган қонли тўқнашувлар ва урушлар, армиядаги бўлинишлар чегаралар умумийлигига раҳна солди. Шундай аҳволда охирги учрашувлардан кейин ҳамдўстликка нисбатан муносабат ўзгарди, ўзаро ишончсизлик кўзга ташлана бошлади.

Ана шундай бир жараёнда ҳамдўстлик мамлакатлари раҳбарлари ўзларининг тўққизинчи анжуманини ўтказиш учун Минскка йиғилдилар. Унда одатдагидек 11 давлат эмас, 10 мамлакат раҳбарлари иштирок этди, Озарбойжон вакиллари эса кузатувчи сифатида қатнашдилар. Бу учрашув ҳам Ўзбекистон Республикаси учун муваффақиятли бошланди. Учрашув арафасида Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов ва Беларусь Республикаси Олий Кенгаши Раиси С. Шушкевич икки мамлакат ўртасида дипломатия муносабатларини ўрнатиш ва савдо-иқтисодий соҳадаги ҳамкорлик тўғрисидаги шартномаларни имзоладилар.

Учрашувда асосий фикр МДҲнинг Низомини қабул қилиш масаласи хусусида бўлиб ўтди. Маълумки, МДҲ ташкил этилганидан бери ўз фаолиятини бирор-бир структурасиз, Низомсиз, программасиз амалга ошириб келди. Шунинг учун унда қабул қилинган аксарият ҳужжатлар амалга ошмай қолди, давлатлараро иқтисодий ҳамкорликлар тўкис йўлга қўйилмади. Қолаверса, Марказий Осиёдаги бешта республика МДҲ фаолиятида ишончсизлик, келажагига умидсизлик кайфияти давом этаверса, уни тарк этиб, ўз йўлларини ишлаб чиқишини билдирдилар. Бу ҳамдўстлик Низомини тезроқ ишлаб чиқиб, уни қабул қилишни зарурат қилиб қўйди. Шунинг учун ҳам Россия Президенти Б. Елсин учрашув олдида журналистлар билан қилган суҳбатида «МДҲдан Марказий Осиё блокидаги республикаларнинг чиқиб кетиши биз учун мағлубият бўлади. Бунинг олдини олиш учун ҳамдўстлик Низомига имзо чекишимиз ва унинг фаолиятини самарали қилишимиз лозим», деган фикрни айтган эди. Унинг бу фикрини кўпчилик тасдиқлади. Лекин Низомни қабул қилиш тўғрисида гап борганда, унга етти давлат раҳбари имзо чекди. Украина, Молдова, Туркманистон республикалари раҳбарлари эса имзо қўймадилар. Улар турли сабабларни рўкач қилдилар, энг асосийси, МДҲ Низоми мустақил давлатлар ҳуқуқлари устидан назоратга айланмаслиги керак, деган фикрни ўртага ташладилар. Бошқачароқ айтганда, уларнинг фикрида ёруғликка чиқиб, атрофни энди англай бошлаган одамнинг яна қайтадан зулматга тушиб қолмасмиканман, деганга ўхшаш ҳадиги йўқ эмас.

Барча ахборот агентликлари МДҲнинг Минск учрашувини «сиёсий найрангбозликлар тугаб, амалий ҳаракат учун қўйилган вазмин қадам» сифатида баҳоламоқдалар. Ҳақиқатан, тўғри, айрим найрангбозларнинг МДҲни қандайдир давлат тизимига айлантириш тўғрисидаги сиёсий ўйинлари барҳам топди.

Минск учрашувида имзоланган ҳужжатларнинг ҳаммаси асосан иқтисодий аҳволни барқарорлаштиришга қаратилган. Бундан баъзилар «Иқтисодий аҳволни яхшилаш учун МДҲга кириш шартми, ҳар бир мамлакат бошқа мамлакатлар билан икки томонлама шартномалар тузиб, тараққиёт йўлида давом этаверса бўлади», дейишлари мумкин. Тўғри, барча республикалар айни пайтда ана шу йўлдан ҳам бормоқдалар. Лекин уларнинг шу даврда иқтисодий юксалиши учун кўп йиллар давомида шаклланган ҳамкорлик, ҳамдўстлик йўли ҳам зарур. Шунинг учун Республикамиз Президенти Ислом Каримов «Ҳозирги ривожланиш босқичида мустақил давлатлар ҳамдўстлиги зарур. Собиқ Иттифоқ республикалари ҳозир жиддий иқтисодий қийинчиликларга дуч келмоқдалар. Шу сабабли ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилмасдан бошқа илож йўқ. Аммо шуни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиманки, икки томонлама муносабатлар шундай ҳамкорликнинг негизи бўлиши мумкин ва лозим», деганида юз карра ҳақ!

Ҳа, бугунги кунда истиқлол йўлини тутган республикалар зулматдан ёруғликка чиққан инсон қисматини эслатади. Улар маълум фурсат ўз йўлини топгунча қийналишлари мумкин. Лекин ўз йўлини топади. Чунки ёруғлик ҳаммада умид уйғотади.

К. МАТЕҚУБОВ,
«ЎзАС» таҳририяти аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

МАЪРИФАТ ЗИЁСИ

Азалдан Шарқда ўқимишли киши алоҳида иззат-икромга лойиқ кўрилган. Бундан 10—20 йиллар бурун ҳам бизда бирор-бир дастхат битилган қоғоз нондай эъзозланган, оёқ-остига ташланмаган. Китоб ўқий оладиган саводхон кишининг жойи тўрда бўлган ҳамиша. Зиё тарқатувчи, хат-савод ўргатган кишининг этагини кўзга суртишган.

Наҳотки, илм-маърифатга бу қадар юксак эътибор элимизнинг «инқилобгача ялпи саводсизлиги» туфайли пайдо бўлган, деган қараш ўринли бўлса?! Аксинча, биз ялпи саводхон ўлкага айланганимиздан кейин маърифатни муқаддас ақидаларимиз қаторидан тушириб қўймадикмикан?

— Ҳали ҳам ўқитувчининг қадр-қиммати тўла-тўкис тиклангани йўқ, — дейди Гулноза. — Яқин-яқинларда, 80-йилларда ҳам бизнинг касб кишиларига: «Ҳа, ким бўлибди, ўқитувчи-да!» деб беписанд қарашарди. Ҳозир ҳукуматимиз моддий жиҳатдан бироз кўмаклашди. Лекин мени оладиган маошим эмас, балки ўқитувчини унутиб қўяётганимиз ташвишлантиради. Юртимизда ҳалол меҳнат қилаётган минглаб муаллимлар борки, улар чиндан ҳам юксак эҳтиромга сазовор, деб ўйлайман.

Гулноза Юсупова Тошкент шаҳар Чилонзор туманидаги 281-сон ўрта мактабда таълим беради. Мен уни дастлаб ўтган йили 1 сентябрда мактаб ҳовлисида болаларини етаклаб олган ота-оналар қуршовида кўриб, бу қизнинг меҳригиёси борми, нима учун кўпчилик ўз боласини фақат унинг қўлида ўқитишни истайди, деб ўйлаган эдим. Кейинчалик танишиб, суҳбатлашиб Гулноза ҳам ёш авлоддан меҳрини аямайдиган оддий муаллимлардан бири эканлигига гувоҳ бўлдим.

Инсон табиати ғалати: ёшликда орзу қилган, интилган касбини эгаллаб, ишга ўргангандан сўнг қўли совий-

Биринчи мўъжиза

ди. Аксарият кишилар касбини тирикчилик воситасига айлантириб олиб, хотиржам умр кечиради. Бироқ шундайлар ҳам борки, уларни ҳазил аралаш ўз касбининг «жинниси» дейдилар. Кейинги пайтда урф бўлиб қолган сўз билан айтсак, улар профессионал кишилар. Мен Гулнозани ҳам шундайлардан бири десам, янглишмайман.

— Мен сизга ҳозир олиб турган маошингиздан икки ҳисса ортиқ мояна берадиган, тинч-хотиржам ишга таклиф этсам, борармидингиз, — деб сўрадим ундан.

Бу саволимга у иккиланиб ё «қанақа иш экан?» деб қизиқсиниб ўтирмай қатъий жавоб қилди:

— Йўқ, ҳеч қачон. Мен ўзимни бошқа касбда тасаввур қила олмайман.

Мен ундан жавобини изоҳлаб беришимни сўраганимда у: «Тасаввур қилолмайман, холос», — деб қўя қолди. Гулноза билан анча суҳбатлашгач, ўзимча шундай хулосаларга келдим: касбга қизиқиш ихлос ва эътиқод даражасига кўтарилганда киши ўз ишининг чинакам устасига айланиши мумкин экан. Шунда касб тирикчилик воситаси эмас, аксинча, умр мазмуни, моҳиятига айланар, киши ўзидаги яширин имкониятларини кашф этиб борар экан.

— Синфингизда ўтирган мана шу қора кўзларнинг 10—20 йилдан кейинги ҳаётини қандай тасаввур қиласиз, — деб сўраганимда, Гулноза ўйланиб қолди.

Ҳа, кейинги икки-уч йилда дунё «тескари» айланиб кетмадими? Яна 10—20 йилдан кейин... Ҳар қалай, унинг умидлари порлоқ, ғайрати мўл. Бундай шижоат Гулнозага бобомерос фазилат. Бир замонлар мактаб очиб, болаларга хат-савод ўргатишга бел боғлаб киришган Абдуманнон ота Асроровни янгийўлликлар ҳурмат билан эслашади...

Яқинда Ўзбекистон Ўқитувчилар малака ошириш институтидан келган махсус комиссия Гулнозанинг синфида бўлиб, унинг тажрибасини маъқул деб топди. Унинг ўқувчилари бир йиллик программани уч ойда ўзлаштириб, бир синф олдинга ўтиб олишди.

А. ОТАБОЕВ

ТАРИХИМИЗНИ ЎЗИМИЗ ЁЗАЙЛИК

Дарсликлар — фарзандларимизни илмлар оламига олиб борувчи бир йўл, катта бир кўприк. Шунинг учун ҳам улар ҳақли равишда ёш авлоднинг бош китоби, деб тан олинади. Менингча, дарсликларни она китоблар десак янада маъқулроқ бўлар эди.

Дарслик яратиш, ёзиш, нашр этиш иши жуда мураккабдир. Бу адабиёт жуда кўп қатор идора ва муассасаларнинг меҳнаткаш зиёлилари ва ишчиларнинг пешона тери эвазига вужудга келади.

Ўзбекистонда ўқув адабиётини, хусусан унинг энг сараси бўлмиш дарсликларни Ўрта Осиё минтақасидаги энг йирик — «Ўқитувчи» нашриёти чиқаради. Ўзининг 60 йиллик фаолиятида бу нашриёт ўқув маҳсулотларини чиқарувчи чинакам йирик индустрия марказига айланиб кетди.

Республикамиз мустақилликка эришганидан қалби қувонч ва ифтихор туйғуси билан тўлган нашриётимиз жамоаси айни вақтда ташвишга ҳам тушиб қолди: дарсликлар чиқариш вазифасини аввалгидек уддалай оламизми, деган гумон ва иккиланишлар пайдо бўлди. Негаки, ҳозирча республикамизнинг етарли миқдорда қоғоз ишлаб чиқариш имкони йўқ, биз уни асосан Россиядан оламиз. Қоғоз ва муқова материалларининг нархи эса кун сайин ошиб бормоқда.

Ўзбекистон мустақиллигининг бир йиллик тўйи арафасида дарсликларни ўз вақтида чиқариб, муносиб совға тайёрладик. Мактабларимиз учун фақат режалаштирилган дарсликларнигина эмас, балки унга қўшимча равишда, яна янги фанлардан 2 млн. нусха китоб чиқаришга муяссар бўлдик.

Бозор муносабатларига кириш нашриёт олдига янги-янги муаммоларни қўймоқда, жиддий иқтисодий қийинчиликларни вужудга келтирмоқда: Россия Федерациясидаги қоғоз ишлаб чиқарувчи корхоналар қоғоз ва бошқа материалларни бизга беришда оғир шартларни қўймоқда. Бу шартлар ишимизни иқтисодий жиҳатдан жуда мураккаблаштириб юбормоқда.

Дарсликларимизнинг мазмунига тааллуқли муаммоларимиз ҳам бор. Зўравонлик тузуми ҳукм сурган йилларда яратилган ўқув адабиётлари жуда ҳам мафкуралаштирилган бўлиб, сиёсат масалалари уларда асосий ўринни эгаллар эди. Ҳозирги кунда ҳаётимизда жуда катта ўзгаришлар рўй бермоқда, қарор топган эски нарсалар бузилиб, улар ўрнига янгилари секинлик билан таркиб топмоқда.

Дарҳақиқат, баъзи дарсликлар маънавий жиҳатдан эскириб қолди. Турли йиғилишларда, матбуотда биз кўпинча «дарсликлар ҳаётдан орқада қолмоқда» деган ўринли таъналарни эшитамиз: «Нима учун, масалан, шаҳарларимиз майдонлари ва кўчаларидан олиб ташланган шахсларнинг расмини ёки халқларнинг «аҳил оиласи»ни тараннум этувчи шеърларни ҳозир ҳам дарсликлар саҳифаларида учратиш мумкин», деб айтишади. Аммо шуни эътиборга олиш керакки, майдондаги ҳайкални бир зумда бузиб ташлаш мумкин. Лекин ярим миллион нусхада, бир йил олдин чоп этилган ва жойларга юборилган дарсликлар хусусида бундай қилишнинг иложи йўқ. Бу камчилик дарсликни қайта нашр қилиш вақтидагина бартараф қилиниши мумкин. Менимча, ҳозир дарсликлардаги хусусий камчилик ҳақида эмас, балки таълимнинг янги концепцияси ва унинг асосида янги дарсликлар яратиш ҳақида кўпроқ ўйлаш, бош қотириш лозим.

Ҳозирча биз амалдаги дарсликларни янгилаш йўлларини қидираяпмиз. Халқ таълими вазирлиги ҳамда бошқа вазирликлар ва идоралар билан биргаликда биз дарсликларни умуминсоний қадриятларга ва мустақил республикамизга оид материаллар билан бойитишга ҳаракат қиляпмиз.

Булардан ташқари, яна биз «нима учун нашриёт Россия Федерацияси ва бошқа мамлакатларда чиқарилган дарсликларни, айниқса, аниқ фанларга оид дарсликларни таржима қилишни давом эттираётир (масалан, Моронинг «Математика», Кикоиннинг «Физика» дарсликлари ва бошқалар), нима сабабдан республикамизда маҳаллий муаллифлар томонидан дарсликлар яратилмайди?», деган таъналарни ҳам эшитамиз.

Тўғри, мен бу фикрларга қўшиламан. Лекин шуни ҳам таъкидлаш керакки, таржима қилинадиган дарсликларнинг муаллифлари бутун дунёга таниқли олимлар бўлиб, улардан жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида фойдаланилади.

Бундан ташқари, масалан, Олмонияда ажойиб «Кимё дарслиги» яратилган. Унда барча мамлакатлардаги йирик олимларнинг кашфиётлари, илмий ва педагогик тажрибалари, ўнлаб илмий институтларнинг иш натижалари мужассамлашган. Келинг, бир ўйлаб кўрайлик-чи, қайси бири мақсадга мувофиқроқ экан: тайёр дарсликни тезликда таржима қилиб, уни нашр этишми ёки республикада шундай дарслик яратилишини кутиб ўтиришми? Ўйлайманки, кутиб туришга фурсат йўқ. Болаларимизга жаҳон стандартларига мос бўлган китобни тезроқ етказиб бериш маъқул.

Илм олишда жаҳон стандартлари даражасига чиқиб олиш учун биз республикамиз, шунингдек, жаҳон фани ва тажрибаси ютуқлари тўплаган барча қимматли билимларни болаларимизга беришимиз керак. Бусиз биз болаларимиз савиясини юксалтира олмаймиз, Шу сабабли биз юқоридагидек дарсликлардан фойдаланишимиз лозим. Лекин бундан маҳаллий муаллифларимиз аниқ фанлардан дарслик ёзишмасин, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Мабодо маҳаллий муаллифлар, айниқса, ўрта мактаб ўқувчилари учун ҳам дарсликлар яратишса, нашриёт уларни жон дили билан чоп этган бўлур эди. У шундай дарсликларни нашр этаяпти ҳам. Масалан, 1—4-синфлар учун «Математика» (И. Аҳмаджонов ва бошқ.), 7- ва 8-синфлар учун «Алгебра» (Ш. Алимов ва бошқ.). Аммо булар ҳали етарли эмас. Ҳозир фақат умумий таълим мактаблари билан бир қаторда турли типдаги ўқув юртлари учун ҳам турли фанлар бўйича дарсликлар яратиш устида иш олиб борилмоқда.

Она тили ва адабиёти, тарих, ўлка жўғрофияси, табиатшунослик, экология дарсликларига келсак, буларни албатта шу республикада яшаётган, унинг табиати, маданияти, тарихи, анъаналари, ҳаётини яхши биладиган маҳаллий муаллифлар ёзиши керак.

Минг афсуски, 1976 йилдан буён умумий таълим мактабларининг юқори синф ўқувчилари учун Ўзбекистон тарихидан тўла-тўкис дарслик ёзилгани йўқ.

1989 йилда Тбилиси шаҳрида ўқув-педагогика нашриётлари директорларининг кенгаши бўлиб ўтган эди. Кенгашда собиқ СССР тарихи дарслиги муҳокама қилинди. Мен дарсликда Ўрта Осиё, жумладан, Ўзбекистон халқлари тарихига жуда кам ўрин ажратилганлигидан норозилигимни изҳор этдим. Бунга жавобан мен Москва олимларининг республика тарихига оид қисмни Ўзбекистон тарихчиларига ёзиб беришни таклиф қилишганлигини эшитдим. Уларнинг айтишича... бир ярим йил кутишибди, лекин ёзиб берадиган одам топилмабди, жавоб ҳам беришмабди. Натижада улар дарсликнинг тарихимизга тегишли қисмини ўзлари ёзишга мажбур бўлишибди. Ҳар ҳолда юртимиз тарихини ўзимизнинг олимларимиз ёзиб беришса, тўғри бўлар эди.

Ёки бошқа бир мисол. Ўзбекистон Халқ таълими вазирлиги ва Ўзбекистон Давлат Матбуот қўмитаси минтақавий дарсликлар яратиш юзасидан икки марта танлов эълон қилди. Аммо танловга муаллифлардан қўлёзмалар келмади, натижада танлов ҳам ўтказилмади.

Ўқув адабиётлари ичида биз дарсликларга кўпроқ эътибор берамиз. Ҳаммамиз: «дарслик, дарслик» деймиз. Улар «ўз вақтида чиқадими, нусхалари ўқувчиларга етарли бўладими», деб қизиқамиз. Бу тўғри! Дарсликсиз илм бериш, илм олиш жуда мушкул иш. Лекин илм эгаллашда фақат дарсликлар билан чегараланиш, менимча, кифоя қилмаса керак.

Фарзандларимизни фақат дарсликлар билангина ҳар томонлама камолга етган, кенг дунёқарашли инсон қилиб тарбиялаш мумкин эмас.

Ҳар қандай халқнинг келажак тақдири болаларнинг соғломлигига, ақл-заковатига ва савиясига боғлиқ. Ёш авлод маърифатни қанчалик пухта эгаллаган бўлса тараққиётимиз шунчалик залворли бўлади. Бу мақсадга эришиш учун болаларимизга қўшимча равишда ўқув адабиётлари комплектини беришимиз зарурдир.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, биз ўқув қўлланмаларига қўшимча равишда дарсдан ташқари ўқийдиган муҳим адабиёт чиқаришга етарлича эътибор бермаётган эканмиз.

«Соғлом танда соғлом ақл», дейди доно халқимиз. Соғлом бола яхши фикрлайди, яхши ўқийди ва камол топади. Демак, болаларни жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишга жалб қилиш лозим. Бунга эришиш учун мактаб кутубхоналарини жисмоний тарбия ва спортга оид қизиқарли китоблар билан бойитишимиз зарур. Шуларни эътиборга олиб, нашриёт кейинги йилларда Ўзбекистон Халқ таълими вазирлиги, Спорт қўмитаси билан биргаликда бундай нашрлар сонини кўпайтирди. Масалан, «Кураш», «Ҳаракатли ўйинлар», «Баскетбол», «Футбол», «Волейбол», «Енгил атлетика», «Шахмат» ва бошқа китобларни босмадан чиқарди. Бу соҳадаги ишлар ҳозир ҳам давом эттирилмоқда.

Маълумки, 1978 йилдан эътиборан дарсликлар мактаб фондига киритилди. Бу ҳол мактаб кутубхоначиларининг масъулиятини янада оширди, чунки кўп нарса уларнинг кутубхона ишларини қанчалик яхши билишларига боғлиқ. Афсуски, кутубхоначиларнинг фонд билан муомала қилишни ўрганишлари учун тегишли методик адабиёт йўқ эди. Шунинг учун нашриёт Маданият вазирлиги билан биргаликда бу камчиликнинг ўрнини тўлдиришга киришди. Натижада «Мактаб кутубхонаси ишини ташкил этиш», «Кутубхоначилик иши тарихи», «Кутубхона ва ёш китобхон», «Кутубхона фондлари» каби китоблар чиқарилдики, булар ўқувчилар билан ишлашда кутубхоначиларга ёрдам беради.

Бугун жамиятимизга ҳам маълумотли одамлар, ҳам қўли гул усталар: моҳир чеварлар, наққошлар, ганчкорлар, ўймакорлар, заргарлар, мисгарлар, дурадгорлар, кулоллар керак, ота касбини давом эттирувчи уддабурон инсонлар керак.

«Ҳунар-ҳунардан унар,
Ҳунари йўқ кишининг
Мазаси йўқ ишининг» —
дейди доно халқимиз.

Кўпчиликнинг эсида бўлса керак, илгарилари кўчаларда, бозор атрофларида қатор-қатор устахона-дўконлар бўларди. Уларда халқ санъатининг ноёб намуналари сотиларди. Зўравонлик тузуми даврида буларнинг ўрнини ҳунар-техника мактаблари олди. Лекин ҳунармандлар сони борган сари камайиб кетаверди. Натижада республикамиз оддий асбоб ва буюмларга муҳтож бўлиб қолди, кетмондаста супурги, қаламтарош ва ҳоказоларни узоқ-узоқлардан олиб келадиган бўлди.

Ота-боболаримиздан қолган асрий касб-ҳунарларни тиклаш зарурлигини инобатга олиб, кейинги йилларда нашриёт қатор қўлланмалар, халқ амалий санъати, касб-ҳунарларни тарғиб этувчи, ўргатувчи китоблар нашр этди.

Фарзандларимиз ҳур Ўзбекистон истиқболи учун ота-оналар касбини ўргансалар, нур устига аъло нур бўлур эди.

Маълумки, турмушимизда инсонга хизмат кўрсатиш маданияти жуда юксак бўлган. Кўпгина ёшларимиз бу касбга қизиқадилар. Бу катта бир бахт бўлса керак. Уларга хушмуомалалик, илтифотлилик сирларини ўргатишимиз керак. Дағал, қўпол муомалалар одамларни ҳақли равишда ранжитади. Шу боисдан биз «Хизмат кўрсатиш меҳнати» курсига доир қатор адабиётлар нашр эта бошладик.

Ҳозирги оғир мураккаб даврда ўзбек халқининг анъанавий ахлоқий қадриятларини сақлаб қолиш ва ривож топтириш жуда муҳимдир. Бунинг учун инсонпарварлик туйғуларини ривожлантиришга доир китобларни кўпроқ чоп этиш керак. Шу мақсадда нашриёт «Оилавий мутолаа кутубхонаси» номида туркум китобларни чиқаришни режалаштирган. Бу туркумга «Саодатнома», «Аллаё-алла», «Яхши сўз жон озиғи» каби қатор асарлар киради. Буларда тарбия ҳақидаги ўй-фикрлар, ибратли мисоллар, халқ донишмандлиги намуналари бериб борилади. Нашриёт бундай китобларни кўплаб чиқаришни мўлжалламоқда.

Баъзан республикамизда дарсликлар етишмайди, деган гапларни эшитиш мумкин: Бу фикрга тўла қўшилиб бўлмайди. Нашриёт Халқ таълими вазирлигининг ҳамма буюртмаларини тўла бажармоқда. Агар дарсликлар етишмаётган бўлса, сабабини жойлардан қидириш керак. Балки буюртма ўз вақтида расмийлаштирилмагандир ёки расмийлаштириш нотўғри бўлгандир.

Бундан ташқари, дарсликларнинг тақсимланишидаги камчиликлар туфайли айрим дарсликлар баъзи жойларга ортиқча юборилиб, бошқа жойларда етишмай қолаяпти. Эҳтиёжни аниқлашда халқ таълими ходимлари китоб савдоси ходимлари билан ҳамжиҳат бўлиб иш олиб боришса, бу камчилик бартараф этилган бўлар эди.

Етарли миқдордаги айланма маблағларнинг йўқлиги ҳам нашриёт учун жиддий муаммо ҳисобланади. Гап шундаки, илгарилари биз қоғоз ва полиграфия хизмати пулларини маҳсулотимиз чиқарилганидан кейин тўлар эдик. Эндиликда китобни нашр қилиш учун керакли бўлган қоғоз, муқова ва бошқа материалларни ишлаб чиқарувчи корхоналар олдиндан пул тўлашни талаб этмоқдалар. Бунинг устига хомашё нархлари ҳам кун сайин ошиб бормоқда, полиграфия хизмати ҳақлари қимматлашмоқда. Нашриётнинг эса пули йўқ, айланма маблағи етишмайди. Босмахоналарга қарзмиз.

Бу муаммони ҳал қилиш учун нашриёт давлат ёрдамига муҳтож. Агар нашриётга айланма маблағ яратиш мақсадида бир маротаба ёрдам ёки узоқ муддатли (5 йилга қадар) фоизсиз қарз берилса, мактаб дарсликлари чиқариш хавф остида қолмайди, китоблар нархи ошиб кетавермай, уларнинг сифати яхшиланади.

Китоб нашр этиш — жуда сермеҳнат ва мураккаб иш бўлганлигидан ўқувчиларга, ўқитувчиларга, тарбиячиларга мурожаат қиламиз: дарсликларни эҳтиёт қилингизлар, уларни озода ва батартиб сақлангизлар.

Азиз ота-оналар! Фарзандларингизга китобни авайлаб сақлаш ва севишни ўргатингиз, токи улар чинакам китобхон инсонлар бўлиб улғайишсин!

Олимжон МИРЗАЕВ,
«Ўқитувчи» нашриётининг директори

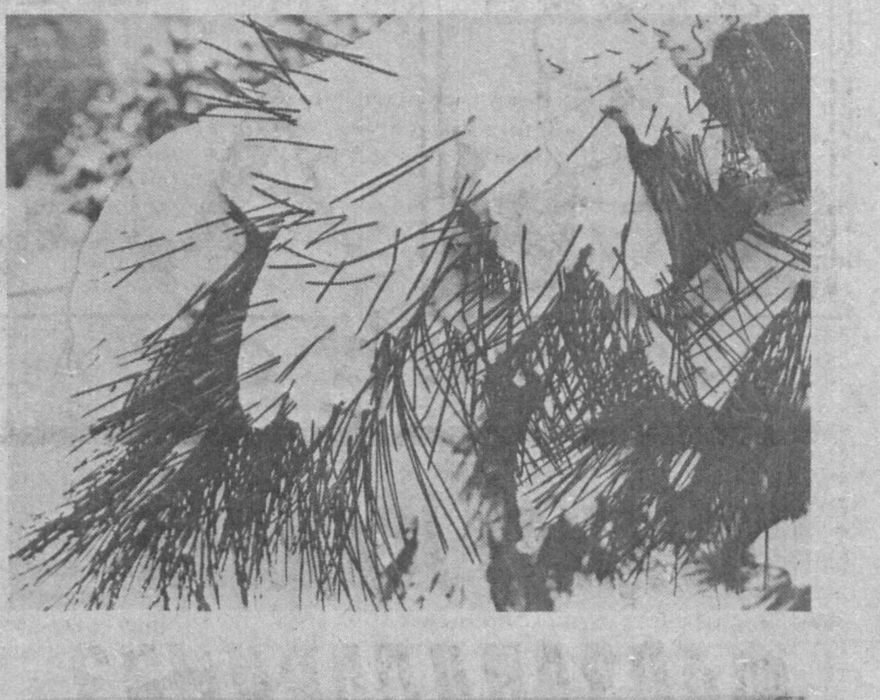

ЧИМБОИДА ҚИШ.
Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

ҚАНДАЙ ЯШАЯПМИЗ? ҚАНДАЙ ЯШАМОҚ КЕРАК?

Яқинда Тошкент вилояти Ўқитувчилар малакасини ошириш институтида бўлиб ўтган журналистлар билан институт тингловчиларининг давра суҳбати шу муаммолар муҳокамасига бағишланди.

Учрашувни институт ижтимоий фанлар кафедрасининг мудири, тарих фанлари номзоди, доцент Абдулла Сайфиддинов очди.

Биз ватанимиз тарихининг ғоят масъулиятли даврида, синовлар замонида яшамоқдамиз. Эски мустабид тузум — «қизил империя» қолдирган мудҳиш асоратлардан халос бўлиш жуда қийин кечмоқда. Бинобарин, бутун халқимиз бир ёқадан бош чиқариб, янги миллий давлатимизни барпо этишимиз, чинакам истиқлолга эришишимиз керак.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев мустақиллик берган имкониятлар ҳақида сўзлаб, янги даврнинг ўзига хослиги, ҳозирги кунларимиз хусусида тўхталди. Сўнгра яқинда Америка Қўшма Штатларида сафарда бўлган пайтида кўрган-кечирганлари тўғрисидаги таассуротларини, дунё кўриб туғилган фикрларини ўртоқлашди.

Таниқли тележурналист Шуҳрат Қосимов ўзбек телевидениеси, ундаги ўзгаришлар, тележурналистнинг айни кунлардаги мавқеи тўғрисида гапирди, тингловчиларнинг саволларига жавоб берди.

Адабиёт газетаси бош муҳаррирининг ўринбосари, филология фанлари номзоди Иброҳим Ғафуров мустақил демократик давлатимиз халқини демократик руҳда тарбиялашни мактаб партасидаёқ бошлаш зарурлигини алоҳида таъкидлади. Биз фарзандларимиз онгига демократия ҳақидаги тушунчаларни болаликдан сингдириб боришимиз керак, деди у. Бу борада эса, ўқитувчиларнинг хизмати жуда катта бўлади. «Мен ўқитувчи билан муаллимни фарқлаш тарафдориман,— деди И. Ғафуров.— Ўқитувчи китобда ёзилганни ўқитади, муаллим илм беради. Биз болаларимизни мамлакатимизнинг ҳақиқий хўжайинлари, масъулиятни юксак ҳис этувчи шахслар қилиб тарбиялашимиз лозим...»

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг танқид ҳамда адабиётшунослик бўлими мудири Маҳмуд Саъдий эса, Туркистондаги жадидчилик, маърифатпарварлик ҳаракати, унинг улуғ вакиллари ҳақида, маърифатли бўлмасдан чинакам мустақилликка эришиш мушкуллиги тўғрисида гапирди. Ҳафталикнинг ўзбек классик адабиётини, исломий меросни, бой тарихимизни тарғиб этиш борасидаги ишлари, истиқбол режалари хусусида сўзлади.

Давра суҳбати давомида журналистлар тингловчиларнинг саволларига жавоб бердилар.

НАФСИ ТЎҚ ОДАМ ҲАҚИҚИЙ БОЙДИР

Яширишнинг ҳожати йўқ, бугунги кунда «ишбилармон», айниқса, «тижоратчи» деган сўзни эшитса, оддий меҳнаткашларнинг ҳафсаласи пир бўладиган бўлиб қолди. Сабаби маълум — ишбилармону тижоратчиларнинг ҳаммаси ҳам бирдай хайрли ишга қўл ураётганлари, эл-юрт фаровонлиги учун бирдай жон куйдираётганлари йўқ. Аксинча, кўпчилиги оғир иқтисодий танглидан, моддий етишмовчиликлардан фойдаланиб, шахсий бойлик орттириш пайида бўлмоқдалар. Таъбир жоиз бўлса, ишбилармонликни аксарият ҳолларда юлармонликка айлантириб олмоқдалар.

Хўш, бу ҳолни ҳақиқий ишбилармонлар қандай изоҳлайдилар? Уларнинг биз ўйлагандан бошқа дард-ташвишлари ҳам борми? Республика «Наврўз» хайрия жамғармасининг «Чиғатой» тижорат-пайчилик фирмаси бош директори Баҳодир ЧИҒАТОЙ билан суҳбатимиз ана шу хусусда бўлди.

— Баҳодир ака, сиз эндиликда ҳаётимизнинг барча жабҳаларига кириб келган, юртдошларимизни анча-мунча қийнаб қўйган бозор иқтисодига ўтишга қандай қарайсиз? У ишбилармонларга, хусусан, уддабурон тожир сифатида сизга нималар берди?

— Ҳалқимизда «Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ» деган гап бор. Шу нуқтаи назардан олганда, бозор иқтисодига ўтиш давр талаби, янаям аниқроғи, қачонлардир барибир амалга ошиши лозим бўлган иқтисодий ислоҳот эди. Негаки, бизда бир неча йиллар давомида барча ишлаб чиқариш корхоналари, савдо-сотиқ тармоқлари фақат давлат тасарруфида бўлиб келди. Эл-юрт эҳтиёжи учун зарур бўлган жамики маҳсулотлар фақат давлат йўли билан етказиб берилади деган зўрма-зўраки ғояга амал қилинди. Шу мақсадда кишиларнинг шахсий ташаббуси, истеъдод ва қобилияти бўғилди. Кези келганда, мулкчиликнинг, арзончиликнинг асосий манбаларидан бири бўлмиш хусусий томорқа майдонлари қисқартирилди. Ҳатто, одамларнинг ўз эҳтиёжи учун хонадонида чорва моллари асраши ҳам чегаралаб қўйилди. Бу меъёрларни бузганлар аёвсиз жазоландилар. Оқибати нима бўлди? Бир томондан давлат корхоналари халқ эҳтиёжини қондиролмай қолди, иккинчи томондан одамлар феъл-атворида лоқайдлик, бепарволик урчиди. Кўпчиликнинг онгида мен ўзимга топширилган вазифани бажарсам, далада ёки корхонада ишлаб турсам, бас, қолганини давлат

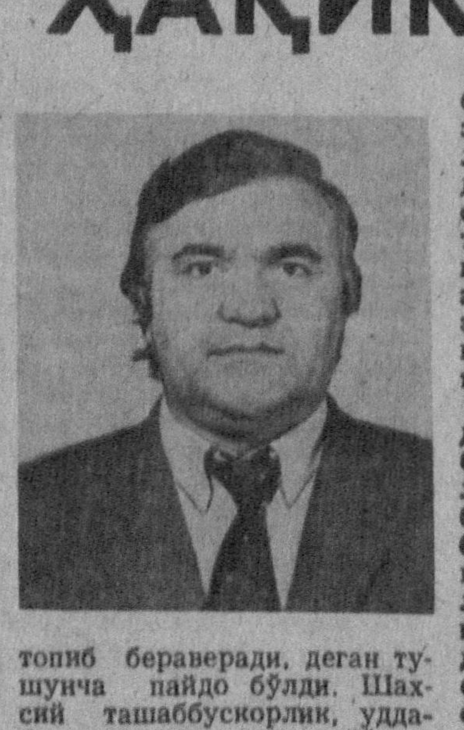

топиб бераверади, деган тушунча пайдо бўлди. Шахсий ташаббускорлик, уддабуронлик хислатлари йўқолди. Бу ҳолларнинг асорати ҳаётимизга бозор иқтисоди деган атама кириб кела бошлаган дастлабки кезларданоқ яққол кўзга ташланди. Ана шундай бир пайтда жумҳуриятимиз раҳбарияти ишбилармонлар учун ҳам кенг йўл очиб берди, халқ фаровонлигини ҳам давлат йўли билан, ҳам ишбилармонлар кучидан фойдаланиб, таъминлашга интилди. Ҳаял ўтмай, халқимиз орасидан кўплаб уддабуронлар етишиб чиқди, турли соҳаларда ўз истеъдод-қобилиятларини намоён эта бошладилар.

Бугунги кун нуқтаи назаридан қараганда, мен ҳам тижоратчилар уруғиданман. Ўз фирмамни жумҳурият Олий кенгашининг тегишли қарори асосида 1990 йил июлида очган эдим. Ўша маҳалда шахсий ҳисоб рақамимда 50 минг сўм пул бор эди, ҳозирга келиб 3 миллион сўмга етди.

Биз асосан пайчилик ишлари билан шуғулланамиз. Жумҳуриятимиздаги ва собиқ Иттифоқ таркибида бўлган бошқа давлатлардаги корхоналар билан шартнома бўйича иш юритамиз. Баъзи жойларда ўтмай омборларда тўпланиб қолган, фойдаланилмай ётган ёки ўз эгаси ва ўрнини тополмаётган турли асбоб-ускуналарни, қурилиш материалларини, ашё ва буюмларни аниқлаб, эҳтиёжманд буюртмачиларга етказиб беришга ҳаракат қиламиз.

— Албатта, бугунги кунда юртимизда ҳақиқий ишбилармонлар кўплаб топилади. Аммо, барибир, аччиқ бир ҳақиқатдан кўз юмиб бўлмайди. Сўнгги йилларда ишлаб чиқариш муносабатларининг, айниқса, СССР парчаланиб кетгач, иқтисодий алоқаларнинг бузилиши оқибатида жумҳуриятимиз савдо дўконларида маҳсулотлар анча камайди. Шунданми, кўпчилик ишбилармонлар ўзларини ишлаб чиқаришга, бунёдкорлик ёки ободончилик ишларига эмас, балки тижоратга урдилар. Ҳозир қаерга борманг, ҳар қадамда воситачи тижорат дўконига кўзингиз тушади. Уларда кийим-кечак дейсизми, сигарет, спиртли ичимлик дейсизми, нимаики истасангиз, ҳаммаси бор. Йўқдан кўра ана шу борига шукур ҳам қиласиз. Аммо дадил ичкарига киришга юрагингиз бетламайди. Чунки нархи осмонда. Лоақал ўртамиёна бирор костюм-шим ёки қишки этик олай десангиз, икки-уч ойлигингиз ҳам етмайди. Таажжубланарлиси, тижоратчиларнинг аксарияти юртимизда йўқ маҳсулотларни ўзлари заҳмат чекиб четдан олиб келишмайди. Аксинча, давлат йўли билан келтирилган молларни нисбатан арзонроқ нархда олишади-да, сўнгра оғзига сиққан нархни қўйиб, савдога чиқаришади. Сал эътироз билдирсангиз, баҳоналари тайёр: «Бу хусусий дўкон, униси воситачи тижорат дўкони. Хоҳласангиз, шу, бўлмаса, йўқ».

Буниси ҳам майли. Бироқ баъзи ишбилармон дўкондорларнинг ўзимизда етиштирилган маҳсулотларни ҳам тижорат нархида сотаётганларига нима дейсиз? Уларнинг ўзлари маҳсулот ишлаб чиқармасалар, молларни қаердан оладилар? Шубҳасиз, калаванинг учи давлат савдо дўконларига, базаларга бориб тақалади. Хусусий дўкон эгалари, тижоратчилар давлат дўконларида сотилиши лозим бўлган молларни, эгриқўл, ўрни келганда, виждонини ҳам сотиб юборишдан тоймайдиган савдо ходимларидан кўтарасига «харид» қилиб оладилар, сўнгра ўзлари истаган нархда майдалаб сотадилар. Баъзи бировлари эса, машиналарда қишлоқма-қишлоқ кезиб, шахсий томорқаларда етиштирилган озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини арзон-гаровга сотиб олиб, катта пул эвазига четга жўнатмоқдалар. Эҳтимол, бу билан улар транспорт харажатлари осмон баравар кўтарилиб кетган ҳозирги пайтда бир жиҳатдан вақти зиқ, қўли калта деҳқонларнинг мушкулини осонлаштираётган бўлсалар бордир. Лекин хайр қилган одам бутун қилиши лозим. Ўша маҳсулотларни бартер, фалону писмадон деган баҳоналар билан четга чиқариб юборгандан кўра, ўз бозорларимизда сотсалар ҳам бўлади-ку. Кошки, айирбошлаш эвазига олган маҳсулотларига арзонроқ нарх қўйсалар. Йўқ. Менимча, улар бир ўқ билан икки қуённи урмоқдалар. Шулар ҳақида ўйласам, баъзан биз бозор иқтисодига эмас, чайқов иқтисодига, юлармонлик иқтисодига ўтганмизми, деб ўйланиб қоламан.

— Қуюнишларингизда жон бор. Лекин бир нарсани унутмаслик керак: қайдаки нур бўлса, ўша жойда соя ҳам бўлади. Рўй бераётган нохушликларнинг, менимча, иккита бош сабаби бор. Биринчиси — бизда бозор иқтисодига ўтишнинг соф жаҳоний тажрибаси йўқ эди. Бундан унумли фойдаланган устамонлар жумҳуриятимиз мустақилликка эришиб, то ўзини ўнглаб олгунга қадар кўплаб моддий неъматларни арзон-гаровга четга пуллаб, чўнтакларини қаппайтирдилар. Иккинчиси — бизда ишбилармонликни кўпчилик ҳануз оз меҳнат сарфлаб, кўпроқ бойлик орттиришдан иборат деб тушунади. Бундайлар учун ҳозирги пайтда савдо-сотиқ энг қулай йўл ҳисобланади. Ана шу боис улар ўзларини савдо-тижорат ишларига урмоқдалар. Оқибатини кўриб турибсиз, битта ҳақиқий ишбилармон ёки тожир бўлса, ёнида 10 та чайқовчи, олибсотар бор. Улар ўз қилмишлари билан нафақат ҳақиқий ишбилармонларнинг, балки халқимизнинг ҳам шаънига доғ туширмоқдалар. Шу боис жумҳуриятимиз раҳбарияти, тегишли ташкилот-идоралар бундай нохушликларнинг олдини олиш учун зарур чора-тадбирларни кўраяптилар. Жумладан, ўзимизда етиштирилган, халқимиз эҳтиёжи учун ниҳоятда зарур бўлган ноз-неъматларни четга чиқармаслик ҳақидаги ҳукумат фармони ғоят ибратли тадбир бўлди. Ёки яқинда Тошкент шаҳар ҳокимлиги чиқарган махсус қарорни олайлик. Унда тижорат дўконлари фақат хориждан келтирилган маҳсулотлар билан савдо қилиш ҳуқуқига эга, деб алоҳида таъкидланган. Шубҳасиз, бу тадбир боя сиз айтган муаммоларни ижобий ҳал этишда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ўзимизникини ўзимизга ошириб пуллаётганларнинг, бировнинг азасида ўйинга тушишдан ҳам қайтмайдиган сохта тижоратчиларнинг бозорини касод қилади.

— Бундай қарорлар эзгу мақсадларда қабул қилинаётганига, тез орада бошқа жойларда ҳам кенг қўлланишига мен ҳам қўшиламан. Айни чоғда бир мулоҳазамни ҳам айтиб ўтишни жоиз деб биламан. Ёдингизда бўлса, илгарилари бир гап тез-тез такрорланарди: «Қарор ижроси билан гўзал». Буни эслашимдан мақсад, бизда кейинги вақтларда қабул қилинаётган қонун-қарорларимиз ижросини назорат қилиш анча сусайиб кетди. Оқибатда кўпчилик қонун-қарорларни писанд қилмай қўйди. Айниқса, тижоратчилар билганини қилиб ётишибди. Борингки, улар келгусида фақат чет эл маҳсулотлари билан савдо қилсинлар ҳам. Лекин ўзимизда маҳсулот етиштириш кўпаймас, давлат дўконлари ҳувиллаб ётаверар экан, улар вазиятдан унумли фойдаланишда давом этаверадилар. Дўконларида сотилаётган молларга кун сайин юқори баҳо қўйиб, халқнинг ташвишига ташвиш қўшаверадилар. Бу ҳолнинг олдини олиш учун, менимча, воситачи тижорат дўконларидаги нарх-навони ҳам қандайдир йўллар билан бошқариб боришни қатъий йўлга қўйиш керак. Ана шундагина савдо ғавғога айланмайди.

Энди навбатдаги савол: сизнинг Ўзбекистоннинг ички ва ташқи сиёсати ҳақидаги шахсий фикрингиз қандай?

— Менимча, жумҳуриятимиз президенти Ислом Каримов бу борада ниҳоятда омилкорлик билан иш юритаяпти. У киши иқтисодни, молияни, айирбошлаш масалаларининг нозик томонларини теран англайди. Шу боис Ўзбекистоннинг мавқеи, обрў-эътибори кун сайин ошиб боряпти. Ички ва ташқи сиёсатни замон талаблари асосида, ақл-идрокка суянган ҳолда олиб бориш энг мақбул йўлдир. Ўзбекистондаги жўғрофик муҳит, табиий бойликларнинг серoблиги унинг келажакда иқтисодий жиҳатдан қудратли давлатга айланишидан далолат беради. Монополия синиши, хусусийлик умумийликни сиқиб чиқариши табиий. Халқ эҳтиёжини қондиролмай қолган завод-фабрикалар ўрнини вақти-соати келиб, жаҳондаги энг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган корхоналар эгаллашига шубҳа йўқ. Иқтисодий тангликлар авж олган, бошқа жойларда хунрезликлар давом этаётган бир пайтда жумҳуриятимиз президенти олиб бораётган сиёсат халоскорлик ва адолатпарварлик сиёсатидир. Айни чоғда бизда четга чиқиш, дунё таниш учун ҳақиқий ишбилармонлар ва тижоратчиларга ҳам имконият ва имтиёзлар яратиб берилган. Импорт ҳам, экспорт ҳам бемалол. Шу мақсадда, керак бўлса, тижоратчиларга қарз ҳам беріляпти, зарур шарт-шароитлар яратиляпти. Биз бу жараённи тўғри тушунишимиз, ўзимизга берилган имтиёзларни суиистеъмол қилмаслигимиз, аксинча, бор куч-қобилиятимизни Ватан фаровонлиги йўлида сарфлашимиз шарт. Чунки Ватан шунчаки умргузаронлик қилиш майдончаси эмас, балки илоҳий эҳсон, одамзотга худо эҳсон этган энг улуғ неъматдир. Бас шундай экан, истиқлол менга нима берди дейишдан олдин, мен Ўзбекистон учун нима қилдим ёки қила оламан, деган савол ҳар бир ақли солим кишининг тафаккурида туриши шарт.

— Бунинг учун ишбилармону тижоратчиларимиз якка ўз манфаатларини ўйлаб, ортиқча мол-дунёга ружу қўймасликлари, ўз маблағларини вақти-вақти билан савобли ишларга, сарфлашлари, муҳтож кишиларга хайр-эҳсон қилиб туришлари ҳам лозим. Зеро, муборак ҳадисларда шундай мазмундаги гаплар бор: «Мол-дунёси кўп одам ҳақиқий бой эмас, нафси тўқ одам бадавлатдир». Ўз фикр-мулоҳазаларингиздан келиб чиққан ҳолда бир нарсани сўрамоқчиман: келгуси режаларингиз, орзу-умидларингиз нималардан иборат?

— Юртимиз тинч-осуда бўлса, бошимизда ўн икки юлдузу бир ҳилоллик ҳаворанг байроқ ҳилпираб турса, мен бор куч-қувватимни қўлимдан келган хайрли ишларга бахшида этиш ниятидаман. Меҳнатларим эвазига топган маблағу сармоямни охирги тийинигача юртимиз манфаатлари учун, жумладан, Ватанимизни мудофаа қиладиган миллий гвардиямиз сарбозлари эҳтиёжи учун сарфламоқчиман.

Суҳбатдош:
Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ҲАМЗА МУКОФОТИГА НОМЗОДЛАР

ЎРТАНМАГАН КУНИМ ЙЎҚ

Андижонлик шоир, Бўз туманида ўсиб-улғайган заҳматкаш инсон Тўлан Низом қалбига яқин кишилари — ҳамюртларининг қалб изтиробларини, орзу-армонларини, ҳис-туйғуларини, она-Ватан — Ўзбекистонга бўлган меҳр-муҳаббатини шеърларида куйлашни яхши кўради. «Муқаддас руҳ» тўплами орқали буни яққол билиб олишингиз мумкин.

Шоир «Халқим» шеърида ўз ижодий дастури, ғоявий ниятларини жуда содда ва самимий ифодалайди:

Менга шон даркормас, шуҳрат кеpакмас,
Меҳрга зор бўлиб ўсган болангман.
Менга муҳаббат бер, миннат керакмас,
Сенинг армонингман, сенинг нолангман.

Бу парчадаги иккинчи мисрада бир олам мазмун яширин. Унда кўп ўзбек хонадонлари учун муштарак бўлган ҳаётий дард, алам бор. Ёшлигида отасидан етим қолган («Отам ўтиб кетди фақир бир деҳқон»), сўнг онасидан ҳам бевақт ажралган шоир ўз шахсий фожиасини халқ қисмати билан боғлайдиган нозик ипларни топа олган. Ахир минг-минглаб гуноҳсиз одамларимиз «қизил империя»нинг тилсиз қурбони бўлиб кетмадими? «Босмачи», «қулоқ», «миллатчи», «синфий душман», «ёт унсур», «муштумзўр» каби сиёсий тамғалар остида ҳамда бизга мутлақо бегона бўлган урушлар исканжасида озмунча гулдек фарзандларимиздан ажралдикми? Уруш орқасидаги оғир жисмоний меҳнат, муттасил етишмовчиликлар, мусибатлар не-не умрларга завол бўлмади, дейсиз? Оқибатда қанчадан-қанча нораста гўдаклар бир оғиз ширин сўзга, бир бурда нонга, меҳрга зор бўлиб, муҳтожликнинг оғир юкини торта-торта не азобларда вояга етганидан бутун жаҳон хабардор. Ҳали бу ҳасратлардан иборат халқ жасорати ҳақида ўнлаб мусибатномалар яратилишига шубҳа йўқ. Тўлан Низом ана шу улкан халқ қайғусини ўз тақдирида синаб кўргани учун ҳам юқоридаги содда, аммо дардга, ҳасратга тўла мисрани яратишга муваффақ бўлган. Тўғриси, шоир бу мисрани «яратган» эмас. У ўз-ўзидан қуйилиб, юракдан силқиб оқиб чиққан. «Сенинг армонингман, сенинг нолангман» мисрасини эса ана шу фожиаларнинг қалбларда бир умр кетмас бўлиб ўрашиб қолган муҳри дейиш мумкин. Бу сатр бағрида ҳам фожиавий руҳ мавжуд. Тўлан Низом қалб изтиробларини чизишга, руҳият кенгликларига кириб боришга кўп эътибор беради. Шоир халқ турмушида кенг қўлланиладиган, аммо, афсуски, шоирларимиз ўз ижодида негадир кам эътибор берадиган марсия, йиғи каби шеърий турларга бот-бот мурожаат қилади. Бу жиҳатдан, айниқса, унинг ўз онаси хотирасига бағишланган туркум шеърлари алоҳида ажралиб туради. Улар чинакам инсоний дард, ҳасрат билан йўғрилганлиги учун юрагимизга ҳазинлик, чуқур бир титроқ олиб киради. Мана бу сатрларни ўқиб, бунга ўзингиз ҳам ишонч ҳосил қилишингиз мумкин:

Улушинг бор, дастурхонда ўзинг йўқ,
Кўз олдимда суратинг бор, сўзинг йўқ,
Кўзларимга қараб турган кўзинг йўқ,
Йиғламаган ўғлинг ҳамда қизинг йўқ,
Рўзғоримда шамдай ўчган онам-а.

Шоирнинг маҳорати шундаки, у ўзлигидан, шахсий «мен» қобиғидан чиқиб кетади. Ўз шахсий ғам-қайғуларини чинакам инсоний изтироблар даражасига кўтариб, умумлаштириб тасвирлашга эришади. Она ҳасратлари, она дардлари шоирнинг бутун ижодини ой нуридек мунгли шуълаларга ғарқ қилади, қаламига қувват, руҳ бағишлайди. Она умри фарзанд қалбида шоир бўлиб, шеър бўлиб яшайди:

Армонларнинг мана мен тутган қалам, —
Шоир бўлиб қайнаб жўшган онам-а...

Шеър охирида она меҳри, она оғуши Ватанга — Ўзбекистонга бўлган адоқсиз муҳаббатга айланиб кетади. Халқона руҳ, халқона оҳанглар шеър охиригача бизга ҳамроҳ бўлади ва юрагимизга ғалати бир маъюслик олиб киради. Шеърни ўкинч ва айни замонда қандайдир некбинлик билан ўқиб тугатамиз.

ТЎПЛАМНИ ВАРАҚЛАР ЭКАНМИЗ, дардчил, мунг ва нолага йўғрилган ҳазин шеърларга кўплаб дуч келамиз. Шоир беҳуда ўтган умр дақиқалари, алданган умидлар, риё ҳақида, умуман, инсон ҳаётига азалдан йўлдош бўлиб келаётган ва уни ҳеч тарк этмаётган нобопликлар ҳақида куюнчаклик билан ўртаниб сўзлайди. Айтиш мумкинки, бундай изтироблар заминида етмиш йилдан ортиқ давр мобайнида алданган ва хўрланган, қадриятлари, ўтмиши, маънавий дунёси камситилган халқимизнинг аччиқ ўйлари, кечинмалари ётади. Шоир назарида, «Дунёда сендайин шўрлик камдан-кам» бўлиб кўринган бу халқ армонлари шеър сатрларига кўчмасиги, нолага, фиғонга айланмаслиги мумкин эмас. Ана шу ёлғон замонада, сохта шиорлар тинглаб, сўзи бошқа, иши бошқа мансабпарастлар, юртфурушлар ичида эллик йилдан бери ҳақ йўлдан адашиб, яшашга мажбур бўлган шоирнинг:

Ер айланур, тинади кўзим,
Ихлос қани, эътиқод қани?
Лаънатлайман ўзимни-ўзим,
Муқаддас бир чин ҳаёт қани? —

дея безовта бўлмаслиги, нохуш саволлар қаршисида лол қолиб, бўзламаслиги мумкин эмас. Зўрлик ва ёлғон асосига қурилган «янги дунё» халқимиз бошига кулфат устига кулфат солаверди. Аччиқ фожиаларнинг эса, санаб саноғига етиб бўлмай қолди. Буларнинг энг даҳшатлиси, маънавият фожиаси — ўтмишимизнинг йўқ қилиниши эди.

Ёзувимни унутдим мутлоқ,
Она тилим бўлди шикаста.
Тарихим ҳам қолди кўп узоқ,
Улуғ руҳлар тарк этди аста.

Шоир инқироз илдизларини очар экан, «Улуғ руҳлар тарк» этганига бежиз урғу бераётгани йўқ. Авлодлар удуми, шонли анъаналаридан узоқлашганимиз, уларни аёвсиз топтаб, оёқ ости қилганимиз биз учун қимматга тушди. Юрт мустақиллигини бой берди, кибор, мақтанчоқ хону беклар чор зобитлари оёғи остида янчилди, ўз еридан, даладаштидан айрилган тутқун, забун халқ бугун ҳатто тоза сувга, қолаверса, бир кулча совуну пахта ёғига зор бўлиб ўтирибди. Буларнинг ҳаммасига ўзимиз сабабчимиз. Ёлғон сўзларга осонгина лаққа учдик, жанговарлигимизни бой бердик, асрлар бўйи шаклланиб, турмушимизга сингиб кетган ўғрилик, ҳалоллик, инсоф, диёнат, орадан кўтарилди. Текинхўрлик, ҳаром-хариш йўллар билан пул топиш, осон молу дунё орттириш йўлига кириб кетдик. Дини ислом эътиқодлари устидан ошкора кула бошладик. Бундай ўлкани улуғ руҳлар, муқаддас руҳлар тарк этса не ажаб?! Эътиқод ўлган мамлакатда эса шайтонлар базми бошланади: учарлар, маккорлар, ёвузлар тантана қилади... Хайриятки, биз қадриятларимизни, имону эътиқодимизни қайтадан бошимизга кўтара бошладик. Тўлан Низом «Тавба» шеърида ўтмишда қилган гуноҳларимиз, бой берилган имкониятларимиз ҳақида афсус-надомат билан сўзлар экан («Тавба қилдим, кўпдир гуноҳим, Умрим зое ўтказдим бутун»), буларнинг ҳаммаси учун Парвардигорга илтижо қилади, «айбимни унут» деб ундан нажот тилайди.

Туркистоним дея яшайман,
Бағрим босиб улуғ Қуръонга.
Мен умримни энди бошлайман,
Шафқат қилгил Ўзбекистонга...

«Муқаддас руҳ» тўпламидаги ҳазин руҳ, мунгли нидолар, ёниш-ўртанишлар Миртемир хотирасига бағишланган «Мажнунтол йиғиси» ҳамда Чўлпон фожиасини суратлантирган «Чўлпон» достонида ўзининг юқори нуқтасига кўтарилганини кўрамиз. Бу икки асар лирик йўналишда битилган, уларда биз кўникиб қолган воқеабандлик йўқ. Воқеалар чизиғи вазифасини кучли ҳиссиётлар, руҳий кечинмалар, туйғулар тасвири бажаради.

«Чўлпон» достони шеъриятимизда ўзига хос воқеа ҳисобланадиган асар, чунки унда буюк шоиримизнинг аччиқ қисмати, нозик шоирона қалби, маънавий олами теран таҳлил этилган. Тўлан Низомнинг руҳият шоири сифатидаги барча фазилатлари мана шу достон қатламларига чуқур сингиб кетган. У ёрқин, ранг-баранг бўёқлар, таранг тортилган туйғулар торини бир лаҳза ҳам бўшаштирмаган ҳолда юракларни ҳануз ларзага соладиган даҳшатли 30-йиллар манзарасини кўз ўнгимизда жонлантиришга интилади. Достонни ўқиб, улуғ бир ижодкорни авайлашга кучи етмаган бечора халқ қисматига ачинамиз, қора кучлар жаллодига айланган манфур кимсаларни лаънатлаймиз, қаттол тузумнинг шафқатсиз кирдикорларини яна бир карра эслаб, юракдан бўзлаймиз. Шоир мудҳиш кунларни суратлантирар, даҳшатларини бўрттирар экан, ҳаётда рўй бераётган ёвуз фожианинг энг теран нуқталаригача нигоҳини қарата олади:

Пок ниймонга ўқ отилди, бир мусулмон
уйғонмади,
Туғилган юрт, ё Фарғона, ё Андижон
уйғонмади,
Ҳар сатридан меҳри томган бу Туркистон
уйғонмади.
Онам дея зардоб ютган Ўзбекистон
уйғонмади.
Ўзбекистон, шоир ўғлинг — Чўлпонингга
ким ўқ узди,
Ўқ овози ярим кеча ухлаётган кўкни бузди.

Қотил ўқидан, бегуноҳ ўлаётган шоир оҳидан кўк уйғонади, аммо бир мусулмон, бир виждонли инсон уйғонмади, яъни кўксини қалқон қилиб тенгсиз санъаткор ўғлини ҳимоя қила олмади. Сабаби, улар эрксиз қуллар — муте одамлар эдилар. Улар ҳатто одам эмас, «винт»чалар, «паррак»чаларга айланиб қолгандилар. Уларнинг ишонишдан, алданишдан, сабр қилишдан, буйруқни адо этишдан бошқа ҳеч қандай иложи йўқ эди. Шунинг учун ҳам бу оломон «халқ душманлари» фош этилгани ҳақидаги хабарларни мажлисларда гулдурос қарсаклар чалиб қаршилаган эди. Қатағон давр ҳақида гапирганда фожианинг мана шу мудҳиш қиррасини ҳам унутмаслигимиз зарур. Тўлан Низом ана шу фожиалар илдизини ҳислар, туйғулар, изтироблар силсиласи тарзида теран ва таъсирли гавдалантиради.

АСАРНИ ЎҚИШ ЖАРАЁНИДА, бундай мудҳиш воқеалар, даҳшатли фожиалар яна такрорланмаслиги учун ўзлигимизни чуқур англаш лозимлигини, ўтмиш сабоқларидан аччиқ сабоқлар чиқарган ҳолда ҳаётга ҳушёр боқиш, мардона, курашчан руҳ билан яшаш зарурлигини ҳис қилиб турамиз. Бу фазилат шоир Тўлан Низом улуғ аждодларимизнинг муқаддас руҳини дилига жойлаган ҳолда бугунги кун ташвишлари, дардлари билан яшаб, самарали ижод этаётгани, тинимсиз изланаётганидан яна бир карра далолат беради.

Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ,
филология фанлари номзоди

«ТСИ-ИН-ЧУН НЎМ БИТИГ»: ТАВҒАЧ САЙЁҲИНИНГ КЕЧМИШИ

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚЛАРИНИНГ исломдан бурунги тарихини ўрганишда қадимги хитой манбалари, айниқса, хитойлик сайёҳларининг ўлкамизга қилган саёҳатлари асосида битилган эсдаликларнинг ўрни катта. Илк Ўрта асрлар тарихига бағишланган илмий адабиётларда ана шундай сайёҳлардан бири Сюан-цзан номи ва унинг эсдаликларидан келтирилган маълумотлар тез-тез учраб туради. Сир эмас, тадқиқотчилар учун бу маълумотларни асл манбадан олиш имкони бўлавермайди. Шунинг учун улар, аксар ҳолларда, Н. Я. Бичурининнинг хитойча манбалар, хусусан, Сюан-цзаннинг биографиясига бағишланган тарихий асар асосида ёзилган «Қадимда Ўрта Осиёда яшаган халқлар ҳақидаги маълумотлар» китобига таянадилар. Туркшуносликда яхши иш амалга ошди: фанимиз Сюан-цзаннинг кечмиши ҳақидаги илк, бирламчи манбага эга бўлди. Буни қарангки, бундан минг йил муқаддам аждодларимиз ўша машҳур хитойча асарни туркий тилга таржима қилиб қўйган экан.

Таниқли туркшунос, уйғур ёзувли кўҳна матнлар билгаси Лилия Юсуфжоновна Тугушева боболаримиз меросини қайта тирилтирди. У Сюан-цзан биографиясининг қадимги туркий таржимаси — «Тси-ин-чун нўм битиг»ни нашр эттирди («Уйгурская версия биографии Сюань-цзана». Москва, «Наука», 1991). Нашрга асарнинг Русия Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Санкт-Петербург бўлимида (илгариги ЛО ИВАН) сақланаётган уйғур ёзувли қўлёзма нусхаси бор ҳолича киритилган. Унда сўзбоши, матн транскрипцияси ва унинг ўрисча таржимаси, шунингдек, илова сифатида изоҳлар, сўзлик, жуғрофий отлар кўрсаткичи ҳамда матн акси (факсимили) берилган.

«Сюан-цзан биографияси» тан сулоласи даврида ўтган нўмчи сайёҳ Сюан-цзаннинг муқаддас сафари ҳақидаги мемуар бўлиб, ўзида ўнлаб афсона ва ривоятларни, буддизм фалсафаси, қадимги Шарқ халқларининг ижтимоий-сиёсий, маданий турмушига, улар яшаган ўлкалар жуғрофияси, тарихига оид маълумотларни жамлаган. Асарнинг турли версиялари илк Ўрта асрларда будда оламида кенг тарқалган эди.

Эрамизнинг илк асрларидан бошлаб хитойлик роҳиблар будда йўриқлари, қонун-қоидалари битилган нўм битигларни олиб келиш мақсадида Ғарбга — буддизм ватани бўлмиш Ҳиндистонга сафар қила бошладилар. Улар олис ўлкадан минг машаққат билан муқаддас китобларни келтирганлар. (Халқ ривоятлари асосида хитой кинематографчилари суратга олган, уйғур тилида берилаётган «Ғарбга саёҳат» филмини эсланг; филмда ўша давр акс этган.) Ўз даврининг машҳур буддашуноси, нўмчи ачари Сюан-цзан (туркий матнда Хуинтсў) ана шундай сайёҳлардан эди. У ўн етти йил давомида (629—645 йиллар) бир юз йигирмадан ортиқ мамлакат ва ўлкаларда бўлди. Бурҳон туғилган заминга бориб, у ердан олти юз нўм битиг келтирди. Сўнгра атрофига мамлакатдаги будда сутра ва шастарларининг энг зўр билимдонларини тўплаб уларни анаткак (санскрит) тилидан тавғаччага — хитойчага таржима билан шуғулланди. Бу борада у ўз мактабини яратган.

Сюан-цзан будда нўмларининг мағзини тушуниш ва уларни шарҳлашда ўзига қадар ўтган олимлардан анча илгарилаб кетган эди. Шунинг учун будда рисолаларининг билимдони, улуғ устоз — Самстў ачари тахаллусини олган. У муқаддас сафари чоғида кўрган-кечирганларини ҳикоя қилувчи «Ғарб мамлакатлари хотиралари» («Киругн эллар ўдиги») номли асар ёзган. Кейинчалик унинг содиқ шогирдлари Хуэйли (матнда Хуилип) ва Ян-цзун (матнда Хинтсунг) ана шу хотираларни тўлдириб устозларининг ҳаётига бағишланган китоб ёздилар. Ҳозир фанда «Сюан-цзан биографияси» деб номланадиган ушбу асар Хитойда ўша пайтлардаёқ шуҳрат топган эди. Турклар орасига буддизмнинг кенг ёйилуви, хитой-турк маданий муносабатларининг таъсирида кейинчалик унинг туркий таржимаси ҳам юзага келди.

Маълумки, исломга қадар шарқий туркларда, кўк турклардан фарқли ҳолда, бир қанча дин амал қилган: кўк тангри инончи, буддизм, монийлик, кейинчалик христианлик (насронийлик). Шулар орасида кенг ёйилгани буддизм эди. 840 йили уйғур хоқонлиги деб аталадиган қудратли давлатнинг енгилиши ва унинг ўрнида Турфон уйғур давлатининг юзага келиши оқибатида 762 йили расман қабул қилинган монийлик инқирозга учраб, буддизм қайта оёққа турди. Турклар орасида буддизмнинг энг гуллаган даври ана шу пайтларга тўғри келади.

ТУРКЛАРДА БУДДИЗМНИНГ тараққийси улар маданияти, санъати, адабиётини янги босқичга кўтарди. Маданий ҳаётда қоғоздан фойдаланила бошланди; матбаачиликнинг кўҳна усули бўлган ксилографлар — тахта бетига ҳарф тушириб нусха кўпайтириш усули ўша замонларда кашф этилди. Санъатда ҳам янги бир услуб вужудга келди (унинг изларини санъат ва архитектура ёдгорликларида, «минг уйлар» деб аталадиган обидаларда кузатиш мумкин). Театр пайдо бўлди. Қўйингки, ўша кезларда Шарқий Туркистон Ғарб ва Шарқ маданияти, кўк турк ва будда, моний маданиятлари ўзаро туташган марказга айланди.

Бадиий адабиётнинг йўналиши ҳам ўзгарди: таржимачилик юзага келди. Туркий ёзма адабиётда тўхри (тоҳар), тавғач (хитой), суғд тилларидан таржима қилинган будда мазмунли асарлар пайдо бўлди. Илгариги халқ достонларининг услуби будда асарларига ҳам кўчди. Бироқ энди достонлардаги алплар ўрнини диний қаҳрамонлар олди; эпослардаги қаҳрамонлик, жангу жадаллар ўрнини руҳлар олами эгаллади. Илк Ўрта аср туркий адабиётининг йирик асарларидан бўлмиш «Тси-ин-чун нўм битиг» ана шу жараён таъсирида оламга келди.

Асарни X асрда яшаб ўтган олим, таржимон бешбалиқлиқ Сингқу Сели тутунг тавғач тилидан қадимги туркийга таржима қилган (Тавғач тилинтин бишбалиқлиғ Сингқу Сели тутунг турк тилинча эвирмиш). Сингқу Сели бундан ташқари «Олтун ёруғ» ва «Сахасракша» асарларини ҳам тавғаччадан туркийлаштирган.

Таъкидлаш керакки, Сингқу Сели тажрималари тўла маънодаги таржималар эмас (қолаверса, қадимги турк таржима адабиёти намуналарига нисбатан бу сўзни ўз маъносида қўллаш ўринсиз). Уларда асосий мазмун сақлангани ҳолда асар услуби, бадиий тасвир воситалари туркчалаштирилган, турклар муҳитидаги тушунчалар, имкон қадар, аниқлаштириб берилган. Буни Л. Ю. Тугушева ҳам китоб сўзбошисида аниқ далиллар билан исботлаб қўйибди.

Матнда асарнинг тўлиқ номи «Бўдисатв тайтў Самтсў ачарининг йўриғин уқитмақ атлиғ Тси-ин-чун тигма кави нўм битиг» деб ёзилган. Бу ерда кави — эпик деган маънони англатади. Шунда у «Тан сулоласи даврида ўтган бўдисатв Самтсў ачари (яъни Сюан-цзан)нинг ҳаёти ҳақидаги Тси-ин-чун отли эпик нўм битиг» деган тушунчани беради. Тағин асар «нўм битиг» номи билан қайд этилган. «Нўм» сўзи, одатда, муқаддас китобларга нисбатан қўлланилган. Демак, бу китоб ҳам буддизмнинг муқаддас асаридир.

Асар бутунича сақланмаган. Л. Тугушева фойдаланган қўлёзма ҳам тўлиқ эмас; парчалардан иборат. Варақларининг кўпи йўқолган, айримлари титилиб, унинг бўлакларигина қолган. Қўлёзма кўп фойдаланилганиданми, варақларининг гирди уринган, баъзи сатрларнинг ёзуви ҳам титилган.

Қўлёзма — потхи шаклида. Потхи усули қадимги ҳинд китобатчилигидан келиб чиққан. Аввалига у палма япроғидан тайёрланган, кейинчалик ёзув ашёси сифатида қоғоздан фойдаланиладиган бўлди. Потхи Тибетда ҳам жуда машҳур эди, лекин хитой китобатчилигида йўқ. Туркбуддачиларга эса Тибетдан ўтган. Бундай усул билан китоб тайёрлаш учун даставвал китобга мўлжалланаётган варақлар ўртасига бир хил ўлчамда доирачалар чизиб чиқилган. Матнни ёзаётган пайтда эса сатр доирага келиб туташганда тўхтатилиб, доирачанинг иккинчи ёғидан давом эттирилаверган. Шундай қилиб, доирача ичи бўш қолган. Қўлёзма тўлиқ қўлдан чиққач, ҳалиги доирачалар ўртасидан тешиб чиқилган. Варақларни дастлаб туриб доирачалар тешигидан ипга тизилган. Сўнгра қоғоз бичимидаги икки пайраха олиб тахлоғлиқ қоғознинг икки ёғидан қопланган ва тизимчаси унга маҳкамлаб қўйилган. Ўз навбатида, пайрахалар муқова вазифасини бажарган ҳамда китобни яхши сақлаш имконини берган. Китобни ўқиш зарур бўлган тақдирда тизимчаси бўшатилиб, фойдаланиб бўлгач, яна жойлаб қўйилаверган.

Қўлёзма тўлиқ бўлмаса-да, сақланиб қолган бўлаклар асосида асарнинг тузилиши, бўлимларга тақсимланиш тартиби каби кўпгина белгиларини аниқлаш мумкин. Чунончи, мазкур асар бешинчи бўлимининг охири ва олтинчи бўлимининг боши яхши сақланган. Бешинчи бўлим хотимасида қисқача таърих битилган: унда асар муаллифлари ва ким томонидан таржима қилинганлиги кўрсатилган. Шундан сўнг асарнинг номи ва унинг бешинчи бўлими (улуши) тугаганлиги қайд этилган (бишинч улуш тугади). Кейин анаткакча «Намў бут. Намў драм. Намў санг» деган жумлалар ёзиб қўйилган.

НАВБАТДАГИ БЎЛИМ бошланмасдан олдин орада яна бир таърих учрайди. Унда қўлёзмани ким кўчиртирганлиги, унинг яқинлари ёд этилиб, улар ҳақига дуо айтилган.

Олтинчи бўлим ҳам юқоридаги анаткакча жумлалар билан бошланади. Сўнгра қисқача муқаддима келади: унда асарнинг номи ва олтинчи бўлим (алтинч тегзинч) бошлангани қайд этилган. Шундан сўнг мазкур бўлим нималарга бағишланганлигию унда қандай воқеалар акс этажаклигининг қисқача баёни (аннотацияси) берилган. У ўз моҳиятига кўра, Алишер Навоий «Хамса»сидаги боблар бошида берилган қисқача насрий баёнларни эслатади (эҳтимол, ўзбек достончилигидаги бу анъана ўша даврлардан қолгандир).

Булардан кўринадики, асар бўлим — улуш ёки тегзинчларга тақсимланган. Ҳар қайси бўлимнинг ўз муқаддимаси ва хотимаси бор. Муқаддима қатъий равишда «Намў бут. Намў драм. Намў санг» жумлалари билан бошланиб, хотимаси ҳам ана шундай якунланади. Анаткакча бу формула, одатда, бошқа тилларга таржима этилмасдан, аслича қўлланилаверган. **Намў бут** — буддага олқиш, **Намў драм** — буддизм ақидасига олқиш, **Намў санг** —роҳибларга олқиш дегани. Муқаддимада бўлимнинг қисқача мазмунини бериш расм бўлган, хотимасида бўлса таърих битилган. Қўлёзмани кўчиртирган шахс, котиб тўғрисидаги маълумотлар алоҳида — бўлимлар орасида келтирилган. Чамаси, котиб матнни ўзгартиришдан қочиб шундай йўл тутган.

Қўлёзманинг айрим варақлари тепасида пойгир белгилари ҳам кўриниб қолади. Масалан: Секизинч улуш бир йигирми (Саккизинчи улуш, ўн биринчи варақ), Секизинч улуш уч йигирми (Саккизинчи улуш, ўн учинчи варақ) ва бошқалар. Бундан билиш мумкинки, ҳар қайси варақнинг тепасига бўлим ҳамда унинг варақлари тартиби ёзиб чиқилган. Лекин варақларнинг гирди титилиб кетганлиги учун қўлёзманинг бундай ёзувлари тўлиқ сақланган эмас.

Умуман, юқоридаги тартиб ўша даврнинг бошқа асарларида ҳам кузатилади ва у қадимги турк-будда асарларига хос муҳим хусусият эканлигидан далолат беради. Турк-будда асарларининг бундай тузилганлиги шуни кўрсатадики, нўм битигларнинг ҳар қайси бўлими ўзича мустақил саналган. Ўқувчи китоб орасидан уни ажратиб олиб алоҳида фойдаланиши, эҳтиёжга қараб, кўп нусхада кўчиртириши, муқаддас битиг сифатида ёнида сақлаб юриши ҳам мумкин бўлган (айниқса, потхи китобида бунинг йўли осон кечган). Асар туркий версиясининг тўлиқ эмаслиги ҳам эҳтимол шундандир.

Сюан-цзаннинг сафар йўли жуда олис: у Гоби чўлларини босиб Турфонга ўтади. Ундан Қорашаҳар, Кучу орқали Марказий Осиёга кириб келади. Аввал Тўқмоқ шаҳрида — турк хоқони ўрдасида бўлади. У ердан чиқиб Сайрам, Тошкент, Самарқандга боради, Темир қопиғ орқали Қундуз ва Балхга ўтади, у ердан Ҳиндикушни ошиб Ҳиндистонга киради. Ҳиндистоннинг барча ўлка ва вилоятларида бўлиб, муқаддас жойларни зиёрат қилади. Қайтишда эса жанубий йўл билан Помир орқали Шарқий Туркистонга киради ва у ердан ўз ватанига ўтиб кетади. Л. Тугушеванинг кўрсатишича, асарнинг хитойча версиясида ана шу ўлкаларнинг тафсилоти тўлиқ. Лекин туркий версияда унинг бари берилган эмас. Бу қисм асарнинг 5-, 6-, 8-, 10-бўлимлари бўлиб, сайёҳнинг Ҳиндистондан Шарқий Туркистон орқали ўз юртига қайтиши ва ҳаётининг сўнгги дамларига бағишланган.

Асарда Сюан-цзан қадам босган ўлка халқининг ишонч-эътиқоди, расм-русумлари, фолклори, этнографияси, қўйингки, сайёҳ эътиборини ўзига тортган нарсаларнинг бари ҳақида маълумот берилади. Ўша ўлка, унинг кишилари ёки амалдорлари билан боғлиқ қизиқ бир ҳодиса ва ё ривоят ҳикоя қилинади. Диққатга молик жойи шундаки, асарда Марказий Осиё халқлари, айниқса, туркларнинг ҳаёти, маданияти, урф-одатлари айрича қизиқиш билан ёд этилади. Ҳатто бошқа халқлар тўғрисида сўз борганда ҳам баъзан улар туркларга қиёслаб қўйилади. Бу эса Сюан-цзан туркларга тараққий этган халқ сифатида қараганидан далолат беради.

Асарда еттинчи асрлардаги Шарқ халқларининг ишонч-эътиқоди, расм-русумлари, фолклори, маданияти тўғрисидаги жуда аниқ маълумотларга дуч келамиз. Мана бир мисол: муаллиф удун (хўтан)ликлар ҳақида ёзади: **Кишиси уқу билир. Тақи артуқрақ билиг-бўшғут, ир, ўт севарлар. Тўрулари, янглари адиртлиғ, кўни. Қамағ суғдақ бу тўрусинта ўнгисиг. Ики битиги: ирақта анаткак ужикин ағирлаюрлар, яғуқта ўз ужикларин тутар. Ўз ужиклари яма анаткакчасиг-ўқ арип. Инча яна анча қия тағшилур** (Эли иқтидорли. Яна таълим олиш, қўшиқ ва куйни севарлар. Тўру-тузуклари (қонун-қоидалари), тўғри, адолатли. Бу жиҳатдан улар суғдлардан фарқ қилади. Икки хил ёзувлари бор, ироқда (мамлакат ташқарисида) улар анаткак (яъни браҳма) ёзувидан фойдаланадилар, яқинда (ўз юртида) ўз ёзувини қўллайдилар. Уларнинг ўз ёзуви анаткак хатидан шаклланган бўлиб, муайян белгилар билан ундан фарқланади). Келтирилган мисолнинг ўзиёқ муҳим бир далил. Маълумки, буддизмнинг кенг ёйилуви муносабати билан Ўрта ва Марказий Осиё халқлари (хусусан, тўхрилар ҳамда турклар) муайян муддат қадимги ҳинд (яъни браҳма) ёзувидан ҳам фойдаланганлар. Мазкур хатда битилган ёзма ёдгорликлар ҳам маълум. Асарда қайд этилган далил эса, буни яна бир бор исботлайди ва ёзув тарихи ҳақидаги тушунчаларимизни тўлдиради.

УМУМАН, СЮАН-ЦЗАН КЕЧМИШИ ҳақидаги қадимги туркий ёдгорликнинг нашр этилишини фақатгина туркшунослик эмас, балки умуман шарқшуносликда муҳим ҳодиса бўлди, десак муболаға бўлмас. Китоб тарихчилар, фолклорчилар, этнографлар, тилчилар учун муҳим манба бўлиши турган гап. Лилия опа Тугушева туркий халқларга боболарининг қачонлардир кунтуғсиқдан кунботсиққача бўлган улкан заминда амал қилган қудратли давлатлари, юксак маданияти, бой тилига эга бўлган даврини эслатиб турувчи меросидан бир бўлагини тортиқ этди. У бу ишга қўл уриб, элнинг дуосини оладиган бўлди.

Қосимжон СОДИҚОВ,
филология фанлари доктори

ГУРУНГЛАР ДАВОМ ЭТАДИ

Ўзбекистонда бошланган Қорақалпоғистон республикаси маданияти кунлари доирасида қорақалпоқ санъаткорлари, маданият ходимлари, халқ депутатлари, олимларининг Тошкент шаҳри корхоналари, ташкилотлари, меҳнат жамоаларида меҳнаткашлар билан учрашувлари бўлиб ўтмоқда. 26 январ куни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида бир пиёла чой устида қорақалпоқ адиблари билан бўлиб ўтган давра суҳбатида ҳар икки адабиёт ўртасидаги ҳамкорликларни янада кенгайтириш, ижодий алоқаларни мустаҳкамлаш, яхши асарларни тарғиб-ташвиқ қилиш каби масалалар хусусида сўз борди.

Давра гурунгини Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Жамол Камол бошлаб берди.

— Бугун дунёнинг турли нуқталарида тўс-тўполон, жанжаллар авж олиб, кечагина дўст бўлганлар эндиликда бир-бирига милтиқ ўқталиб турганда Марказий Осиёнинг қоқ юраги — Тошкентда катта тантана, дўстлик байрамининг ўтказилаётгани чуқур рамзий маънога эга. Бу халқимизнинг, юртимизнинг тинчликсеварлигидан далолат беради. Айни пайтда, бу байрам туркий халқларнинг ўзаро бирлашишлари, яқинлашишлари учун муборак қадамлар ташланаётганидан дарак беради. Аслида ҳам бизлар ғоят иноқ эдик, эндиликда бу оғир кунларда дўстлигимиз яна бир бор синовдан ўтмоқда. Бу дўстликнинг мустаҳкамланишида адабиётнинг хизмати каттадир.

— Адабиётларимиз ўртасидаги дўстликка бундан кўп асрлар илгари аждодларимиз асос солишган, — деди суҳбатни давом эттириб Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси Тўлапберган Қайипберганов. — Биз эса уни давом эттираяпмиз. Бу хизматларимиз қанчалик аҳамиятга эга келажак авлодлар баҳосини беришади. Ҳозирча улар олдида уяладиган иш қилаётганимиз йўқ. Масалан, 1992 йилда Алишер Навоийнинг ғазаллари Д. Айтмуротов таржимасида китоб ҳолида нашр этилди. Ш. Рашидовнинг «Кашмир қўшиғи» асарини эса Б. Қайипназаров ўгирди. Ҳурматли олимларимиз Камол Мамбетов, Каримбой Қурбонбоевнинг «Навоий ва қорақалпоқ адабиёти», «Кўнгил кўнгилдан сув ичар» китоблари адабий алоқаларимиз тадқиқига бағишланди. Булардан ташқари, ўзбек ижодкорларининг кўплаб шеърий, насрий асарлари ҳам тилимизга ўгирилди.

— Икки халқ ўртасидаги муносабатларни фақат дўстлик доирасидагина баҳолаш камлик қилади, — дея гурунгга қўшилди ёзувчи Пиримқул Қодиров. — Бу муносабатлар оға-инилик даражасида улуғдир. Ҳаёт, тақдирнинг ўзи бизни бу даражага етказган. Бугун Ўзбекистоннинг қайси нуқтасига назар ташламанг, ўзбеклар билан ёнма-ён қорақалпоқлар яшаётганини ва яшаб келганини кўрасиз. Демак, уларнинг адабиёти, санъати, маданияти ҳам халқимиз маданияти, адабиёти билан чамбарчас боғлиқдир.

— Ҳақ гап! Биз ўзбекларни ўз оғамиз деб биламиз, — суҳбатга қўшилди шоир Ибройим Юсупов. — Оғамизнинг муруввватларидан эса беҳад миннатдормиз. Оға-ини эса ҳамиша тақдирдош бўлади. Уларнинг қувонч ва ғамлари бир-бирига қўшилиб кетади. Бизларнинг ҳаётимиз ҳам шундай кечмоқда. Оға-инилар бир масканда яшайди. Бизни Ўзбекистон бирлаштириб турибди. Оға-инилар бир тилда гаплашадилар. Бизнинг тилимиз ҳам бир — туркий тил. Шундай экан, бизларнинг асарларимиз биридан иккинчисига кўпроқ ўгирилмоғи, ўгирилмаганда ҳам кўпроқ тарғиб-ташвиқ қилинмоғи зарур.

— Меҳр — кўзда, дейди халқимиз. Ҳар қандай оға-ини ҳам бир-бири билан тез-тез учрашиб турса, улар ўртасида муруввват, муҳаббат ошади, — деди Қорақалпоғистон Республикаси Олий Кенгаши Раисининг ўринбосари, шоира Гулистон Матёқубова. — Айниқса, бундай учрашувлар, суҳбатлар ижодкорлар учун жуда зарур. Улар ўзаро учрашиб турсаларгина янги-янги ижодий ниятлар туғилади. Яхши асарларнинг тарғиб-ташвиқи учун ҳам эътибор кучаяди. Тўғрисини айтиш керак, кейинги йилларда бундай анжуманлар камайиб кетди. Натижада иккала адабиётлар ўртасида узилишлар бўлди.

— Туркий халқларнинг бир қавми бўлган қорақалпоқ адабиёти ва санъатига Афғонистонда ҳам қизиқиш катта, — деди давра суҳбатида иштирок этган афғонистонлик олиб ва шоир Абдулҳаким Шаръий Жузжоний. — Лекин уларга бу халқнинг маданияти ва адабиёти хусусида маълумотлар кам боради. Бу ерда ўтаётган дўстлик байрамида иштирок этиб, қорақалпоқларнинг маданияти, санъати, адабиёти ниҳоятда бой, ранг-баранг ва гўзал эканлигига ишонч ҳосил қилдим. Эндиликда бу маданиятдан хориждаги миллатдошларимиз ҳам баҳраманд бўлмоқлари керак.

Давра суҳбатида ижодкорлардан Мирмуҳсин, Ҳамид Ғулом, Иззат Султон, Ойдин Ҳожиева, Тўра Мирзаев, Муҳаммад Али, туркиялик ношир Жонип Грифтин ўғли, Тўлибой Қобулов, Абилқосим Ўтепбергенов ва бошқалар адабий ҳамкорликларни кучайтириш борасида ўз фикр-мулоҳаза ҳамда таклифларини билдирдилар. Шоирлар шеърларидан ўқидилар.

Адабий анжуманни адиб Одил Ёқубов якунлади.

Ўзбекистонда Қорақалпоғистон маданияти кунлари доирасидаги ижодий суҳбатлар, учрашувлар давом этмоқда.

НОДИРА ТАВАЛЛУДИНИНГ 200 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

НОДИРА

●

Ҳар кимда агар бор эса осори муҳаббат,
Айлар анга маҳбублар изҳори муҳаббат.

Майхонаи ишқ ичра хуш ул риндки, тунлар
Бир журъа учун бор эса бедори муҳаббат.

Хушдур киши дунё ғамини қилса фаромуш,
Ложуръа чекиб соғари саршори муҳаббат.

Тут ғайрдин, эй хаста, кўнгул доғини пинҳон,
Гар сўрса биров айлағил инкори муҳаббат.

Роҳат тиласанг ишқ биносини паноҳ эт,
Осуда эрур сояи девори муҳаббат.

Болини уза борди нёдатға Масиҳо,
Хуршид эди чархда бемори муҳаббат.

Гар таънаи ағёрдин, эй дил, ҳазар этсанг,
Олам элиға бўлмағил иқрори муҳаббат.

Тасбиҳи риёйи била мағрур эди зоҳид,
Тавфиқ топиб боғлади зуннори муҳаббат.

Эй Нодира, зуҳд аҳлини майхонада кўрсанг,
Дам урмаки, фош ўлмасин асрори муҳаббат.

МАҲМУДА

МУХАММАС

Кавокиб базмин ўткардим, оқарди тун итоб айлаб,
Нужум сўнди кўрай бир деб висолини хитоб айлаб,
Яна дилга шарар сочиб жафожў изтироб айлаб,
Ғазаб бирла нигорим ўтди ёнимдин шитоб айлаб,
Юзун кўргунча ўлдирди мени ҳажри азоб айлаб.

Анинг фикру-хаёли-ла жаҳон эрди фузун, заркаш,
Бошин қўйди оёғига бўлиб тупроқ дилим саркаш,
Менинг чун ул билан дунё эди ширин, эди дилкаш,
Пари янглиғ назардин чеҳра пинҳон этди ул маҳваш,
Фироқу ҳажри жомидин мени масту хароб айлаб.

Киши йўқки хабар олса дилимнинг хаста ҳолидин,
Кўзимдин ёш эмас хунлар оқарлар чархи золидин,
Нечунким сен, фалак, этдинг мени огоҳ жамолидин,
Кўнгул шодоб эрди журъаи жоми висолидин,
Солиб ҳижрон ўтиға кетдинг бағримни кабоб айлаб.

Сенинг васлинг муҳаббатдин — менга пешкаш ниҳон комим,
Жаҳонни турфа ранг бирла безаб турган ўзинг фомим,
Билиб-билмай тузоғига туширган бераҳм домим,
Мурувват айла, жоно, сендин айру тийрадир шомим,
Ёрут кулбамни бир тун оразингни офтоб айлаб.

Бўлиб телба кўнгил вайрон бу чархнинг телба коридин,
Паришон сачради анжум дилимнинг оҳу-зоридин,
Тараҳҳум қилмайин ёрим айирди жонни боридин,
Ичармен май дамо-дам ёр лаълини хуморидин,
Мени майхонадин манъ этма зоҳид ихтисоб айлаб.

Кеча-кундуз хитоб айлаб мажолим қолмади танда,
Мени кўрган киши айтур «раҳм қил — осий бу банда...»
Сўзин орзусида ҳар кез сабрни этмагум канда,
Ҳисоб этмакка чарх анжумларин бор эҳтимол анда,
Менинг доғи дилимни лек бўлмайдур ҳисоб айлаб.

Бўлиб кўнгил уйи вайрон маконим энди пойгоҳи,
Мени тарк айламиш, э воҳ, умрнинг завқию-роҳи,
Ичиб лаълин анинг орзусида маю-шароб гоҳи,
Лабидин айру қон ютмоқ ишимдур, боргил, эй соқий,
Менга беҳуда кулфат берма таклифи шароб айлаб.

Келиб, Маҳмуда, тўлдиргил сўзинг-ла ишқ жомини,
Ани ичсун муҳаббатга нисор этгучи шомини,
Кутарман мен муҳиб тонгдан ҳамон алпим саломини,
Вафо сарлавҳи узра Нодира мавзун каломини
Ёзар, таҳсини шеъри хисрави олий жаноб айлаб.

МОҲЛАРОЙИМ

Ойнинг ғамгин ёғдулари қирга тушди,
Юлдузларнинг кўз ёшлари ерга тушди,
Қонли юрак минг бир бўлак шеърга тушди,
Вужудимни ёқар ўтли оҳлар, ойим,
Бугун сизни кўргим келар, Моҳларойим.

Навосоз дил бир меҳрга муштоқмиди,
Муҳаббатнинг чароғбони ул Шоҳмиди,
Ҳур қўшиқлар айтганингиз гуноҳмиди,
Сиз-ла суҳбат қургим келар, Моҳларойим,
Сизни жуда кўргим келар, Моҳларойим.

Бу очунда нокаслар кўп, жоҳиллар кўп,
Маърифатни дорга осган қотиллар кўп,
Рўзи маҳшар жаҳаннамга доҳиллар кўп,
Хижолатдан чўкар тоғлар, Моҳларойим,
Қисматингиз бағрим доғлар, Моҳларойим.

Қошингизга эр либосли ғаним келди,
Жаҳолатнинг тулпорида яниб келди,
Сиздай зотни танимай ё таниб келди,
О, ғурури осмон бўлган Моҳларойим,
Гулдай умри хазон бўлган Моҳларойим.

Қатлингиздан жаллод обрў тополмади,
Ой нурини қалқон билан ёполмади,
Ўтда ёнмас шеъриятни ёқолмади,
Дилга нурни тўлдирдингиз, Моҳларойим,
Ўлимларни ўлдирдингиз, Моҳларойим.

Изларингиз тупроғимда, тошимдадир,
Ой юзингиз, хаёлимда, қошимдадир,
Қон сачраган рўмолингиз бошимдадир,
Топинганим — шеърият бу, Моҳларойим,
Соғинганим — шеърият бу, Моҳларойим.

Сизни жуда кўргим келар,
Сиз-ла суҳбат қургим келар,
Моҳларойим...

Зуҳро АЛИЕВА

ҚАНОТЛАРИ СИНГАН БАХТ

Агар вақт ҳисоби билан қарайдиган бўлсак, Нодирабегим мендан жуда олис. Бироқ қалб, юрак ўлчови билан қарасак бу дардли шоира менга жуда яқин. Мен баъзи бир замондошларимнинг шакли шамойилини аниқ тасаввур қила олмаслигим мумкин. Лекин Нодирабегимнинг сиврат, сийрати, назаримда, менга кундай равшан. Чунки шоира ўзини тўлалигича, ўз шеъриятига топшириб кетган. Унда: «Бундай ёзсам, шоҳга маъқул бўлармикин, бундай ёзсам, улуғворлигим жўнлашмасмикин...» деган иккиланиш бўлмагандай туюлади менга.

Маълумки, Нодирабегим ҳаётлик пайтларида ўз қўллари билан шеърларига девон тартиб берган ва «Дебоча» ёзган. «Дебоча»да шундай гап бор: «...Ҳазрат баъзи нуқсонлариға ислоҳ бериб мазмун ва муроссаъ қилур эдилар. То андак фурсатда шеър қоидалариға мувонасат пайдо қилдим...» Жуда оддий, самимий эътироф бу. «Нуқсоним борлиги ва уни биров тузатганини айтсам, бошқа шоираларга ўхшаб қоламан, улуғворлигим кемтилади» деган ҳадик йўқ.

Нодирабегим шеъриятда ҳам худди шундай очиқ.

Нодира, жоми муҳаббатни
лабо-лаб ичибон
Мастлиғ бирла қилай
ишқ намозини адо...

Шоир руҳи ўз вужуди ичида ҳур, ботир бўлса, чинакам шеърият ярата олади. Мен «Жоми муҳаббат»ни ичиб, «ишқ намозини» «мастлиғ бирла ўқишга» шайланган вужудда ана шундай ҳурлик, ботирликни кўраман.

«...Ки султоним илгида шаҳбоз эдим». Шоира саодатманд маҳбубалигига шундай қиёс топади ва «шоҳлик», «маликалик» деган тушунчалардан баландлаб кетади.

Нодирабегим ҳижрон шеърларида бахт, висол шеърларига кўра ҳам чинроқ, ростгўйроқ намоён бўлади.

...Эй ақл, жунун даштида беному нишон бўл!

Айрилиқ азобининг бундан яралироқ сурвати бормикин?!

Одатда тахт тарафидаги кишилар ўзларида алоҳида фавқулодда хислатлар борлигини кўрсатишга мойил бўлишади. Нодирабегимда эса бу майлни кўрмайман:

Жаврларки манга чарх
айлади,
шоҳимни кўруб
Боли яланг айлаб,
инонини тутуб
дод қилай...

Шоира барча ёридан жудо бўлган аёллар каби нолагўй:

Кошки уйқуда бир
кўрсам эди ёримни...

Ва барча шундай қисматли аёллар каби соғинчли, интиқ;

Ва барча шундай қисматли аёллар каби умр йўлдошидан қолган ёдгор фарзандларига дуогўй:

Нодира, кетти иликдан
шаҳриёрим домани
Эмди авлодин дуо
этмак йўлин
маҳкам тутай...

Нодирабегим ўз шеъриятини фуқарони шоҳ илкида ушлаб туриш учун қурол этмайди. Аксинча, уларни мудом инсоний туйғулар билан яшашга ундайди:

На гул сайр айла, на
фикри баҳор эт
Жаҳондин кеч: хаёли
васли ёр эт...

Нодирабегимнинг фожиали ўлимини ҳар ким ҳар хил шарҳлайди. Ҳақиқий тарих яширилиб, у ёки бу сиёсатга хизмат қилган — тарихга суяниб яшаганимиз учун биз чин қаерда, ёлғон қаерда, ҳозирча билолмаймиз. Лекин бир нарса аниқ: Нодирабегим Насруллохон олдида ҳам найранг либосини киймаган: Шеъриятидагидай асл қиёфасида кўринган.

Бировга қурол кўтариб келган одамга бундай қиёфа кўп ҳам ёқавермайди. Нима бўлганда ҳам, бу фожиа бизнинг миллий либосимиздаги қора тамғалардан бири.

Нодирабегим бутун самимияти, Амир Умархондан сўнг фуқаро учун қилган барча эзгу ишлари, гўзал шеърияти билан миллатимизнинг бир бўлак бахти эди. Бундай маърифатли, кўнгли билан тили бир кишилар ҳар доим ҳам юрт бошига насиб қилавермайди. Аммо бу бахтнинг қаноти синди... Барибир шу синган бахт-да бизга тегиш.

...Фарғона водийси Нодирабегимдай ҳур, зиёли кишиларнинг бир неча авлодини туққан, ўстирган, ўз тупроғига қўшган. Бу ҳолат изсиз кетмади. Мен ушбу шеърни суюкли шоирам хотирасига бахшида қиларканман, шу ўйни ҳам ўйладим:

Моҳлар ойим — хон ойим,
Боғдоду Қўқон ойим.
Биздан ўзинг берк тутма,
Ой қолмас — ниҳон ойим
Моҳлар ойим — хон ойим,
Ўзкант, Андижон ойим
Биз бир ҳовуч кулдирмиз,
Сен осмон томон, ойим.
Моҳлар ойим — хон ойим,
Симу Марғилон ойим.
Бир тола ёғду узат,
Нурсизлик ёмон, ойим.
Моҳлар ойим — хон ойим,
Шоҳанд, Наманган ойим,
Бизга ойлигинг ишон
Ўртада, туман, ойим.
Моҳлар ойим — хон ойим,
Минг исм, бир жон ойим.
Ўзингни қонга топшир.
Алдамайди қон, ойим.
Моҳлар ойим — хон ойим,
Ёндинг, яна ён, ойим.
Ёнишда аниқ кўрсин
Ўзин Туркистон, ойим.
...Моҳлар ойим—хон ойим,
Моҳлар ойим — хон ойим...

ҚУТЛИБЕКА

ЖАЛОЛҚУДУҚЛИКЛАР ШОИРАНИ СЕВАДИЛАР

Шоира ва давлат арбоби Нодирабегим таваллудининг 200 йиллигига бағишлаб жумҳуриятимизда кўпгина тадбирлар ўтказилмоқда. Шундай тадбирлардан бири яқинда Жалолқудуқ районида бўлиб ўтди. Ёшлар иттифоқи қўмитаси, маданият бўлими билан ҳамкорликда якка хонандаларнинг кўрик-беллашувини ўтказди. Унда район хўжаликларидан, ташкилот ва муассасаларидан қўшиқчи йигит-қизлар иштирок этиб, Нодирабегим ғазаллари билан куйланадиган қўшиқларни ижро этдилар.

Кўрик-беллашув ғолиби деб топилган Ҳошимжон Қурбонов, Раҳматилла Мирзаев, Воҳиджон Назаров тайёрлаб келган «Тушимда кўрсам эди», «Эй сарви равон», «Баёт-V» қўшиқлари томошабинларга манзур бўлди. Шоира сиймосини гавдалантирган Охунбобоев шаҳридаги «Наврўз» болалар боғчасининг тарбиячиси Озода Эргашева Нодирабегим ғазалларидан ўқиб берди.

Ў. НУРМАТОВ

ДАҲР ИМТИҲОНЛАРИ

ЭССЕ

Музаффар АҲМАД

Ҳар бир чинакам шоир ижодида унинг истеъдодини, дунёқарашини, фалсафий қудратию салоҳиятини тўла намоён қилиб турувчи шеър ёки ғазаллари бўлади.

Назаримда, Нодирабегимнинг қуйидаги ғазали ҳам ана шундай умрибоқий асардир:

Кел, даҳрни имтиҳон этиб кет
Сайри чамани жаҳон этиб кет.
Бедардларинг жафоларидин
Фарёд чекиб, фиғон этиб кет.
Кел, ишқ йўлида кўзларингни

Эй Нодира, дурфишон этиб кет.

Нодиранинг мазкур ғазали ўзининг нафислиги, ёрқинлиги, равонлиги ва дилга яқинлиги билан ажралиб туради. Шунинг учун бўлса керак, бу ғазал қўшиқ бўлиб халқимиз ичида кенг тарқалган, тўй-маъракаларда ҳофизлар томонидан ҳануз ёниб куйланади.

Яқинда «Хоразм мақомлари» номли мусиқий ганжинанинг жилдлари билан танишиб чиқдим. (Шу ўринда, кўнглимдан кечган бир иқрорни айтиб кетай: Хоразм мақомларини тўплаган, нотага туширган ва тартибга солиб китоб қилган раҳматлик бастакоримиз Матниёз оға ҳам, худди Юнус Ражабий домла сингари, улуғ бир ишни амалга ошириб битмас туганмас хазинанинг калитини қўлимизга тутқазиб кетган эканлар. Бу улуғ санъаткорларнинг руҳи покларига қайта-қайта таъзимлар бўлсин!) Хулласи, «Хоразм мақомлари»нинг жилдларини варақлаб ўтириб, «Рост» мақомининг иккинчи қисми — айтимлари ичида «Гулуфари Сувора»нинг сўзлари диққатимни тортди:

Маҳмурлигинг ончунон этиб кет,
Муғ даргаҳини макон этиб кет,
Ғам бирла юракни қон этиб кет,
Кел, даҳрни имтиҳон этиб кет,
Сайри чамани жаҳон этиб кет...

Сўнгги сатрлари менга таниш сўзлар эди — Нодираники! Мухаммас кимники экан деб, муаллифини изладим. Мақом бошланиши олдида «Нодира ғазалига Залилий мухаммаси» деб изоҳ берилган...

Залилий... Ўзбек адабиёти тарихида бу тахаллус билан шеър ёзган шоирни дарсликларда учратмаганмиз, домлаларимиз ҳам айтмаган. Хўш, бу мавлоно ҳақда «Ўзбек совет энциклопедия»сида маълумотлар бормикан?.. Балки «Залилий» тахаллуси билан бирор ўзбек шоири ғазаллар битгандиру, бугунги дарсликларга кирмай қолгани учун, биз бехабардирмиз? Шу мақсадда Қомусимизнинг «З» ҳарфига бағишланган 4-жилдини варақлаб кўрамиз... 426-бетда шундай маълумотга дуч келамиз:

«ЗАЛИЛИЙ (тахминан 1674 йил туғилган, Ёркенд. — вафоти номаълум, исми Муҳаммадсодиқ), уйғур шоири. Унинг шеърий тўплами (девони) 1955 йил Урумчида топилган. Унга 2 қасида, 1 сафарнома, 532 мисрали «Тазкираи чилтон» (1734), 1540 мисрали «Тазкираи Муҳаммад Шариф Бузургвор» (1752) достонлари, 133 ғазал, 12 рубоий, 19 мухаммас, 5 мустаҳзод ва форсийдаги 46 ғазали кирган...»

Лекин, бизни қизиқтираётган мухаммаснинг муаллифи бу ҳазрат эмас, Нодира ғазалига ёзилган мухаммаснинг муаллифи бу бўлолмайди, сабаби — бу шоири калон Нодирабегимдан юз йилларча муқаддам яшаб ўтганлар (туғилган йилларига эътибор қилинг...).

Хўш... «Залилий» тахаллуси билан шеър ёзган шоирлар бошқа туркий халқлар адабиётида йўқмикан?.. Бор! Туркман мумтоз шеъриятида энг ўтли, энг жўшқин шеърлари билан халқ ичида яшаб келаётган шоирларнинг бири — Қурбондурди Залилийдир[1]! Унинг жуда кўплаб шеърлари қўшиққа айланиб, ҳатто ўзбеклар ичида ҳам кенг тарқалган!

Сенсан менинг дилбарим,
Жонимнинг жононаси.
Икки жаҳон сарварим,
Кўнглимнинг ғамхонаси...

Ҳа-ҳа, ўзимизда «Баригал» бўлиб тарқалиб, машҳур бўлиб кетган қўшиқнинг муаллифи — туркман шоири Залилийдир! Бу шоир ҳақида бизнинг Қомусимизда махсус маълумот берилмаган экан. Балки Қомуснинг Туркманистонга, туркман адабиётига бағишланган бўлимида Залилий ҳақида маълумот бордир, ҳеч бўлмаганда номи тилга олингандир?... Ўзбек Совет Энциклопедиясининг «Т» ҳарфига бағишланган 11-жилдини варақлаймиз... Туркман адабиёти ёритилган саҳифаларда (404-бет) бу адабиёт вакиллари — Оводий, Махтумқули, Сейидий, Камина, Мулланафас, Шайдойи, Маъруфийлар қаторида... Зилолий деган номга ҳам дуч келамиз. Ажабо! Туркманларда Зилолий йўқ, Залилий бор эди! Демак, ҳазрати Қурбондурди Залилий бизнинг Қомусимизга Зилолий номи билан ўтиб кетган экан-да! Қани, энди, уни Зилолий номи билан излаб кўрайлик-чи, зора... Яна Қомусимизнинг 4-жилдини қўлга оламиз. Энди биз «Зилолий» тахаллусли шоирни излаяпмиз... Мана, 479-бетда Зилолий ҳам бор экан:

«ЗИЛОЛИЙ Хонсорий (туғилган йили номаълум — 1616 йилда вафот қилган). Шарқ шоири. Ҳаким Хонсорий номи билан ҳам ёзган. Сафавийлар султони Аббос I (1587—1616) замонида яшаган. Маснавий, қасида ва бошқа жанрларда ижод қилган. Унинг форс тилидаги «Сабъайи сайёр» асари, «Маҳмуд ва Аёз», «Озар ва Самандар», «Шуълайи дидор», «Майхона», «Зарра ва Хуршид», «Ҳусни гулусўз» (Мафтун қилувчи ҳусн») ва «Сулаймоннома» достонларини ўз ичига олади. «Маҳмуд ва Аёзда Маҳмуд Ғазнавийнинг ўз қулига муҳаббати баён этилади. Бу асар тўлиқ туґалланмай қолган, уни ҳиндистонлик шоир Абдулҳусайн Гумроҳ тамомлаган, шеърларини девон ҳолига келтирган. Шоир Туғрои Машҳадий эса унга дебоча ёзган. «Сабъайи сайёр»нинг бир нусхаси, «Маҳмуд ва Аёз»нинг бир неча қўлёзма нусхалари ЎзФА Шарқшунослик институтида сақланади».

Йўқ, бу Зилолий ҳам биз излаётган Залилий эмас экан бу шоир Нодирадан ҳатто юз эллик йиллар муқаддам яшаб ўтибди...

Бизни қизиқтираётган Залилий ҳақидаги бирмунча тўлиқ маълумотларни фақат туркман тилидаги адабиётлардан топишимиз мумкин. Мана, қўлимизда «Туркманистон» нашриёти 1970 йилда туркман мактабларининг 9-синфи учун чоп қилган «Адабиёт» китоби. Муаллифлари Боймуҳаммад Қарриев, Башим Шомуродов, Ўроз Язимов, Нўбарали Чориев бўлган бу дарслик китоби ўқувчиларга Қурбондурди Залилий ҳақида қуйидаги маълумотларни тақдим қилади:

XIX асрдаги туркман мумтоз адабиётининг етук вакилларининг бири Залилийдир. У — мутафаккир шоир Махтумқулининг жияни. Ёрқин ватанпарвар шоирдир. Асл исми Қурбондурди бўлиб Залилий адабий лақабидир. Отасининг исми Мамметдавлат, онасининг исми Хурмо эди.

Залилий — залил, хўрланган, эзилган, айри тушган деган маъноларни англатади. Сабаби, Залилий ўз умрида бахтли-фаровон яшаёлмади, унинг ҳаёти доимо хўрлик, камситилган ҳолда кечди. Залилийнинг туғилиб, яшаб ўтган жойлари Атрек, Гургон, Қарриқалъа манзилларидир... Халқ орасидаги ривоятларга кўра, у темирчи уста, кумушкор уста бўлган... У ёшлигида ўз ўба (қишлоқ) доши Дўнди деган қиз билан кўнгил боғлайди. Унга атаб жуда кўп алангали сатрлар битади. Лекин севишганлар бир-бирларига етолмайдилар. Ота-онаси Дўндини камбағал Қурбондурдига бермай, бошқа бир бадавлат оилага узатиб юборадилар. Муҳаббати, орзулари яксон бўлган Қурбондурди замонасининг ноҳақ урф-одатларидан шикоят қилиб, фарёд солади:

Сенсан менинг дилбарим,
Жонимнинг жононаси.
Икки жаҳон сарварим,
Кўнглумнинг ғамхонаси.
Иқлим паризоди — сен,
Ғамгин кўнглим шоди — сен,
Ишқ-муҳаббат ўти — сен,
Мен фақир — парвонаси.
Мурод бердинг душмана,
Дўстни қилдинг бегона,
Энди висол гумона,
Ёмон бу замонаси!
Залилий, оҳу зоринг,
Дилбарим, оллоҳ — ёринг...
Биров сўрса: «Не коринг?» —
Бир санам девонаси.

Ёраб, дейсиз, бу қўшиқнинг «Баригал» бўлиб тарқалиши ҳам бежиз эмас экан-да, қўшиқ замирида икки бахтиқаро ошиқ — Қурбондурди ва Дўнди қизнинг беҳуш-ошиқона руҳлари бирбирига талпиниб, бир-бирига «бери кел, бери кел!» деб зорланиб турган экан-да...

Қурбондурди Залилийнинг яшаб ўтган даври ҳам Нодирабегим яшаган даврга тўғри келади. Нодирабегимнинг туғилган ва қатл қилинган йили саналари 1792—1842 бўлса, юқорида тилга олинган дарсликда Залилийнинг таваллуди ва вафоти 1798—1850 йиллар деб кўрсатилган. Лекин Залилий ҳаётига оид саналар борасида туркман тадқиқотчилари ҳали аниқ бир тўхтамга келмаганлар. Турли манбаларда шоирнинг таваллуди ва вафоти турлича берилган. Масалан, 1987 йилда Москвада нашр қилинган «Адабиёт қомуси луғати»да Залилийнинг туғилган ва вафот қилган саналари 1780—1836 деб кўрсатилади. Таниқли туркман адабиётшуноси ва ёзувчиси Сайлов Муродов ўзининг «Залилий» деб номланган монографиясида (Ашгабат, 1983) сўнгги йилларда аниқланган маълумотларига асосланиб, шоирнинг яшаб ўтган йилларини 1780—1854 йиллар деб кўрсатади. 1977 йилда нашр қилинган «Туркман адабиёти тарихи» тадқиқотида ҳам Залилий яшаб ўтган йиллар деб шу саналар танланган. Ушбу саналар, турли хил кўринишда бўлишларига қарамасдан, икки шоир — Нодирабегим ва Залилийлар битта даврда яшаб ўтганлигини кўрсатиб турибди. Бизни қизиқтираётган мухаммаснинг муаллифи худди шу Залилий эканлигига шубҳаланмаса ҳам бўлади. Нодиранинг асарлари ўзи тириклик чоғидаёқ туркий оламда кенг тарқалган эди, унинг ғазалларини ўзбеклар ҳам, қозоқлар ҳам, қирғизу тожиклар ҳам, туркман ҳам, озарутурк ҳам севиб ўқир, тингларди. Ажабланарли жойи шу ердаки, Қўқондаги шоиранинг ғазалига туркман шоири мухаммас боғласа-ю, бу мухаммасни Хоразм ҳофизлари мақомга солиб куйласа?.. Залилий Нодира ғазаллари билан қаерда танишди экан? Мухаммас қаерда ёзилди, Хоразмда эмасми? Бўлмаса, бу мухаммас нега Хоразмдагина тарқалган, у ҳатто Залилийнинг туркман тилидаги тўпламларида ҳам йўқ! Залилий, ўша — мухаммасни боғлаган Қурбондурди Залилий Хоразмга келиб яшаганмикан?..

«Яшаган, бир-икки йилгина эмас, умрининг етти-саккиз йилини Залилий Хоразмда кечирган!» деб шоҳидлик беради ҳозирги замон дарсликлари ҳам, ўтмишда ёзилган қўлёзмалар ҳам! Аввало, дарслик бўйича Залилийнинг умрбаёни билан танишишни давом эттирамиз:

1819 йилда Хива хонининг қўшини Қарриқалъа туркманларини Хоразмга зўрлик билан кўчириб олиб кетади. Сургун қилинган бандилар ичида шоир Залилий ҳам бор эди. Бу мажбуран кўчишнинг даҳшатли қийин-қистовларини шоир ўзининг қатор-қатор шеърларида қаламга олади. Мана, Залилийнинг ўша воқеаларни тасвирлаб, дўсти Сейидийга ёзган саломномасидан парча:

Сурилдилар, элнинг бари йиғлади,
Фиғонларга тоғу тошлар юмшади,
Осмон жўшга келди, ерлар ғингшади,
Булутлар қилдилар нола, Сейидий!..

Залилий умрининг етти йилини Хивада асирликда ўтказди. Муҳаммадраҳимхон I ўлганидан кейин, 1826 йилда гўкланглар Хивадан Қарриқалъага кочадилар. Залилий ҳам шулар билан бирга туғилиб ўсган юртига қайтиб келади...

Булар — дарсликдаги маълумотлар. Яна шу дарсликда, «Залилийнинг Хивадаги Шерғозихон мадрасасида ўқиганлиги ҳақда ҳам маълумотлар бор», деб ёзилган. Демак, Қурбондурди Хоразмда сургунда яшаган, Хива мадрасасида таҳсил ҳам олган... Шу ерда яшаб юрганида Нодира ғазаллари билан танишган... Тахмин ва фаразларни яна шундай давом эттириш мумкин: Нодира ғазаллари билан танишган Қурбондурди шоиранинг энг ажойиб, гўзал асарига тахмис (мухаммас) боғлаган, буни эса ўз навбатида хоразмлик машшоқлар куйга солганлар...

Шу ўринда, Залилийнинг Хоразмга келиб қолиши тарихини бироз ёритиб ўтиш — мақсадга мувофиқ келади. Тарихдан маълумки, 1806 йилда Хива тахтига чиққан Муҳаммадраҳимхон I ўша йиллардан бошлаб ўз давлатини мустаҳкамлаш, мамлакат, сарҳадларини кенгайтириш мақсадида бирин-кетин қўшни хонликларга, Эрон вилоятларига ҳужумлар уюштира бошлайди. Бу хоннинг юришлари ҳақида муаррих ва шоирлар — Мунис ва Огаҳий ўз тарихий асарларида («Фирдавсул иқбол», «Риёзуд давла» ва ҳоказо) батафсил тасвирлаб кетганлар. Юришлар натижасида эса Хива хонлигининг ерлари кўпайди, воҳанинг ишчи қўли етишмаётган манзиллари туркман ва бошқа халқлар билан тўлдирилди. «Фирдавсул иқбол»[1] асарида муаррихлар Ахалга бўлган юришларни ёза туриб, шундай дейдилар: «Жонмуҳаммад қози, Давлатназарбой ва Хўжаназарбекниким, ул элнинг улуғларидин эдилар, икки ёрлиқ марҳамат қилди. Бири бу мазмун биланким, така жамоасидан ҳар ким сизларга қўшилиб, Хоразм диёрига борса, афв этилади. Агар ҳар ким сизларга ҳамроҳ бўлиб бормаса жазога тортилади. Яна бири улким, сизларга Хоразм ерларидан Найман оёқи деган мавзени марҳамат қилдуқ». (Бу парча Қавомиддин Мунировнинг «Мунис, Огаҳий ва Баёнийларнинг тарихий асарлари» номли илмий тадқиқотидан олинди, ЎзФА нашриёти, Тошкент, 1960 йил). Кўринадики, Муҳаммадраҳимхон I (хонлик даври 1806—1826 йиллар) Хива хонлигининг сарҳадларини мустаҳкамлаш, хонликнинг аҳолисини кўпайтириш, давлатнинг қудратини бошқа халқлар ҳисобига ошириш ишлари билан мунтазам шуғулланиб келди. Булар — ўша давр ҳукмдорларининг ўзига хос сиёсати эди. Мана шундай зўрлик сиёсати туфайли Залилий ҳам ўз қавмдошлари билан Хоразмга кетиб яшашга мажбур бўлди. Демак, Хива мадрасаларида ўқиганлиги ҳақидаги маълумотларда ҳам жон бор.

Энди, юқоридаги тадқиқларга асосланиб, баъзи бир хулосаларни чиқазиб олсак бўлади: Биринчи: Нодира ғазалига боғланган мухаммаснинг муаллифи — машҳур туркман шоири Қурбондурди Залилийдир. Иккинчи: Қурбондурди Залилий тақдир тақозосига кўра умрининг етти-саккиз йилини Хоразмда кечирган. Учинчи: Залилий жуда кўплаб хоразмлик, қўқонлик, бухоролик ўзбек шоирларининг ижоди билан яқиндан таниш бўлган, ўзига замондош ўзбек шоирлари, олимлари билан ижодий мулокотлар қилган. Хўш, Қурбондурди Залилийнинг ўзбек шоирлари ғазалларига боғлаган бошқа тахмислари, назиралари, ўзбеклар юрти, ҳаёти билан боғлиқ бошқа ҳам шеърлари, асарлари борми? Бу ҳақда келгуси тадқиқотларимизда фикр юритамиз...

Ушбу мақоладан чиқарадиган хулосамиз шуки, ўтмиш ҳукмдорлари қандай сиёсат юргизмасинлар, халқ шоирлари ўз бурч ва вазифаларини ҳамиша адо қилиб келганлар — улар халқларни дўстлик-биродарликка чорлаганлар, бирбирларининг шеърларига тахмис, назира, жавоб битганлар, халқаро адабий дўстлик алоқаларини мустаҳкамлаганлар.

Мана, Нодиранинг машҳур ғазалига туркман шоири Қурбондурди Залилий боғлаган мухаммаснинг мухтасар тарихи шундан иборат. Қуйида ўша мухаммас билан танишасиз...

Махмурлиғинг ончунон этиб кет,
Муғ даргаҳини макон этиб кет,
Ғам бирла юракни қон этиб кет,
Кел, даҳрни имтиҳон этиб кет,
Сайри чамани жаҳон этиб кет.
Бул вақтни ошноларидин,
Бешафқату бевафоларидин,
Аҳбобни муддаоларидин,
Бедардларинг жафоларидин
Фарёд чекиб, фиғон этиб кет.
Дилдорнинг куйин айла маскан,
Сарф айла йўлида жон ила тан,
Ёрингнинг ишқи бўлса равшан,
Дунё чаманининг булбулисан,
Гул шохида ошиён этиб кет,
Маҳбубнинг васли матлабида,
Ул ғуссанинг рўз ила шабида,
То жону баданинг оромида,
Эй ашк, кўзумнинг мактабида
Ҳайрат сабақин равон этиб кет.
Эй булбули дилшикаста, маъзур,
Ёткан била гулга, бўлма мағрур,
Ҳимматни ҳамиша айлагил зўр,
Олам чаманики бевафодур,
Бир оҳ била хазон этиб кет.
Аввал йўқ эдинг, на сирни билдинг?
Гулзори вужуд аро очилдинг,
Оламга келиб на ишни қилдинг?
Мақсад на эди — жаҳона келдинг?—
Кайфиятини баён этиб кет.
Кўп чўзма, Залилий, сўзларингни,
Ағёр билур румузларингни,
Сурткил эшигига юзларингни,
Кел, ишқ йўлида кўзларингни
Эй Нодира, дурфишон этиб кет.

[1] Залилийнинг туркман талаффузи ана шундай.

[1] Мунис ёза бошлаган бу асарни, унинг вафотидан сўнг Огаҳий тугаллаган.

НОДИРА ТАВАЛЛУДИНИНГ 200 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

МИРЗО УЛУҒБЕК ТАВАЛЛУДИНИНГ 600 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

УЛУҒБЕК АКАДЕМИЯСИ

ЎН БЕШИНЧИ АСР бошларида темурий шаҳзодалар ўртасида авж олиб кетган ўзаро курашлар ва вақти-вақти билан содир бўлиб турган ҳарбий юришлар мамлакатнинг ички ҳаётига салбий таъсир этса-да, бироқ Шоҳрух (1405—1447), Улуғбек (1409—1449), Абусайид (1451—1469) ва Султон Ҳусайн (1469—1506) ҳукмронлик қилган даврларда мамлакатда муайян даражада қарор топган осойишталик туфайли қадим замонлардан давом этиб келаётган анъаналар асосида илм-фан ва маданият янада жонланади. Мовароуннаҳрнинг пойтахти Самарқандда ҳам, Хуросоннинг маркази Ҳиротда ҳам Темур анъаналари ривожлантирилиб, олимлару фузалолар, шоирлару бастакорлар, меъморлару бинокорлар, наққошлару моҳир ҳунармандларнинг каттагина гуруҳи тўпланган эди. Мовароуннаҳрда, хусусан Самарқандда илм-фан ва санъат тараққиётида замонасининг маданий доиралари муҳитида тарбияланиб, ёшлигидаёқ машҳур олим сифатида шуҳрат қозонган Улуғбекнинг ҳиссаси ниҳоятда каттадир. Мовароуннаҳру Хуросоннинг бой ва гўзал, буюк маданияти, ислом дунёсининг маънавий анъаналарига суянган ҳамда ўз даврининг маданий тажрибаларидан тўла фойдаланиб, уни ўзлаштирган Улуғбек мамлакатнинг равнақи, айниқса, унинг маънавий камолотида илм-фан ва санъатнинг нақадар муҳимлигини яхши тушунарди. Улуғбек мамлакатнинг сиёсий ва иқтисодий ҳаётини бошқарар экан, илмий ишлар билан шуғулланади, олимларнинг мунозараларида фаол қатнашади. Манбаларда келтирилган маълумотларга қараганда, Улуғбек ўтмишдошлари — Аҳмад Фарғоний, Форобий, Мусо Хоразмий, Беруний ва Ибн Сино асарларини батафсил ўрганади. Бу буюк мутафаккирларнинг асарлари орқали у қадимги Юнон олимлари: Афлотун (Платон), Арасту (Аристотел), Гиппарх, Птоломейнинг классик асарлари билан ҳам танишади. Улуғбек Мовароуннаҳр шаҳарларини, хусусан Самарқанд ва Бухорони илму маърифат даргоҳига айлантиришга интилади. Унинг фармони билан 1417 йили Бухорода, 1417—1420 йилларда Самарқандда ва 1433 йили Ғиждувонда мадрасалар бино қилинади. Ҳатто Бухоро мадрасасининг дарвозасига: «Билим олиш ҳар бир мусулмон аёл ва эркакнинг бурчидир» деган калима ўйиб ёзиб қўйилади. Мовароуннаҳрнинг бу қадимий шаҳарларида барпо этилган илмгоҳлар, хусусан Самарқанд мадрасаси замонасининг дорулфунуни эди. Ушбу мадрасаларда илоҳият илмлари: Қуръон, Ҳадис, тафсир, фиқҳ (дин ва шариат қонун-қоидалари) билан бирга, риёзиёт (математика), ҳандаса (геометрия), илмий ҳайъат (астрономия), тиббиёт (медицина), тарих, жуғрофия, илми аруз (поэтика), араб тили ва унинг морфологияси (қофия) каби дунёвий илмлар ҳам ўқитиларди. Улуғбекнинг Самарқанддаги мадрасаси икки қаватли, эллик ҳужрали бўлган. Ҳар бир ҳужра уч хонага: қазноқ (омборхона), ётоқхона ва дарсхоналарга бўлинган. Тарихий манбаларда сақланган маълумотларга қараганда, Самарқанд мадрасасида юздан ортиқ талаба истиқомат қилган ва таълим олган. Мадрасада ўша замоннинг улуғ олимларидан мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Хавофий етакчи мударрис бўлган. Ўрта асрларнинг машҳур олимлари — Қозизода Румий, Ғиёсуддин Жамшид Кошоний, Мирзо Улуғбек ва унинг шогирди Алоуддин Али Қушчи турли фанлардан дарс берганлар. XVI асрнинг машҳур адиби Зайнуддин Восифийнинг ёзишича, 1420 йили мадраса очилган куни биринчи дарсни Шамсуддин Муҳаммад Хавофий ўқиган экан. Дарсда олимлардан тўқсон нафари қатнашган, лекин дарснинг маънисига Улуғбек Мирзо билан Қозизода Румийдан бошқа ҳеч ким тушунмаган. Айрим маълумотларга қараганда, мадрасада астрономия — илми ҳайъатдан дарсни Қозизода Румий ўқиган. Ҳатто форс-тожик адабиётининг классикларидан бири Абдураҳмон Жомий ёшлик чоғида Самарқандга келиб Қозизода Румийдан бир неча марта астрономия фанидан сабоқ олган. Мадрасада камида 15—16 йил таҳсил кўриб, унинг дастури бўйича асосий фанларни тўла ўзлаштирган ва имтиҳонли сабоқларда ўз билимини намойиш қила олган толиби илмларга «санад» — шаҳодатнома ёзиб берилган. Мана шундай дипломлардан бири Улуғбекнинг Самарқанддаги мадрасасида қарийб ўн олти йил таҳсил кўрган балхлик Шамсуддин Муҳаммад номига, ҳижрий 838 (1435) йил ражаб ойининг ўрталарида Қозизода Румий имзоси билан ёзиб берилади.

Самарқанддаги Улуғбек мадрасасида мударрислик қилган олимларнинг бир қисми турли фанлардан талабаларга дарс бериш билан бирга, математика, география ва астрономия бўйича амалий масалалар билан ҳам шуғулланадилар. Расадхона ҳали қурилиб ишга туширилгунга қадар осмон ёритгичларининг ҳолатини кузатиш ишлари муайян даражада мана шу мадрасада ва Улуғбек томонидан қурдирилган Муқаттаъ масжидида олиб борилган эди.

САМАРҚАНДДА ЎЗ АТРОФИДА тўпланган олимларнинг бевосита иштироки ва ёрдамида Улуғбек 1424—1428 йиллари шаҳар яқинида Оби-раҳмат анҳори бўйида расадхона қурдирди. Доира шаклида бино қилинган бу улкан иморатнинг айланаси 47 метр, баландлиги 31 метрга тенг эди. Бобурнинг ёзишича, у уч қаватли бўлган. Бинонинг сирти кошин ва сирли парчинлар билан қопланган. Бинонинг ички саҳни Судси Фахрий (секстант) ва коридорлар билан тўрт қисмга ажратилган. Ҳар бир қисм бир неча катта заллар ва майда хоналарга бўлинган. Тарихий манбалардан маълум бўлишича, бу олий иморат хоналарининг деворлари осмон гумбази, самовий жисмлар, уларнинг жойлашиши ва ўзаро муносабати, сайёраларнинг орбиталари, собита (қўзғалмас) юлдузлар, денгизлар, океанлар, тоғлар, биёбонлар бўйича иқлим минтақаларига бўлинган ер курраси ва ҳоказолар тасвирланган. Хуллас, расадхона ички деворларида коинот ер куррасининг умумий манзараси тасвирланган бўлиб, шу туфайли бу мавзе маҳаллий аҳоли ўртасида «Нақши жаҳон» деган ном билан шуҳрат топади.

Расадхона қурилишида самовий ёритгичларни кузатиш ва ўрганиш борасида хизмат қилувчи унинг марказий қисми — Судси Фахрий (секстант) қурилмаси ва уни махсус ўлчов асбоб-ускуналар билан жиҳозлашга алоҳида эътибор берилади. Ғиёсуддин Жамшид мутасаддийлигида расадхонанинг асосий ўлчов асбоб-ускунаси — улкан секстант ўрнатилади. Самарқанд секстанти ўша даврда Шарқда маълум бўлган секстантларнинг энг каттаси ҳисобланган. Али Қушчи унинг баландлигини Истанбулдаги машҳур София ибодатхонасининг баландлигига (қарийб 50 метр) қиёс қилган. Расадхона Али ибн Исо Устурлобий, Абумаҳмуд Хўжандий ва уста Иброҳим каби моҳир асбобсоз мисгар ҳунармандларнинг ақлу идроки билан ясалган зот ул-устурлоб (астролябия), зот ул ҳалқа, зот ул-суқбатайн (диоптр), зот ашшуъбатайн (трeквер), шомила ва бошқа шуларга ўхшаш зарурий астрономик ўлчов асбоблари билан таъминланади. Шу билан бирга, Улуғбек расадхона қошида замонасининг бой кутубхонасини ҳам ташкил этади. Бу кутубхонада фаннинг деярли ҳамма соҳаларига тегишли қарийб ўн беш минг жилд китоб сақланган.

Расадхона теварагида олимлар ва хизматчилар учун катта-кичик ҳужралар қурилади. Унинг этагида эса, ўзи учун Улуғбек иккита чорбоғ барпо этади. Улардан бири Боғимайдон, иккинчиси эса, Чиннихона номи билан шуҳрат топади.

Афсуски, тарихий манбаларда аниқ кўрсатилганига қарамай, Улуғбек расадхонасининг қаерда жойлашгани узоқ вақт номаълум бўлиб келди. Чунки у асрлар давомида қаровсиз қолиб, вайрон бўлган, сўнгра оддийгина тепаликка айланган эди. Маҳаллий аҳоли ўртасида Нақши жаҳон номи билан шуҳрат топган бу тепаликда қазиш ишлари олиб борган археолог В. Л. Вяткин 1908 йили Улуғбек расадхонасининг харобаларини топишга ва унинг «Фахрий секстанти» ер ости қисмини кавлаб очишга муяссар бўлади.

Улуғбекнинг фаол иштироки билан ва унинг бевосита раҳбарлиги остида расадхона Мовароуннаҳр, хусусан унинг пойтахти Самарқандда замонасининг анчагина бой кутубхонасига эга бўлган ва ўша замон шароитига нисбатан мукаммал астрономик асбоб-ускуналар билан жиҳозланган олий даражадаги илмгоҳга айланади. Расадхона Улуғбек билан бирга, машҳур математик ва астрономлардан замондошлари ўртасида «Афлотун замон» деб ном олган Салоҳуддин Мусо ибн Муҳаммад — Қозизода Румий, Ғиёсуддин Жамшид Кошоний, «Ўз даврининг Птоломейи» номи билан шуҳрат қозонган Алоуддин Али ибн Муҳаммад — Али Қушчи ва кўпгина бошқа олимлар илмий кузатишлар, тадқиқотлар олиб борадилар. Хуллас, Улуғбек Самарқандда бутун бир астрономия мактабини яратади.

Самарқандда Улуғбек раҳбарлигида барпо этилган бу илмий даргоҳ математика, айниқса астрономия соҳасида илмий дунёда оламшумул аҳамият касб этган натижаларга эришади. Расадхонада олиб борилган кузатиш ва тадқиқотлар туфайли 1018 собита (қўзғалмас) юлдузнинг ўрни ва ҳолати аниқланиб, уларнинг астрономик жадвали тузилади. Марказий Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатлари бўйлаб жойлашган 683 географик пунктнинг Самарқанд кенглигига нисбатан координатлари белгилаб чиқилади. Улуғбек мактабининг эришган энг муҳим ва ажойиб муваффақиятларидан бири математика фани соҳасида бўлди. Улар томонидан учинчи даражали алгебраик тенглама ечилиб, бир даражали ёйнинг синуси аниқланди. Ўша даврда аниқ фанларнинг ривожланиши, ана шу соҳасига оид ажойиб асарларнинг ёзилиши ва, ниҳоят, буюк астроному математиклар билан ҳамфикр ҳамда яқин муносабатда бўлиш Улуғбек мактаби илмий фаолиятининг асосий йўналишини белгилаб берди. Расадхонада олиб борилган тадқиқотларнинг натижалари асосида математика ва астрономияга оид бир қанча нодир асарлар яратилди. Гарчи бу асарларнинг кўпи бизнинг давримизгача етиб келмаган бўлса-да, аммо бизгача сақланиб қолган қўлёзмаларнинг озгина қисмининг ўзи ҳам ўша даврда Самарқанд астрономик мактаби эришган ютуқлардан ва жаҳон астрономия фани ривожига бу илмгоҳ намояндалари қўшган улкан ҳиссадан гувоҳлик беради.

Самарқанд астрономик мактабининг кўзга кўринган намояндаларидан бири Ғиёсуддин Жамшиддир. У астрономияга оид: «Зижи Хоконий» «Боғлар сайри», ва «Осмон нарвони», математикага бағишланган: «Хорда ва синуслар ҳақида рисола», «Ҳисоб калити» ва «Доира ҳақида рисола» каби асарларни ёзади. Бу борада Қозизода Румийнинг «Арифметикага оид рисола», «Астрономиянинг моҳиятига изоҳлар», «Шакллар асосига шарҳ» ва «Синус ҳақида рисола» номли асарлари айниқса диққатга сазовордир.

Ушбу мактабнинг яна бир истеъдодли намояндаси Улуғбекнинг шогирди Али Қушчи бўлиб, у астрономия, арифметика ва алгебрага оид олтита рисоланинг муаллифидир. Самарқанд астрономик мактаби намояндалари асарлари ва математик жадвалларига ўша давр олимларидан Қозизода Румийнинг набираси Мирим Чалабий ва Абул Али Биржондий томонидан ёзилган шарҳий асарлар айниқса муҳим илмий аҳамиятга эгадир. Хуллас, Улуғбекнинг астрономик мактаби фаолиятига, хусусан унинг астрономия фанидаги назарий қарашларига баҳо берилганда шуни айтиш керакки, XV аср самарқандлик астрономлар ўз асарларида дунёни гарчи япалоқ (геоцентрик) деб кўрсатсалар-да, аммо ернинг юмалоқ, яъни гелиоцентриклиги улар учун ёт бўлмаган.

XV асрда аниқ фанларнинг, хусусан астрономиянинг равнақи ва Самарқанд астрономлари қозонган оламшумул муваффақиятларда айниқса Улуғбекнинг хизматлари ва ҳиссаси буюкдир. Илм-фанга бўлган чексиз муҳаббат, зўр қобилият ва меҳнатсеварлиги туфайлигина у Самарқанд астрономия мактабининг асосчиси ва раҳбари сифатида улкан муваффақиятларга эришди. Ўз устида мунтазам ишлаш, билимларини тинмай чуқурлаштириш натижасида Улуғбек ўзининг кўпгина замондошларидан ўзиб ҳам кетди.

Самарқанд расадхонасида олиб борилган кўп йиллик тадқиқотларнинг самараси, Шарқ классик астрономиясининг назарий ва амалий масалаларини ўзида мужассамлантирган ҳамда уни янги далил-исботлар билан бойитган шоҳ асар Улуғбекнинг «Зижи жадиди Кўрагоний» («Кўрагонийнинг янги астрономик жадвали») номли китобидир. Бу асар 1437 йили ёзиб тугалланган бўлса ҳам, унга муаллиф умрининг охирига қадар бажарилган илмий тадқиқот натижалари асосида кузатишлар ва қўшимчалар киритиб боради.

«ЗИЖИ ЖАДИДИ КЎРАГОНИЙ» асосан икки қисмдан: кенг муқаддима ва 1018 собита юлдузнинг ўрни ҳамда ҳолати аниқлаб берилган жадваллардан иборат. Асарнинг бош муқаддима қисми астрономиянинг назарий масалалари, Шарқ халқларидаги йил ҳисоби усуллари, астрономиянинг амалиёти, планеталар назарияси, астрономия ҳамда астрология масалаларига бағишланган.

«Зижи жадиди Кўрагоний»нинг иккинчи қисми астрономия ва тригонометриянинг амалий масалаларига бағишланган. Улуғбек асарининг бу қисмида учинчи даражали алгебраик тенглама янги оригинал услуб билан муваффақиятли равишда ҳал қилиниб, натижада аниқлиги миллиарддан бир бўлган тўққиз хоналик тригонометрик жадвал тузилган. Шуни қайд этиш жоизки, Улуғбекнинг астрономик жадвали ўша замондаги шунга ўхшаш жадваллар орасида юксак даражада аниқлиги билан ажралиб туради. Масалан, фалак албуржи текислигининг хатти истивога оғмалиги Улуғбек жадвалида 23 даража, 30 дақиқа, 17 сонияга тенг бўлиб, ҳозирги ҳисоб бўйича у 23 даража, 30 дақиқа ва 49 сонияни ташкил этади. Бу икки рақамлар ўртасидаги тафовут ҳаммаси бўлиб, минус 32 сонияга тенг, холос. Шунингдек, Улуғбекнинг йил ҳисобини ҳозирги аниқ ҳисоб-китобларга солиштиргудек бўлсак, у бор-йўғи 1 минуту 2 сонияга фарқ қилади. Булар XV аср учун ғоят юксак аниқлик бўлиб, ҳозирги замон ўлчовларига жуда яқиндир.

«Зижи жадиди Кўрагоний»дан ташқари, Улуғбек «Тарихи арбаъ улус» («Тўрт улус тарихи») номли тарихий асар ҳамда мусиқа илмига бағишланган бешта рисола ёзади. Унинг «Тарихи арбаъ улус» китоби туркларнинг аждод ва авлодлари, мўғул қабилалари ҳамда Чингизхон вафотидан кейин ташкил топган Улуғ юрт, Жўчи, Чиғатой ва Элхонийлар улусининг қисқача тарихига бағишланган. «Рисола дар илми мусиқа» («Мусиқа илми ҳақида рисола») номли асари мусиқа тарихига бағишланиб, унда «Ўн икки мақом баёни»га доир махсус боби ҳам бўлган. Улуғбекнинг илмий фаолиятига ва қолдирган бой маънавий меросига баҳо берилганда, унинг замондош ҳамкасби Ғиёсуддин Жамшид таърифлаганидек, у Қуръон, Ҳадис, араб тили ва унинг грамматикасини, фиқҳни, мантиқ, адабиёт, мусиқа, риёзиёт ва фалакиёт илмларини чуқур билган қомусий олим бўлган.

Ўзбек классик адабиётининг асосчиси Мир Алишер Навоий ҳам Улуғбекка юксак баҳо беради. Олам охиригача Улуғбекнинг илмий мероси юксак баҳоланишини таъкидлайди.

ЎН БЕШИНЧИ АСРДА Мовароуннаҳрнинг пойтахти Самарқандда илмий тадқиқотлар олиб борган машҳур олимларнинг ижодий фаолияти, астрономия ва математика фанлари соҳасидаги кашфиётлари, яратган нодир асарлари билан илм-фан тараққиётига қўшган ҳиссаларининг салмоғига қараб фикр юритилса, Улуғбекнинг астрономик мактабини ўз даврининг ўзига хос академияси деб аташ мумкин. Улуғбек теварагига уюшган 100 дан ортиқ олимларни ўз бағрида етиштирган, номи жаҳонга машҳур Самарқанд расадхонаси шу вазифани ўтаган. «Самарқанд академияси» даставвал бундан 225 йил муқаддам машҳур француз файласуфи, ёзувчи ва тарихчи олим Волтер (1669—1778) томонидан эътироф этилган. «Улуғбек Самарқандда академияга асос солди, ер куррасини ўлчашни буюрди ва астрономик жадвалларни тузишда иштирок этди», деб ёзган эди Волтер бу ҳақда. Дарҳақиқат, «Самарқанд академияси» 1010 йили Хоразмнинг қадимий пойтахти — Гурганжда ташкил топган ўзига хос академия — «Донишмандлар уйи»дан кейинги «Дор ул-илм» эди. Бу дор ул-илмнинг пойдевори бўлган Улуғбекнинг астрономик мактаби Ўрта асрлар мусулмон Шарқи астрономиясининг ривожланишига катта таъсир кўрсатди.

Абдулаҳад МУҲАММАДЖОНОВ,
ЎзФА мухбир аъзоси

УНУТИЛГАН ТИЛ

ТИРИЛМАЙДИМИ?

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

БУ 1965 ЙИЛДАГИ ГАП. Ўзбекистон Фанлар академиясининг Тарих ва археология институтига — машҳур археологлар Яҳё Ғуломов ва Аҳад Муҳаммаджонов ҳузурига бир йигит қорахонийлар даврига мансуб, Ўзганд, Шош, Самарқанд, Бухоро каби шаҳарларнинг ҳокимлари томонидан зарб этилган кумуш дирҳамлар хазинасини кўтариб келди. Йигит ўзини Мирсодиқ Исҳоқов деб танитди. Суҳбатдан маълум бўлишича, у Тошкентнинг шундай биқинидаги Ҳасанбойдан экан. Институтни битиргач, ўқитувчилик қилиш учун Бўка туманидаги мактаблардан бирига юборишибди. Хазинани ҳам ўша ердан ўқувчилари билан топибди.

Хокисор, миллатпарвар олимлар билан бўлган ушбу учрашув йигитнинг хотирасидан бир умр ўчмайдиган бўлди. Эсида, Яҳё Ғуломов ўшанда унга шундай таклиф билан мурожаат этган эди: «Ўтган йили Афросиёбдан деворга битилган суғдча ёзув топдик, ўқийдиган одам йўқ. Фотонусхасини олиб Ленинградга — Лившиц деган домлага жўнатдик. Бутун Совет Иттифоқида суғдчани биладиган ягона олим шу одам, бошқаларига мен ишонмайман. Шу деганда, сизни аспирантурага олсак. Суғд ёзувини ўргансангиз. Мана, археология ишлари ҳам жонланиб қолди, яна бирор нарса топилса, ажабмас. Баҳонада мутахассислик бўлиб қолардик. Ўзингиз нима дейсиз?» Домлалар келишиб, йигитни институт аспирантурасига оладиган бўлишди. Ўзимизда бу соҳада мутахассис бўлмагани учун раҳбар ташқаридан тайинланди. У Санкт-Петербургга бориб ўқийдиган бўлди.

М. Исҳоқов аспирантурада таниқли шарқшунос, қадимги эроний тиллар бўйича йирик олим В. А. Лившицдан таҳсил олди. Университет шарқ факультетида қадимги ва ўртанча эроний тиллар, авестология, санскрит мавзулари бўйича лекциялар тинглади. Хуллас, у Санкт-Петербург илмий мактабини кўрди (Айрим соҳаларда бу мактабнинг Масков мактабидан устунлиги илм аҳлига аён). 1972 йили «Суғд тилида феъл» мавзули номзодлик диссертациясини ўша ерда ёқлади.

Тарихий манбаларда қайд этилишича, араб истилосидан олдин ҳозирги Қашқадарё ва Зарафшон воҳалари бўйлаб жойлашган ўлка Суғд деб аталган. Бу мамлакат билан боғлиқ маълумотлар суғдча ёдгорликларда, шунингдек, қадимий хитой, туркий, араб, юнон манбаларида учрайди. У муқаддас китоб Авестада ҳам тилга олинган. Лекин Суғд давлати, тили ва маданияти ҳозирги тарих китобларида кам ёритилмоқда. Бунинг сабаби Марказий Осиё халқларининг араб истилосидан аввалги тарихини ёритувчи ушбу ёзма обидаларнинг, айниқса, суғдча матнларнинг етарли ўрганилмаганлигидир.

Суғдча ёдгорликларнинг катта бир гуруҳи 30-йилларда Панжикент яқинидаги Муғ қалъаси харобаларидан чиққан. **Ёдгорликлар топилган кезлар бу ерда уларни ўқиб тадқиқ этувчи мутахассис йўқлиги баҳонасида бари Санкт-Петербургга ташиб кетилди. Шунингдек, Афросиёб деворларида ҳам суғдча ёзувлар бор. Қолганлари араб истилочиларининг ерли халқ маданиятига ваҳшийларча муносабатининг қурбонига айланган. Суғдча обидалар қадимги Суғд заминидан ташқарида — араб босқинидан четроқ ўлкаларда яхши сақланган.** Чунончи, ҳозирги Уйғуристон ва Мўғулистон ерларидан топилганлари анча. Ёзма ёдгорликларнинг шундай кенг минтақада учрашининг боиси шундаки, илк ўрта асрларда Ўрта ва Марказий Осиё халқлари ҳаётида суғдларнинг маданий таъсири кучли эди. Улар савдо-сотиқ ишларида ҳам етакчи бўлган. Шунинг учун бу тил Суғд юртидан ташқарига ҳам ёйилган эди. Ҳатто турк хоқонлари ҳам баъзан давлат ишларида уни қўллаганлар. I турк хоқонлиги даврига (583—588 йиллар) оид Махан тигин қабртоши, 820 йилги Қорабалғасун ёдгорлиги, 762 йили битилган Севрейсомон ёдгорликлари ўша кезда суғд тилининг миллатлараро вазифани ўтаганидан далолат беради. XI асрда яшаб ўтган буюк тилшунос олим Маҳмуд Кошғарийнинг таъкидлашича, Баласағун, Тироз каби қатор турк шаҳарларида икки тилда — туркий ва суғдча сўзлаганлар. Бундай жараённинг юзага келишига, чамаси, суғдларнинг ўша ерларга бориб ўрнашиб қолишлари ҳам, маълум даражада таъсир этган кўринади.

Суғд ёзувли обидалар ҳозир Санкт-Петербург, Берлин, Париж, Лондон каби йирик марказларда сақланмоқда. Ўлкамиздан чиққанлари ҳам, Марказий Осиёдан топилганлари ҳам — бари олиб кетилган. Мирсодиқ ака билан кўп баҳслашамиз: айтишича, ёдгорликлар у ерда ёмон сақланаётгани йўқ. Ҳатто энг пароканда қоғоз парчаси ҳам титилиб кетмаслиги учун эҳтиётлик билан юқа қоғозга жойлаб, ойналар орасига олиб қўйилибди. Бизни нуқул бир савол қийнайди: Мабодо улар ўзимизда бўлганда шундай сақлармидик? Айниқса, бу обидаларни 30-йиллардаги араб ёки мўғул босқинидан бешбаттар қирғинбаротлардан эсон-омон олиб қолармидик? Иккимизнинг фикримиз бир: ёдгорликларнинг қаерда асралиши эмас, аксинча, қандай сақланаётганлиги ёки қандай ва ким ўрганаётгани муҳим. Дастлаб уларни тадқиқ этадиганларни тайёрлаш лозим. Ўз меросимизни ўзимиз ҳам ўрганайлик. **Суғдшуносликнинг маркази ташқарида эмас, ўз ватанида бўлсин. Уларни қайтариб олиш масаласи қочмас. Яҳё Ғуломов ўзбекнинг тушунган зиёлиси эди. Балки у ҳам шуни кўзлагандир. Асосийси, бу улуғ олимнинг нияти ушалди: Ўзбекистонда суғдшуносликнинг эшиги очилди.**

М. Исҳоқов номзодлик диссертациясини ёқлаб қайтгач, Археология институтида ишлади (Бу пайтга келиб ушбу муассаса Тарих институтидан ажраб Самарқандга кўчган эди). Тошкентга қайтиб оз муддат Маданият институтида ҳам дарс берди. 1981 йили унинг илмий фаолиятига турткибўларли иккинчи ҳодиса рўй берди. Ўзбекистон Фанлар академиясининг Қўлёзмалар институтида, шу институтга энди директор этиб тайинланган Азизхон Қаюмов ташаббуси билан Ўрта Осиё халқларининг энг қадимги ёзма ёдгорликларини ўрганиш бўлими ташкил этилди. **Бўлим олдига араб хатидан аввалги ёзув ёдгорликларини ўрганиш вазифаси қўйилди.** Азизхон домла бўлимга М. Исҳоқовни таклиф этди. Директорнинг кейинги ҳаракатлари-да зое кетмади. Ҳозирга келиб бўлимда суғд ҳамда қадимги туркийлар қўллаган урхун-энасой ва уйғур ёзувли обидалар тадқиқ этилмоқда. Ҳар уч соҳанинг ўз мутахассиси бор. М. Исҳоқов эса ана шу бўлимни бошқармоқда.

Ўтган давр Мирсодиқ аканинг илмий фаолиятида самарали бўлди. 1977 йили номзодлик диссертацияси асосида «Суғд тилида феъл» номли монографиясини нашр эттирди. Китобга Муғ қалъаси харобаларидан чиққан суғдча матнлар асос қилиб олинган эди. Кейинчалик нашр этилган «Суғд ёзувининг шаклланиши ва тараққиёти» номли монографик тадқиқоти (1989), «Суғдиёна тарих чорраҳасида» (1990), «Унутилган подшоликдан хатлар» (1992) номли илмий-оммабоп рисолалари ҳамда қатор мақолаю ахборотлари суғдшуносликда, уни оммалаштирувда катта иш бўлди. У халқаро конференцияларда маърузалар қилди. Ўтган йили М. Исҳоқов узоқ йиллик илмий тадқиқотларини жамлаб «Суғд ёзма ёдгорликларининг палеографик тадқиқи» мавзусида докторлик диссертациясини ёқлайди. Бу ишни мутахассислар ва илмий жамоатчилик юқори баҳолади. Мазкур ишида у суғд ёзувининг шаклланишидан то такомил босқичига қадар бўлган тараққиётини, унинг бошқа асосдош ёзувларга муносабатини ўнлаб ёзма ёдгорликлар асосида очиб берди.

Аёнки, суғд ёзуви ўз асосини оромий хатидан олади ва у орқали кўҳна алифболардан бўлмиш финикийга бориб туташади. Ёзма манбалар ушбу ёзувнинг милоддан бурунги III—II асрларда ҳам амал қилганлигидан далолат бермоқда. М. Исҳоқовнинг ўша даврга мансуб танга ва сопол буюмлар хати асосида олиб борган кузатувларига қараганда, у даврда ёзув палеографик жиҳатдан ҳали у қадар такомил этмаган эди. Унинг такомил босқичи эрамизнинг бошларига — ёзув ашёси бўлмиш теридан қоғозга ўтилган пайтларга тўғри келаркан.

М. Исҳоқов ҳозир оромий алифбосидан ўсиб чиққан, суғдчага асосдош бўлган бошқа ёзувлар устида ҳам иш бошлаган. Унинг мўлжали Ўрта Осиё халқлари қадимий ёзув маданиятини яхлит ҳолда кўрсатиб беришдир. У энди хоразмий ёзувини тадқиқ этишга киришди. **Илк ўрта асрларда Хоразм юрти ҳам Суғд сингари юксак маданият ўчоқларидан бўлиб, бу ўлкада мустақил хоразм тили ва ёзуви амал қилган эди.** Абурайҳон Беруний, Маҳмуд Замахшарий келтирган далилларга қараганда хоразмийча лисон ҳатто яқин X—XII юзйилликларда ҳам мавжуд бўлган. Афсуски, кейинчалик у ҳам ўлик тиллар қаторидан жой олган. **Хо[...]чча битикларнинг кўпи[...] сополакларда сақланга[н] бўлиб, улар Масков Археология ва этнография институтига қирқиб олиб кетилган. Қара[...] бу кўҳна юртда қачонлардир амал қилган бутун бошли тил ва ёзув ҳануз тадқиқотчисини кутмоқда.** Хоразмий тили грамматикаси қандай бўлганлиги ҳам номаълум. Санкт-Петербурглик олимларнинг матнлардан йўл-йўлакай ўқиган сўзлари, айтишларича, ўзларини ҳам қониқтирмас экан. М. Исҳоқов ушбу соҳага ҳам жиддий қарайди. Унинг таъкидлашича, ишни дастлаб ёзувни чуқур тадқиқ этишдан бошламоқ керак. Шундан сўнг, ўз-ўзидан, хоразмий тилининг товуш қурилиши ва грамматикасига йўл очилади.

ПЕШҚАДАМ СУҒДШУНОС, тарих фанлари доктори М. Исҳоқов бу йил эллик ёшга чиқди. Кўз тегмасин, олимнинг бу ёшда шундай ишларни юзага чиқаруви осон эмас. У савобли ишни бошлади, ҳали ниятлари улуғ. Мен уни саксон иккинчи йили шу институтга аспирантурага келганимдан бери биламан: дунёқараши кенг, кўнгли очиқ, ҳаммани бирдай кўрадиган, бировнинг дилини оғритмайдиган инсон. Айниқса, ёшлардан ёрдамини сира аямайди. Шундайлар борки, ўзбек илмининг эртасидан умид қилса бўлади. Унутилган тиллар ҳам шундай одамлар билан тирилади.

Қосимжон ФОЗИЛ ўғли

СУРАТЛАРДА: қадимий битиклардан намуналар; олийгоҳнинг қадимий ёзма ёдгорликларни ўрганиш бўлимида. Олимлар Н. Раҳмонов, М. Исҳоқов ва Қ. Содиқов иш устида.

ИФТИХОР

Давримиз шитоб ва хилма-хил воқеаларга бой кунларни ўз бошидан кўп кечирмоқда. Воқеа, ҳодисалар шу қадар кўпки, барини илғаб улгурмаймиз ҳам. Биз-ку минг бора шукрлар бўлсинки, тинчмиз. Лекин, қўшнилар-чи, қўшнинг тинч — сен тинч, деган доно нақл бор халқимизда. Қўшниларнинг аҳволи қандай? Узоқ йиллар давомида қондош-қардош бўлиб келган кавказликлар уйида не ҳол кечмоқда? Ундан наридагилар-чи? Еру осмонимиз, тоғу сувимиз, қону жонимиз туташ Тожикистон нечун нотинч? Ахир у ерларда биз каби оналар, бизнинг каби болалар бесаранжом, беҳаловат бўлиб қолдику! Дунёдаги ҳар қандай она учун у хоҳ ўзбек, хоҳ тожик, хоҳ рус — қай миллатга мансуб бўлмасин барибир, гўшасининг тинчидан, оиласининг бутлигидан улуғроқ орзу бўлмайди. Дунёдаги ҳар қандай она учун фарзандининг камолини кўришдан ўзга орзу йўқ. Шундай экан, Гуржистонда, тоғли Қорабоғда, тожик диёрида тўкилган қонлар, узилган умрлар, юз бераётган вайроналик, очлик, жудоликнинг зил дарди бизнинг ҳам тинчимизни ўғирлайди, бизнинг ҳам юракларга ваҳима солади.

Онам ҳар саҳар жойнамоз устида оллоҳга илтижо қиладилар: «Яратган эгам, ўзинг тинчлик, хотиржамликни бергин, ёшлар кун кўрсин, кўкарсин».

Тўғри, ер юзида тинчликни сақлаб қолиш учун бўлаётган саъй-ҳаракатлар натижасиз қолмаяпти. Ўтган йилнинг сўнгги кунларида Россия ва АҚШ раҳбарлари ядро қуролини қисқартириш борасида бир қарорга келишиб, шартномага имзо чекдилар. Оқилона иш бўлди. Бу ҳам одамлар тинчи йўлидаги қутлуғ қадам деб тушунамиз. Лекин бир нарса ўйлантиради одамни, куни кеча радио тўлқинларидан Россия жаҳон бозорида қурол-яроғ сотишни давом эттиради деган хабар таралди.

Тожикистон, Қозоғистон, Туркманистон, Қирғизистон давлатлари президентларининг Тошкент шаҳрида бўлган учрашуви ўзаро муносабатларни ривожлантириш йўлидаги бурилиш нуқтаси бўлиб тарих саҳифасига муҳрланди.

Тошкент қадим-қадимдан илмий анжуманлар, халқаро аҳамиятга молик йиғинлар, йирик конференциялар ўтадиган, давлатларни бир-бири билан келиштирадиган, яраштирадиган, тинчлик ва дўстликнинг таянчи бўлган муқаддас шаҳардир. Мен бу гапни қанчалар фахр ва ифтихор туйғулари ила ёзаётганимни таъкидлаб ўтишни истайман.

Ўзбекистонимиз пойтахти Тошкент Қорақалпоғистон Республикаси маданияти кунлари қатнашчиларини қучоқ очиб самимий кутиб олди. Бу галги маданият кунларига алоҳида эътибор берилмоқда. У ўзбек ва қорақалпоқларнинг азалий дўстлик ва оға-инichилик анъаналарини тиклашга хизмат қилади. Қорақалпоқ дўстларимиз билан бўлаётган учрашувлар, маданият кунлари тадбирларида улар миллий санъатининг латофати, ўзига хос жозибаси яққол намоён бўлмоқда. Бундай кунларни ўтказиш бундан буён яхши анъанага айланиши керак.

Ҳамкасбимиз Абдунаби Ҳайдаровнинг Муҳаммад Сиддиқ Афғонийнинг башоратлари ҳақида ҳикоя қилувчи «Даҳоликни тан олмаган даҳо» мақоласидан менинг хотиримда муҳрланиб қолган жойи шу бўлди: «Ўзбекистонда фуқаролар уруши бўлмайди! Бу йил у янгиланишнинг иккинчи босқичига ўтади. Тараққиётнинг табиий йўли давом этади. Ислом Каримовнинг сиёсати ўз самарасини беради... Ишончли йўлдан бораётган Ўзбекистон иқтисодий тангликларни енгиб ўтади. 1995 йилга бориб, Ўрта Осиёдаги етакчи давлатга айланади...».

Бу сатрларни ўқийману енгил тин оламан. Фуқаролар уруши бўлмайди... Илоҳим унинг айтганлари келсин! Урушни эшитмайлик ҳам, кўрмайлик ҳам! Юракларга хуш ёқувчи, эртанги кунга умид уйғотувчи мўътабар гаплар. Бундай илиқлик эса дилни руҳлантиради, қанот пайдо қилади. Бугунги иқтисодий танглик, қимматчилик, пулнинг қадрсизланиши ўткинчи бир ҳолат эканлигига яна бир бор ишонгинг келади. Ҳа, мен башоратчининг гапларига ихлос билан қарашни, она юртим Ўзбекистон Марказий Осиёнинг гуллаб-яшнаган диёри, тинчлик, дўстлик, ҳамкорликнинг ишончли кўприги бўлиб қолишини истайман ва дил-дилдан бунга ишонаман. Мана шунинг учун ҳам севаман сени онам — Олтин бешигим, менинг гуллаб-яшнаган Ўзбекистоним!

Муҳаббат ТУРОБ қизи

Ҳаммамиз бир боғнинг фарзандларимиз

Уббиниёз АШИРБЕКОВ:
Қорақалпоғистон Республикаси Олий Кенгаши раиси

МАНГУ БИРЛИКДА ЯШАЙМИЗ

Қорақалпоқлар ҳамма вақт ўз қўшнилари билан тинчликда ва аҳилликда дўстона яшаб келганлар. Дўстлик бизнинг қон-қонимизга сингиб кетган. Буни шу пайтгача ҳеч ким биздан тортиб ололмаган ва тортиб ололмайди ҳам.

●

Маълумки, ўзбеклар туркий халқлар ўртасида бой маданиятга эга эканлигини кўпчилик тан олади. Бинобарин, қўни-қўшни ҳамроҳ халқлар бу маданиятни эгаллашга, бу билан маънавий бойишга интилганлар. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўзбеклар устоз бўлишни ўзларига шараф деб билиб, бу оғир вазифани муваффақиятли бажариб келдилар.

●

Маданият кунлари Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг шахсан ташаббуси билан ўтказилганлиги ушбу тадбирга ўзгача файз бағишлади.

●

Бизнинг маданий алоқаларимиз асрларга бориб тақалади. «Алпомиш», «Ошиқ Ғариб» достонлари ана шу икки халқ ижодининг маҳсулидир. Бизнинг қадимий дўстлигимиз «Қирққиз» достонида кўтаринки руҳда мадҳ қилинади. Шунинг учун қорақалпоқлар «Ўзбек — ўз оғам» деб атайдилар. Қорақалпоқ адабиёти асосчиларидан бири машҳур шоир Бердақ «Мен Навоийдан савод олдим» деганда минг бора ҳақ эди.

●

Тошкент қорақалпоғистонликлар учун ҳам она шаҳар бўлиб, улар бу ерда билим оладилар, фан, маданият ва санъат сирларини ўрганадилар.

●

«Халқ тарқоқ бўлса, тўзийди, бирлашса гуллайди», «Ҳақиқий дўст ўла ўлгунча дўст, ёлғон дўст кўпга бормайди» дейди доно халқимиз. Ушбу сўзларни унутмаган ҳолда бизлар ўзбек халқи билан бир тану бир жон бўлиб мангу бирликда яшаймиз.

Боватдин БОЙМИРЗАЕВ:
Бердақ номидаги театр бош режиссёри

ИЖОДИЙ КУЧ ЕТАРЛИ, ЛЕКИН...

Қорақалпоқ маданияти кунларида барча санъат аҳли қаторида театр ижодкорлари ҳам фаол қатнашдилар. Қорақалпоқ Ёш томошабинлар театри жамоаси «Одамлар қандай бузилади!», «Яланғоч қирол» спектаклларини намойиш этиб, пойтахтлик ёш томошабинларни ҳаяжонга солдилар. Бу саҳна асарлари режиссёрларининг ўзига хос талқини ва актёрларининг ажойиб ижро услуби билан ажралиб туради. Айниқса, Бердақ номидаги қорақалпоқ давлат мусиқали драма театрининг «Ажиниёз» операси, «Ошиқ Ғариб», «Шаҳриёр» мусиқали драмалари маданият кунларига алоҳида руҳ бағишлади. Бу асарлар қорақалпоқ театр санъати ҳар томонлама ривожланиб бораётганлигини кўрсатди.

Мухбиримизнинг театр бош режиссёри Боватдин БОЙМИРЗАЕВ билан қилган суҳбати театрнинг шу кунлардаги муҳим вазифалари ва келгусидаги режалари хусусида борди.

— Театримиз 1989 йилда давлат мусиқали драма театрига айлантирилди, — дейди Б. Боймирзаев, — энди оркестр ҳам, хор жамоаси ҳам етарли. Ҳар қандай мураккаб ва йирик мусиқали асарларни ҳам бемалол саҳнага олиб чиқишимиз мумкин. 1987 йилдан биринчи қорақалпоқ миллий операсини саҳнага қўйдик. «Ажиниёз» деб номланган бу операни таниқли композитор Нажмиддин Муҳаммаддинов ёзган. Либретто муаллифи Ўзбекисон халқ шоири Ибройим Юсупов. Операни саҳнага олиб чиқишда Алишер Навоий номидаги Ўзбек давлат академик катта театри жамоаси яқиндан ёрдам берди. Бу учун театр режиссёри Олег Узоқовдан, дирижёр Ғани Тўлагановдан миннатдормиз. Бир сўз билан айтганда, миллий опера қорақалпоқ маданий ҳаётида катта воқеа бўлди.

— Кечирасиз, ҳозир матбуотда опера керакми, йўқми деган масалада қизғин баҳслар бўлмоқда. Бу ҳақда қандай фикрдасиз?

— Гапнинг очиғи, мен опера санъатининг тарафдориман. Чунки бу санъат жанрининг жаҳон маданиятида тенгсиз ўрни бор. Лекин бизга Оврўпога бевосита тақлидан яратилган опералар эмас, балки миллий руҳда, миллий шакл-мазмунда саҳналаштирилган опералар зарур. Шундагина томошабинлар бундай операларга кирадилар. Шуни ҳам унутмаслик керакки, ҳеч қачон бир санъат турининг ўрнини иккинчиси эгаллай олмайди. Театр санъатида операнинг ўз ўрни бор.

— Театрда томошабинлар муаммоси қандай ҳал этилмоқда?

— Бу муаммо кўпдан буён барча театрларни қийнаб келади. Агар янглишмасам, ўзбек театрларида ҳам томошабин муаммоси ҳамон ҳал этилгани йўқ. Айниқса, бугунги бозор шароитида томошабин масаласи ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Сўнгги икки йилда шундай тажриба ўтказдик. Театрга мажбурий томошабин олиб келишга барҳам бердик. Зўрма-зўраки келган томошабиндан кимга фойда. Дастурда белгиланган режаларни бажармасак ҳам бу йўлдан воз кечмадик. Аксинча яхши саҳна асарларини репертуарга киритишимиз билан томошабинларнинг ўзлари театрга кела бошладилар. Масалан, «Ошиқ Ғариб» мусиқали драмаси театрда 1953 ва 1972 йилларда қўйилган. Узоқ танаффусдан сўнг театрга иқтидорли ва яхши овозли ёшлар келгандан кейин 1991 йили мазкур асарни қайта саҳналаштирдик. Томошабин ёғилиб кетди. Ҳозиргача спектаклга билет топиш қийин. Томошабинни театрга жалб этишнинг ягона йўли — яхши асар.

Ҳозир томошабинлар, нега «Қирққиз», «Аҳмоқ пошшо» мусиқали драмаларини қўймаяпсизлар, деб қайта-қайта сўраяптилар. Лекин бу асарларни саҳнага олиб чиқиш учун театрда маблағ, кийим-кечак етишмайди. Шароитимиз кундан кунга оғирлашиб бораяпти. Шу кунларда театрда ижодий куч етарли, лекин...

Драматургиядаги аҳвол ҳам қониқарли эмас. Яхши саҳна асарлари ёзилмаяпти. Аслида миллий театр ривожи учун миллий драматургия керак. Масалан, ёш драматург Қипчоқбой Матмуродовнинг «Шаҳриёр» мусиқали драмаси шу йўлдаги дастлабки қадам бўлди.

— Келгусидаги режалар ҳақида қисқача гапириб берсангиз.

— Саҳналаштириш учун бир қанча асарларни режалаштириб қўйганмиз. Лекин юқорида айтганимдек, маблағ етишмаслиги сабабли тўхтаб турибди. Драматургларга Бердақ ҳақида пьеса ёздириб, яхшисини танлаб олиб қўймоқчимиз. Бу йил биринчи қорақалпоқ миллий балетини саҳнага олиб чиқиш ниятимиз бор. Таниқли композитор Нажмиддин Муҳаммаддиновнинг «Муҳаббат навоси» деб номланган ушбу балетини балетмейстер Турдибой Хўжасов саҳналаштиряпти. Балетнинг бош қаҳрамонлари образларини Ўзбекистон халқ артисти Замира Давлатмуродова билан артист Замир Нуринбетов гавдалантирадилар. Шунингдек, таниқли ўзбек режиссёри Баҳодир Йўлдошев билан ҳамкорлик қилиш ҳақида театр жамоаси билан келишиб олдик. Иложи бўлса, ўзбек миллий драматургиясидан бирор асарни қўйдирмоқчимиз.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонда Қорақалпоғистон республикаси маданият кунларини ўтказишда ташаббускор бўлган ва яқиндан ёрдам берган Ўзбекистон Республикаси Президентига, унинг ҳукуматига театр жамоаси номидан катта миннатдорчилик билдираман.

Театрларымыз арасындағы дослық байланыс беккем бола берсин илайым! Театрлар дослығына құдай мәдеткар болсын!

АМЕРИКАГА БОРОЛМАГАН БОЛА

«ҚОРАҚАЛПОҚФИЛМ» КИНОСТУДИЯСИ ДИРЕКТОРИ ЎРАЗБОЙ АБДУРАҲМОНОВНИНГ ТАШВИШЛИ ОРЗУЛАРИ

Ўразбой оғани «Тошкент» ресторанидан тушликдан кулимсираб чиқиб келаётганда учратдим. Жилмайиши сабабини сўрадим. У шундай деб жавоб берди:

— Ресторанда чой беришди. Чойни ичиб ҳеч чанқоғим босилмади. Сўнг хизматчи аёлни чақирдим-да, чойга озгина туз солиб дамланг, дедим. Биз, қорақалпоқлар шўр чойга ўрганиб кетганмиз. Тузсиз ҳатто чой ҳам татимайди, десам кулади. Лекин бу аслида ҳазил эмас. Эшитган бўлсангиз керак, ёзувчи Носир Фозиловнинг ҳам бир латифаси бор. Эмишки, бир одам касал бўлиб дорихоналардан қайсидир дорини топа олмабди. Шунда Носир унга: «Бирорта қорақалпоқ дўстинг бўлса, топиб юзидан ўпгин. Ҳар хил шифобахш тузлар бор. Дард кўрмагандек бўлиб кетасан», деб маслаҳат берибди. Энди ҳазилни ва латифани эшитиб ҳам куласиз, ҳам куясиз. Ҳозирча кўнгилларга ана шундай ҳазиллар бироз таскин бериб турибди. Шунисига шукур. Ҳеч бўлмаса кўнгилдаги тузларни кулги билан юваяпмиз-ку!..

Ўразбой оға жим бўлиб қолди. У кўринишдан анча камгап, анча камсуқум. Лекин юморни яхши кўради. Бир нечта ичакузди ҳажвий ҳикоялар, ҳангомалар ёзган. Улар алоҳида китоб ҳолида чоп этилган. Шунингдек, у ҳудабеҳудага гапиравермайди, минбарларга кўп интилавермайди. Энсақотар мажлисларга бориб вақтини кетказмайди. Унинг «Чангалзор пайғамбари»нинг ҳалокати» қиссаси Носир Фозилов таржимасида 1988 йилда «Камалак» нашриётида чоп этилди. Ҳаётий воқеалар асосида ёзилган ушбу китоб дўконларга чиқиши билан қўлма-қўл бўлиб кетди. Ўразбой оға халқ бошига оғир кунлар тушганлигини сал олдинроқ ҳис этиб, 1984 йилда «Бўсаға» деган роман ёзди. Роман «Амударё» журналида чоп этилди-ю, муаллиф қаттиқ таъқибга учради. Ўша даврнинг партия арбоблари унга анча-мунча зуғум қилишди. Ва ниҳоят мустақиллик кунларига етиб келгандан сўнг 1991 йилда роман китоб ҳолида чоп этилди. Унинг ўзбек тилидаги таржимаси ҳам тайёр. У «Оролим — дардим менинг» китоби учун собиқ Совет ҳукуматининг қўрқитиш услубига қурилган катта-кичик идораларидан 19 марта ҳайфсан олди. Ўтган йили мазкур китоб эстон тилида чоп этилгач, ЮНЕСКОнинг медали билан тақдирланди.

Ўразбой Абдураҳмонов узоқ йиллар «Амударё» журналида ишлади. Ҳозир «Қорақалпоқфилм» студияси директори. 1990 йилда ташкил этилган мазкур киностудия ижодкорлари маданият кунларига учта бадиий, иккита ҳужжатли филмни олиб келдилар. Ёш ва истеъдодли режиссёр Жақсилиқ Давлатовнинг «Гум-гум» бадиий филми АҚШнинг Сан-Франсиско шаҳрида ўтказилган кўрикда бош соврин билан тақдирланди. Яна бир ёш режиссёр Тўраниёз Қалимбетовнинг «Тиқин» ҳамда Бен Низомиддиновнинг «Қайтиш» филмлари ҳам маданият кунлари давомида муваффақиятли намойиш этилди. «Қайтиш» филмининг кўриги республика Киночилар уйида бўлиб ўтди. Бу филм қорақалпоқ кинематографчилари ўз йўлларини излаётганлигини кўрсатади. Режиссёрлардан Пардабой Қаиповнинг «Биз мустақилмиз», Дамир Абдумуротовнинг «Эл фарзанди» ҳужжатли ленталари ҳам томошабинларда катта қизиқиш уйғотди. Мазкур филмларнинг биринчиси Ўзбекистон мустақиллигининг бир йиллиги ҳақида. Иккинчиси эса Қорақалпоғистоннинг мустақиллиги учун курашган машҳур оқсоқол Оллоёр Дўстназаровнинг аччиқ қисматига бағишланган.

— Қорақалпоқ миллий киноси энди-энди шаклланиб бораётир, — дейди Ў. Абдураҳмонов. — Ҳозирга қадар киностудиямиз турли жанрларда тўққизта филмни суратга олди. Лекин бозор иқтисоди шароитида барча ижодий ташкилотлар қаторида киностудия ҳам оғир аҳволга тушиб қолди. Асосан хўжаликлар, ташкилотларнинг буюртмаларини бажариб кун кўряпмиз. Бошқа йўл йўқ. Масалан, бир вақтлар 23 тийин бўлган бир метр плёнканинг нархи эндиликда 120 сўмдан ошиб кетди. Студиямизнинг техника базаси ниҳоятда ночор. Филмларимизни асосан Тошкент киностудияларида қайта ишлаймиз. Бизда ҳатто лаборатория, овоз ёзиш студияси ҳам йўқ. Яқиндан ёрдам бераётганликлари учун ўзбек кинематографчиларига минг марта раҳмат. Айниқса, Малик Қаюмов, Шуҳрат Аббосов, Элёр Эшмуҳамедов, Анатолий Қобулов, Баҳодир Музаффаров, Шавкат Маҳбубов сингари таниқли режиссёрлар қорақалпоқ киноси ривожига жиддий кўмаклашмоқдалар.

Режалар ҳақидаги саволимга директор ташвиш билан куюниб шундай деди:

— Режалар бир талай, орзулар мўл. Лекин бозор иқтисодининг мураккаб даврида бу режаларнинг кўпчилиги қоғозларни безаб турибди. Ҳозир иккита бадиий филмнинг сценарийси тайёр. Масалан, «Чегара» деб номланган комедияга Қизилқумнинг қоқ ўртасида жойлашган икки овулнинг ғаройиб ҳангомалари асос қилиб олинган. Улар жой ва чорва учун яйлов талашиб охири икки овул ўртасига божхона қуришади. Иккинчи филмда массагетлар тарихидан ҳикоя қилинади. Шунингдек, қатағон йилларининг бегуноҳ қурбонлари ҳақида ҳикоя қилувчи туркум ҳужжатли филмлар яратмоқчимиз. Хуллас, ширин ва жиддий орзулар кўп. Ҳамма гап маблағ топишда...

Ўразбой оға суҳбат орасида Голландия кинематографчилари билан ҳамкорликда янги бадиий филм яратишга шартлашиб олганлигини айтди. Филмнинг барча маблағини голландияликлар ўз ҳисобига олишди. Ўразбой оға асосий маслаҳатчи сифатида қатнашади. Ҳозирча «Паттасиз йўловчи» деб номланган бўлажак филмнинг қисқача воқеаси шундай: Орол бўйида туғилиб, Орол нафаси билан ўсган бир қорақалпоқ йигит кунлардан бир кун Америкага боришни орзу қилади. Ўзича Американи қайта кашф этмоқчи бўлади. У шартта поездга ўтирадию, қайдасан Америка деб жўнаб кетади. Лекин Америкага бориш учун на рухсатнома, на паттаси бор. Йўлда бор-будидан ажралиб, тентираб охир-оқибат тасодифан Голландияга бориб қолади. У ердан иш ўрганиб, машҳур фермер бўлиб етишади. Орадан узоқ йиллар ўтгач, бир куни телевизордан Оролнинг қуриб қолаётганлиги ҳақидаги ташвишли хабарни эшитиб, юртига қайтмоқчи бўлади. Орол фожиаларини кўриб даҳшатга тушади...

Орол дарди Ўразбой Абдураҳмоновнинг юрак дардига, бир умрлик қалб жароҳатига айланган. Токи Орол жиндай бўлса ҳам ўз ҳолига қайтарилмас экан, минг-минглаб ўразбойлар азоб чекаверади, юзлаб абдураҳмоновларнинг юраклари тузга тўлиб бораверади. ...«Қорақалпоқфилм» киностудияси ижодкорлари эса бу фожиаларни киноленталарга муҳрлашга ошиқмоқдалар. Чунки эндиликда қорақалпоқлар дунёга халқнинг тарихи, маданияти, қувончу ғашвишлари, орзу-уйлари ҳақида ҳикоя қилувчи теран санъат асарлари билан чиқиб борадилар.

Ашурали ЖЎРАЕВ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ўқувчиларига!

Маданиятимиз кунлари ўзбек ва қорақалпоқ халқларининг руҳий дунёси бирин-бири бойитаверсин.

Оразбай Әбдираҳманов

Актёр саҳнага ёниб кирмаса, кейинчалик ҳам ёрқин образлар яратиши қийин. Саҳна санъати чинакам истеъдодларни ёқтиради. Ана шундай саҳнага ёниб кирган истеъдодлардан бири Бердақ номидаги Қорақалпоқ Давлат мусиқали драма театри актёри Мирзагул Сапаева бўлади. Унинг театрга келганига кўп бўлгани йўқ. Лекин дастлабки роллари билан томошабин тилига тушди. Айниқса, «Ошиқ Ғариб» мусиқали драмасида яратган Шоҳсанам образи унга шуҳрат келтирди. Ўзбекистон халқ артисти Асад Азимов қўлида таҳсил кўрган актрисанинг дилбар овози эндиликда юзлаб томошабинларнинг юракларида акс-садо бермоқда. Катта саҳнага дадил кириб бораётган Мирзагулнинг бахти ҳам шунда!

МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ЙЎЛИДА

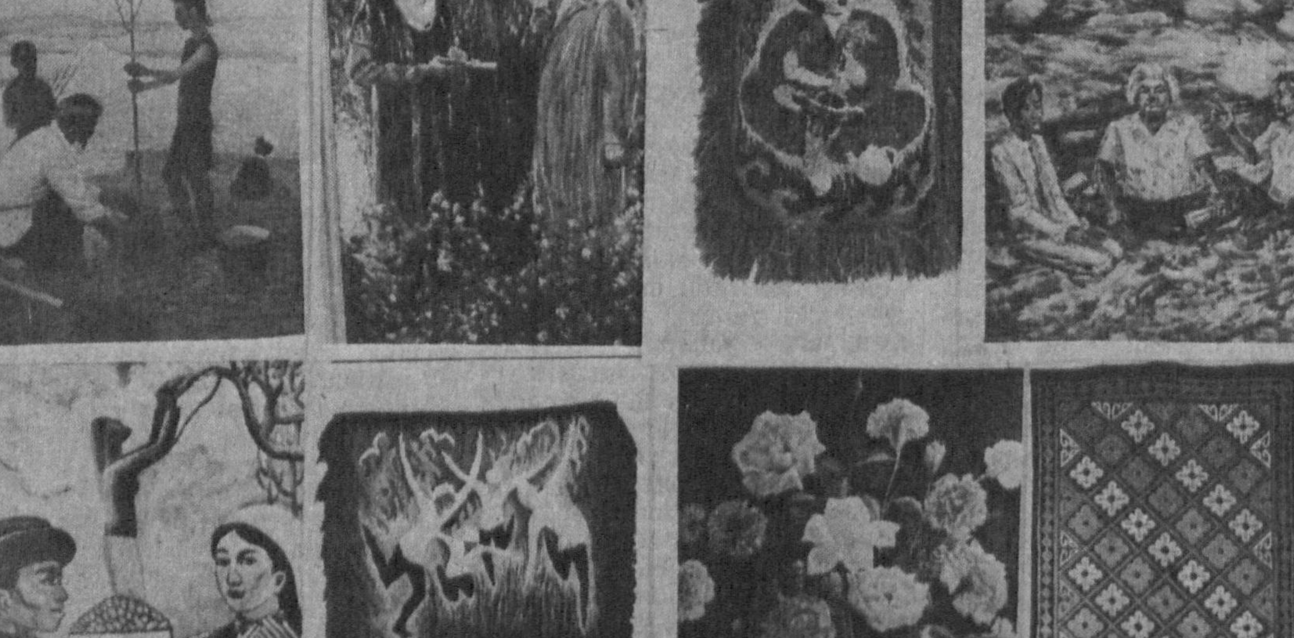

Қорақалпоғистонлик рассомлар асарларидан тузилган кўргазмани томоша қиларканман, инсон заковатига яна бир карра таҳсинлар ўқидим. Ахир, қайғунинг, шодликнинг, ақлу фаросатнинг, беғуборликнинг, умуман, ҳамма нарсанинг ўз ранги борлигини ва мусаввир улардан оқилона фойдаланиб, ажойиб суратлар ишлаганини кўриб, ҳайратга тушмай бўладими! Бу кўргазмада дастлаб кўзим тушган асар Алвина Шпаданинг учта катта-катта гиламнусха қилиб ишланган сўзанаси бўлди. Сўзаналарнинг албон ранглари, бир-бирини мутлақо қайтармайдиган гул ва нақшлари бутун залга чирой бағишлаб турибди. Сўзаналарнинг қимматли томони шундаки, уларда қорақалпоқ халқининг миллий ўзига хослиги яққол аксини топган. А. Шпада катта авлодга мансуб ижодкор бўлиб, ўз асарларига халқ амалий санъатининг ёрқин намуналарини жо эта билади.

Қорақалпоғистон Рассомлар уюшмасининг раиси Жўлибой Изентаевни тасвирий санъат мухлислари яхши танийдилар, деб ўйлаймиз. Бу кўргазмада у «Ибройим Юсупов портрети», «Мўйноқдаги ҳовли», «Шарқ шоирлари» каби бир неча асари билан иштирок этган. Айниқса, Шарқнинг уч буюк алломаси — Навоий, Бердақ, Абай тасвирлари ишланган полотно эътиборингизни тортади. Гўё бу сиймолар уч халқ ўртасидаги абадий дўстлик тимсолидай дилингизга равшанлик бағишлайди.

Ўзига хос ижод йўлига эга яна бир мусаввир — Фаим Мадгазин асарларининг асосий қисми Орол ва Амударё мавзуларида. Унинг Орол денгизида сузиб юрган кема тасвирланган суратини кўриб, беихтиёр, бу манзаралар фақат тасвирларда қолганини хаёлимдан ўтди. Бугун Орол фожиаси инсониятнинг катта жароҳатига айланди. Мавж уриб турган денгиз, унда сузиб юрган кемалар ҳақида биз фарзандларимизга фақат сўзлаб беришимиз мумкин. Ўзбекистон халқ рассоми Рўзи Чориев ҳам шу сурат қаршисига келиб тўхтади. «Ўзингиз томоша қиляпсизми ёки ёзасизми?» — деб сўради у киши. «Мухбирман, ёзмоқчиман», дедим. «Ёзинг, иложи бўлса, сарлавҳасини «Йўқолиб бораётган халқ», деб қўйинг. Зеро, бугун қорақалпоқ, хоразм халқлари бошига келган фожиа эртага бизнинг бошимизга ҳам тушиши аниқ. Чунки биз табиатга шафқатсизларча муносабатда бўлдик. Қаранг, одамнинг ишонгиси келмайди. Рассомни давр элчиси деб бекорга айтмайдилар. Мана энди шунга ўхшаш асарлар келгуси авлодларга тарихдан сўзлаб беради». Дарҳақиқат, бу ҳақда ёзмасликнинг иложи йўқ. Қани энди, ёзган билан Орол фожиасининг олдини олиб бўлса!

Мана шундай оғир ўйлар билан рангтасвир усталаридан бири Бозорбой Серекеев суратлари қаршисига бордим ва бирдан руҳим енгил тортиб кетди. «Овулда тўй» деб номланган бу асар ўзининг ёрқин бўёқлари, нозик жилолари билан дарҳол дилингизга қувонч бағишлайди. Асар халқ амалий санъати анъаналаридан келиб чиқиб ишланган. Суратдаги ҳар бир персонажнинг юз тузилишию кийимидан тортиб — ҳаммаси ўзига хос миллий бўёқларда тасвирланган. Шунингдек, «Қишлоқ болалари» ва «Эрназар Олакўз портрети» асарларида ҳам қорақалпоқ халқининг руҳи яққол сезилиб турибди.

Ўрта авлодга мансуб мусаввирлар эр-хотин Михаил Антонов ва Галия Абдураҳмонова суратлари ҳам кўргазмага келганларни бефарқ қолдирмайди. Айниқса, Одилбек Бержоновнинг гобеленга ишланган суратлари аниқ чизгилари, бўёқлар мутаносиблиги билан ёдингизда қолиши шубҳасиз. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, у ҳозирча гобеленга сурат ишловчи қорақалпоғистонлик ягона рассом. Шу авлодга мансуб мусаввирлардан яна бири Чингиз Лепесов суратлари биринчи галда ҳаётийлиги, жонлилиги билан томошабинни ўзига жалб этади. Агар унинг суратлари қаршисида узоқроқ туриб қолсангиз, улардаги лирик кайфият, беғубор манзаралар беихтиёр кўнглингизга яхши ниятлар солиб, хаёлот олами сари етаклайди.

Кўргазмада ёш авлод вакилларининг асарлари ҳам алоҳида ўрин тутади. Бу ўринда ҳайкалтарош Дарибой Пирназаровнинг ишлари диққатга сазовор. У бундай катта доирадаги кўргазмада биринчи марта қатнашишига қарамай, бемалол айтиш мумкинки, ўз мухлисларига эга бўлиб қолади. Менга, айниқса, «Қорақалпоқ қизи» деб номланган иши маъқул бўлди. Оддий томошабин сифатида бу ҳайкалдаги маъсумлик, содда гўзаллик, самимият мени ўзига жалб этди.

Шу авлод вакилларидан яна Сарсенбой Бойбўсиновнинг натюрмортлари ўзига жалб этади. Шунингдек, Узоқбой Сапаровнинг рангтасвир полотнолари ҳам ҳаёт ҳақида мушоҳадага ундайди.

Албатта, кўргазмага қўйилган ҳар бир иш, унда қатнашган ҳар бир мусаввир ҳақида узоқ ҳикоя қилиш мумкин. Лекин биз бу таассуротларимизни қорақалпоқ халқининг ажойиб фарзандларидан бири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, ҳайкалтарош Жўлдосбек Қуттимуротовнинг кўргазмага қўйилган асарлари хусусида қисқача фикр билан якунламоқчимиз. Ижодкор асосан аёллар уларнинг жамиятдаги ўрни, умуман, аёлларнинг бетакрор қиёфаларини яратиш устида иш олиб боради. Ёғоч, гранит, мармар ва турли хом ашёларга ишланган суратлари бетакрор кўриниши, ички ҳолатларининг аниқ ифодаланиши каби хусусиятлари билан мухлислар эътиборини қозониб келмоқда. Ушбу кўргазмада ҳайкалтарошнинг Тошкентдаги тантаналарга бағишлаб ишланган асарлари ҳам намойиш этилмоқда. Ўйлаймизки, ўзбекистонлик санъат мухлислари биринчи марта намойиш этилаётган бу асарларга муносиб баҳо берадилар.

Хуллас, кўргазмага қўйилган ишлар мавзуининг ранг-баранглиги, қорақалпоқ халқининг миллий ўзлигини намоён этолгани билан томошабинлар ёдида қолади.

Гулчеҳра УМАРОВА

Маданият кунлари давомида Қорақалпоғистон санъаткорлари ранг-баранг концерт дастурларини намойиш этдилар. Айниқса, Қорақалпоқ Давлат «Ойқулаш» ашула ва рақс ансамблининг чиқишлари пойтахтлик санъат мухлисларига жуда манзур бўлди. Улар бир неча марта «Баҳор» концерт залида, Тошкент маҳаллаларида бўлган учрашувларда муваффақиятли қатнашдилар. Бу ансамблнинг довруғи эндиликда жаҳонда ҳам анча машҳур. Шу боис унинг репертуаридан қозоқ, ўзбек, туркман, қирғиз халқларининг куй-қўшиқлари билан бирга кўпгина жаҳон халқлари қўшиқлари, рақслари ўрин олган. Ансамблнинг бош балетмейстери, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ артисти, Ҳамза номидаги Давлат мукофоти лауреати П. Мадирреймовнинг хизматлари катта.

ОҚ ЎТОВДАГИ БЎЁҚЛАР

Беғубор, пок, ташвишлардан, алдов-қалдамлардан, ёлғонлардан умуман, бу дунёнинг борди-келдиларидан холи бўлган болалар дунёси оламни худди ўзидай софлигича қабул қилади ва шундайлигича акс эттиради. Улар ишлаган суратларнинг ранглари ҳам шодликка, покликка йўғрилган бўлади. Алишер Навоий номидаги ўзбек давлат академик Катта театр фойесида очилган қорақалпоғистонлик жажжи фарзандлар ишлаган суратларни кўриб, бу ҳақиқатга яна бир бор ишонасиз. Кўргазмада Эшжон бахши номидаги 1-Нукус шаҳар нафис санъат мактаби тарбияланувчиларининг ишлари қўйилган. Бу мактабда рассомлик бўлими 1976 йили ташкил этилганди. Шундан буён қанчадан-қанча ёш истеъдодлар мактабни битириб, катта санъат сари йўлланма олдилар.

80-йилларда шу мактаб ўқувчилари Норвегия, Япония, Финляндия, Афғонистон, Мозамбик каби мамлакатларда ўтган болалар суратлари кўргазмаларида қатнашдилар. Уларнинг ишлари «Орол созлари» фильмида намойиш этилди. Шунингдек, Тошкентда ўтказилган «Санъат байрами» кўрик-конкурсларида қатнашиб, фахрли ўринларни эгаллаб келдилар.

1990 йили Хоразмда бўлиб ўтган Қорақалпоғистон маданияти кунларида, 1991 йили Олмаотада ўтказилган «Қорақалпоқ театри кунлари»да ўзларининг тасвирий санъат асарлари билан қатнашган болалар санъатшунослар, мутахассислар ва оддий томошабинларнинг олқишига сазовор бўлдилар. Кейинги йилларда Савицкий номидаги Қорақалпоқ нафис санъат музейи билан ҳамкорликда мунтазам равишда мактаб ўқувчиларининг кўргазмаларини ташкил этиш анъанага айланиб бормоқда. Бундай кўргазмаларнинг фойдали томони шундаки, болалар томошабинларнинг фикрини билишга, санъатшунослар кўригидан ўтишга, ўз олдиларига янги вазифаларни белгилаб олишга муваффақ бўладилар.

Мана бу гал ҳам Тошкентда ўтаётган маданият кунларида шу мактаб ўқувчилари ўзларининг энг яхши ишларини намойиш этмоқдалар. Рангтасвир ишлари орасида Роҳат Асқаровнинг (5-синф) «Дастурхон», «Жиров», «Йўлда», Ойнагул Бекимбетованинг (5-синф) «Оқ тераклар», «Эски жой», Ажиниёз Худойбергановнинг (4-синф) «Қиз қувди», «Қумликда», «Этюд», Жанаберган Қоражоновнинг (3-синф) «Табиат кўриниши», «Қуриган тераклар», Мирзабек Қозоқбоевнинг (3-синф) «Март», Улбўсин Реимованинг (2-синф) «Кўчада», Одилбек Элжоновнинг (1-синф) «Оқ ўтов» каби ва бошқа кўплаб кичик рассомларнинг асарларини кўриб, болаларнинг келажаги порлоқ эканига ишонгингиз келади. Бундан ташқари, М. Ўтамуротов, Т. Қурбонниёзов, М. Жуманиёзов, М. Яхшимуротов, Ш. Холмуротов, Р. Есенбоев ва бошқа яна кўплаб ёш мусаввирларнинг ишлари кўргазмага келганларда илиқ таассурот қолдириши шубҳасиз. Биз бу ерда уларнинг ҳаммасини санаб ўтиришни лозим кўрмадик. Лекин намойиш этилаётган барча ишлар кайфиятингизга ёруғлик олиб киради. Болалар катта ишнинг муқаддимасини бошладилар. Қолгани ёш мусаввирларнинг ўзларига, интилиш ва иқтидорларига боғлиқ.

Г. ФАЙЗИЕВА

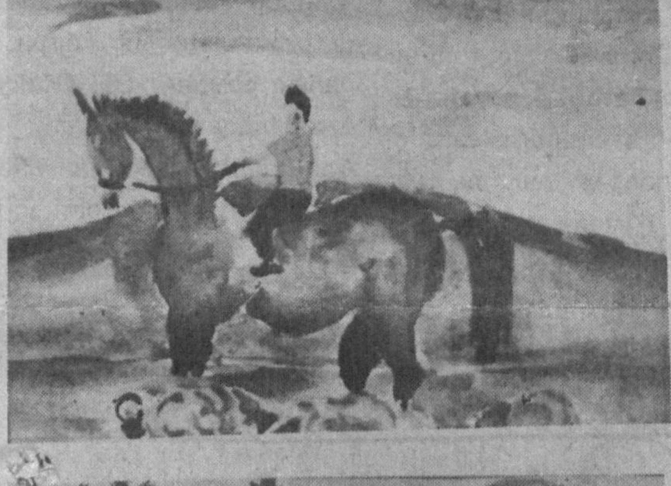

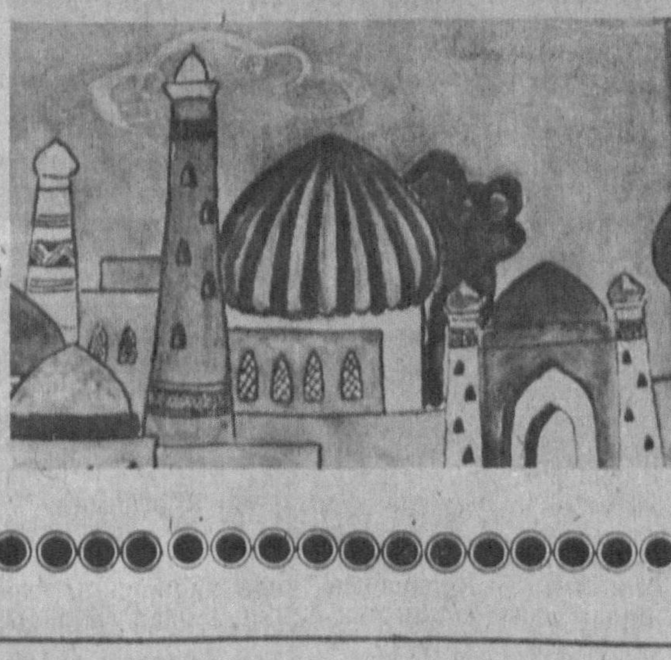

ЧОРКИТОБ ТЎЛИҚ БОСМАДАН ЧИҚДИ

Буюк Алишер Навоий даҳоси чексиз уммондир. Ундан қанчалаб ижодкорлар илҳомланадилар, шоир ҳаёти ва ижодига қайта-қайта мурожаат этадилар.

Таниқли адиб Барот Бойқобилов Навоий яшаган даврнинг барча мураккабликларини қамраб олган ўзига хос «Навоийнома» яратиш устида фидокорлик билан изланди. Чоркитоб бўлиб шаклланган ушбу шеърий романларнинг биринчиси — «Нотинч Хуросон», иккинчиси «Шукуҳли Карвон» билан ўқувчилар яхши таниш. Шу кунларда чоркитобнинг учинчиси — «Сокин Хуросон» ва тўртинчиси — «Қонли Хуросон» босмадан чиқди. «Сокин Хуросон» Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида, «Қонли Хуросон» эса «Камалак» нашриётида чоп этилди.

Бу асарларда султон Ҳусайн Бойқаро ҳукмронлиги пайтида Хуросондаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт, унда Навоийнинг тутган ўрни, шоирнинг адабий муҳитга, меҳнаткашларга раҳнамолиги, ғамхўрлиги, шунингдек шоир тафаккури жаҳолат дунёсини ёрқин машъала каби ёритгани жонли бўёқларда тасвирланади.

Шу билан 35 минг йўл, 50 босма табоқдан иборат «Навоийнома» ўқувчилар қўлига бориб етди.

ҲИНДИСТОН: ҲАМКОРЛИК АНЪАНАЛАРИ

АРХЕОЛОГИЯ МАЪЛУМОТЛАРИГА қараганда, Ҳиндистон ва Туркистон халқлари эрамиздан олдинги даврларда ҳам ўзаро алоқада бўлганлар. Бу алоқалар эрамизнинг X асрида, айниқса, Деҳли Султонлиги давлати ўрнатилгач, анча кенгайган. Деҳли султонлари асосан Туркистондан борган туркий халқлардан иборат бўлиб, улар Ҳиндистон шимолида марказлашган кучли давлат яратганлар.

XVI асрнинг иккинчи чораги бошларида ватандошимиз Бобур Ҳиндистонда ўз давлатини тиклади. Унинг сулоласи бу мамлакатда уч асрдан кўпроқ ҳукмронлик қилди. Шу вақт ичида Туркистон ва Ҳиндистон халқлари ўртасидаги сиёсий, иқтисодий, савдо ва маданий алоқалар янада ривожланди. Ҳиндистонга инглиз мустамлакачилари ҳукмронлик қилган йилларда бу алоқалар доираси анча торайса ҳам, узилиб қолмади. Икки халқнинг бир-бирига меҳр-оқибати, ҳурмат-ишончи сўнмади. Кашмир, Лаҳор, Мултон ва бошқа шаҳарлик савдогарлар Тошкент, Қўқон, Андижон, Бухоро каби шаҳарларда бемалол тижорат ишлари билан шуғулланганлар. Бу шаҳарларда уларнинг карвонсаройлари ҳам бўлган.

Ўзаро муносабатлар собиқ Иттифоқ даврида ҳам давом этди. СССР парчаланиб, Ўзбекистон мустақилликка эришгач, икки улуғ халқ ўртасидаги кўп соҳали алоқалар ва ҳамкорликнинг ривожланиши учун кенг имкониятлар туғилди. Ўзбекистон мустақил деб эълон қилиниши арафасида президент Ислом Каримовнинг Ҳиндистонга қилган биринчи расмий сафари ва ўша кунлари Деҳлида иқтисодий, савдо-сотиқ ва фан-техника ҳамда маданият, санъат, маориф, илм-фан, сайёҳлик, спорт ва оммавий ахборот воситалари соҳасида ҳамкорлик қилишга оид битимларнинг имзоланиши иккала мамлакат ўртасидаги бевосита муносабатларни ривожлантириш ва чуқурлаштиришнинг янги босқичига асос солди. Қўшма корхоналар қуриш ва бошқа муҳим масалалар бўйича тузилган битимлар асосида бошлаб юборилган ишлар тенгҳуқуқли ва ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш учун яхши истиқболлар мавжудлигини кўрсатди. Шу кунларда республикамизнинг 20 дан ортиқ йирик корхонаси Ҳиндистон фирмаларининг буюртмаларини бажариб, 40 дан ортиқ маҳсулот етказиб бермоқда. Бундан ташқари, Ўзбекистон ва Ҳиндистон халқларининг қадимий тарихий алоқалари, маданиятлари, анъаналари тикланмоқда. Чунки жумҳуриятимиз президенти Ислом Каримов айтганидек, «Ҳиндистон билан дўстлик республикамиз халқларининг қонига сингиб кетган».

Мустақиллик шарофати билан Тошкентда биринчилардан бўлиб, Ҳиндистон республикасининг консулхонаси очилди. Кўп ўтмай, у элчихонага айлантирилди ва жаноб Ашох Мукержи Ҳиндистон республикасининг Ўзбекистондаги биринчи мухтор элчиси вазифасини адо эта бошлади. У ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтига ташрифи чоғида шу илмгоҳ кутубхонасида сақланаётган, Ҳиндистон ва Туркистоннинг ўрта аср тарихига оид нодир қўлёзма асарлар ҳамда ҳиндшунос олимларнинг чоп этган асарлари ва режалари билан танишди, бу борада иккала мамлакат олимларининг ҳамкорлик қилишлари фойдадан холи эмас, деган хулосага келди. Жаноб Мукержи, олимларимизнинг илтимосига кўра, элчихона Ҳиндистондан олаётган рўзномалар, ойномалар, турли китоб ва маълумотномаларни ёрдам тариқасида институтимиз ихтиёрига топширишга рози бўлди. Эндиликда бу иш амалда адо этилмоқда. Жумҳуриятимизда валюта тақчиллиги туфайли чет эллардан китоб ва рўзномалар сотиб олиш масаласи анча мураккаб бўлиб турган ҳозирги вазиятда элчихона кўрсатаётган бу илтифот ўзбек олимлари учун катта аҳамият касб этмоқда. Улар Ҳиндистондаги воқеалардан қисқа вақт ичида хабардор бўлиш имкониятига эга бўлдилар.

Элчихона институтимизга тортиқ қилган китоблар асосан ҳиндий тилда бўлиб, ҳикоялар, шеърлар ва романлардан иборатдир. Улар орасида Браж Бхушон ва Мулк Раж Ананднинг таниқли давлат арбоби, мутафаккир, миллий озодлик ҳаракатининг йирик намоёндаларидан бири Жавоҳарлаъл Неру ҳақидаги, болаларга мўлжалланган «Лаъли Лаъл Жавохирики» («Жавоҳирнинг қизил рангли ёқути»), «Чачи Неру» («Неру амаки») китоблари, Амрита Притомнинг «Кўре қағоз» («Тоза қоғоз») ҳикоялар жамламаси, Даявати Саксенанинг радио учун ёзган кичик драма асарлари тўплами, А. К. Сингхнинг қаҳрамон маратх халқига бағишланган «Бугунги Ҳиндистон» асари, кашмир халқи ҳаётига доир китоб, Ҳиндистон ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олган йиллик «Маълумотнома», ҳинд давлат арбоблари, ёзувчилари, санъаткорлари, олимлари тўғрисидаги рисолалар бор.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, аввалари Ҳиндистон давлати раҳбарлари ва алломалари Шарқшунослик институтига ташриф буюрганларида ўзлари билан олиб келган турли қимматбаҳо китобларни совға қилар эдилар. Жумладан, бош вазирлар Жавоҳарлаъл Неру, Лаъл Баҳодур Шастри, президент Зокир Ҳусайн ва бошқалар Ҳиндистон тарихи, фалсафаси, адабиёти, санъатига доир кўплаб китобларни ҳадя этгандилар. Бу анъана ҳозир ҳам давом этмоқда. Ўтган йилнинг октябрида жумҳуриятимизда меҳмон бўлган Ҳиндистон ташқи ишлар давлат вазири Р. Л. Бхатиа институтимизга ҳам ташриф буюриб, бизга илмий жиҳатдан ниҳоятда қимматли бир қанча китоб ва илмий мақолалар тўпламини тортиқ қилди. Улар орасида тарихий тадқиқотлар кенгашининг йилда икки марта нашр этиладиган «Ҳиндистон тарихи тўғрисида умумий маълумотлар» номли илмий мақолалар тўпламининг 1986, 1987, 1988 йиллардаги 6 та сони ҳам бор. Тўпламнинг 1986 йилги сонларида бобурийлар давлати тарихига доир қатор қимматли илмий асарлар чоп этилган. Масалан, Ширин Маосвининг «Бобурийлар (мўғуллар) давлатининг катта миллий бойлиги», Сатиш Чандранинг «Аврангзебнинг диний сиёсати», А. К. Бақчининг «Мўғуллар иқтисоди», В. Н. Понденинг «Ислом ва Ислом маданияти», Ж. Г. Гунтанинг «Бобурийлар Ҳиндистонида шаҳар аҳолиси», Музаффар Аъламнинг «Шимолий Ҳиндистонда: Авадх, Панжобда бобурийлар давлатининг таназзулга учраши», Ж. Н. Саркарнинг «Бобурийлар иқтисоди: тузилиши ва жараёни», Девиндра Каушукнинг «Ҳозирги даврда Ҳиндистон ва Ўрта Осиё» мақолалари, XIX—XX асрлардаги тарихий ва маданий алоқаларни ўрганишга бағишланган асарлар ўзбек тарихчилари, шарқшуносларига кўплаб янги ва қизиқарли маълумотлар беради.

«Ҳиндистон тарихи тўғрисида умумий маълумотлар»нинг 1987 йилги сонларида Қ. Аҳмаднинг «Бобурийлар давлати маъмуриятининг тузилиши ва фаолияти» мақоласи билан бирга, бобурийлар даври тарихига бағишланган янги китоблар рўйхати ҳам эълон қилинган. Тўпламнинг 1988 йилги сонлари жаҳондаги қулдорчилик масаласига бағишланган. Уларда асосан ўша йили июн ойида Бразилияда бўлиб ўтган қулдорлик бўйича жаҳон халқаро конгрессининг материаллари чоп этилган.

Институтимизга совға қилинган китоблар ичида Алигарх Мусулмонлар университетининг машҳур профессори Ирфон Ҳабибнинг «Бобурийлар давлатининг атласи» номли асари катта илмий ва сиёсий аҳамиятга эга. У икки қисмдан иборат. Биринчиси, сиёсий атлас бўлиб, унда бобурийлар тасарруфидаги вилоят-музофотлар, шаҳарлар тўғрисидаги, иккинчи — иқтисодий атласда эса йўллар, каналлар, минераллар, конлар, экинлар, ўрмонлар, портлар ва бошқалар ҳақидаги маълумотлар жамланган. Атлас батафсил мақола ва изоҳлар, мавзуга дахлдор муҳим адабиётлар рўйхати ва кўрсаткичлар билан тўлдирилган.

ҲИНДИСТОННИНГ Тошкентдаги элчихонаси ўзбек олимларига кўрсатаётган ёрдам иккала мустақил давлат ўртасидаги алоқалар ривожидаги олижаноб йўналишдир. У халқларимиз дўстлигининг, ҳамкорликларимизнинг келгусида янада мустаҳкамланишига хизмат қилади.

И. ҲОШИМОВ,
тарих фанлари доктори

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

«СЕНГА ИНТИЛАМАН»

«Оломоннинг шоирлари бор ва халқнинг шоирлари бор», — дейди машҳур арман шоираси Силва Капутикян. Бу фикр-мушоҳада қилиб кўрсак, шундай хулосага келиш мумкин: оломоннинг шоири баҳорда қуйган жаладай тор бир гуруҳнинг лаҳзалик кайфиятига кучли таъсир этади, уни жунбушга келтиради ва оқибатда жуда тез унут бўлиб кетади. Халқ дарди билан яшайдиган шоирлар эса мисоли сокин оқадиган дарёга ўхшайдилар, шовқин-сурондан четда, эл-юрт ташвиши билан ҳамоҳанг яшаб, ижод қиладилар.

Муттасил халқ орасида юриб, эл дардини қалбидан кечириб, ўз имкони-иқтидори даражасида юрак кечинмаларини содда, самимий йўсинларда баён этиб келаётган шоирлардан бири Исмоил Тўхтамишевдир. Унинг ўтган йил Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида нашр этилган «Сенга интиламан...» деб номланган китобида турли йилларда ёзган шеърлари жой олган. Бунгача шоирнинг тўртта шеърий мажмуаси чоп этилган эди. Янги «Сенга интиламан...» китоби мундарижасини асосан «Чўл бойчечаги», «Онам тилаклари», «Дунё устуни» каби мажмуаларидан танланган шеърлар ҳамда янги асарлари ташкил этган.

Жуда оддий таржима ҳолим,
Туғилганман, яшаб юрибман.
Шовқинларга қулоқ тутиб жим,
Бир иш қилмай қирққа кирибман. —

деб ёзади Исмоил Тўхтамишев «Таржима ҳолим» сарлавҳали шеърида. Бир қадар камтарлик билан баён этилган «таржима ҳоли»ни ўқиб шоир лирик қаҳрамонининг интилиш-изланишларидан хабардор бўласиз. Унинг излагани—инсоний меҳр-шафқат, интилгани гўзалликдир. Бу йўлда шоир чеккан ранжу аламлар ва меҳнату машаққатлар бир қанча шеърларида ғоят жозиб ифодасини топган. Бу ўринда унинг «Кунимиз кимларга қолди, акажон!» сарлавҳали шеърини мисол тариқасида кўрсатиш мумкин. Бу шеър таниқли шоир Абдулла Орифга бағишланган. Исмоил Тўхтамишев лоқайд, худписанд ва таъмагир кимсалардан озорланиб шундай ёзади:

Дилларни кемирар хусумат, алам,
Оддий қувончни ҳам кўрмаслар баҳам.
Изимиз пойлашар қадамба-қадам,
Кунимиз кимларга қолди, акажон!

«Сенга интиламан...» китобига жамланган шеърлар мавзуи бу билан чекланмайди. Энг муҳими, Исмоил Тўхтамишевнинг шеърлари халқ жонли сўзлашув тилига жуда яқинлиги, халқ донишмандлиги, мақом ва маталларига бойлигидадир.

Китобга М. Юсупов муҳаррирлик қилган, расмлар муҳаррири А. Кива, Мусаҳҳиҳ Ш. Собирова. Жами ўн минг нусха. Баҳоси 15 сўм.

«ТАБАССУМ БОҒИ»

Тошпўлат Аҳмад ўзининг яхшиликка, эзгуликка даъват этувчи шеърлари, баллада ва достонлари билан юртимиз назм мухлисларига танилиб келаётган шоирлардан. Унинг янги «Табассум боғи» деб номланган шеърлар китоби Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида ўн минг нусхада нашр этилди. Мажмуа мундарижасига назар солсак, шоирнинг аксарият асарлари тарихий мавзуга бағишланганига гувоҳ бўламиз. Бу бежиз эмас, зеро, Тошпўлат Аҳмад бухоролик, Бухоро эса инсоният маданияти тараққиётининг бешикларидан бири, ислом оламининг мўътабар манзилларидан. Китобда шоирнинг «Бухорономa» номли достон-қасидаси жой олган. Унда, жумладан, шундай сатрлар бор:

Шодланиб қарайман камолингга ман,
Зардўзи дўппидай жамолингга ман,
Кимдир сени жарга отмоқчи бўлди,
Шоир битта холга сотмоқчи бўлди.

Мен сени алишмам минг битта холга,
Минг битта чиройга, хазина молга.
Сен менга умрдек эзгу, бебаҳо —
Жаҳоним, жононим, жоним Бухоро.

Мозийни хотирлаб ёзилган шеърларида шоир фақат фахру ифтихор туйғуларини изҳор этиш билан чекланмаган. Тарихий шахслар, воқеалар ва фактлар воситасида замондошимизни истиқлол қадрини баланд тутишга даъват этган, озодликнинг узоқ йўли беҳад азоблар, кураш ва йўқотишлар билан кечганини жонли, таъсирчан лавҳаларда тасвирлашга эришган.

«Табассум боғи»га кирган бошқа бир қанча шеърларда гўзаллик куйланади, устозлар хотираси, инсоний фазилатлар шарафланади.

Мажмуадан муаллифнинг қардош халқларнинг таниқли шоирлари Петрус Бровка, Аветик Исаакян, Ованес Шорез, Яков Ухсай, Алиоға Курчайли, Аҳад Мухтор, Владимир Солоухин ва Сайдали Маъмур ижодларидан қилинган таржималар ҳам жой олган.

«Табассум боғи» китобига М. Юсуф муҳаррирлик қилган. Китобнинг баҳоси ун сўм.

БИЛДИРИШ

Шу йилнинг 2-феврал куни соат 15 да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги Абдулла Орипов мактабининг навбатдаги машғулоти бўлади. Шеърият мулкининг султони Алишер Навоий таваллуд куни арафасида ўтадиган бу машғулотда мушоира бўлади. Мушоирани атоқли шоиримиз ўзининг янги ёзилган шеъри билан бошлаб беради.

Шеърхонликка барча шоирлар ва шеърият мухлислари таклиф этилади.

Манзилимиз: метронинг «Мустақиллик майдони» бекати. Жавоҳарлаъл Неру кўчаси, 1-уй.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси ёзувчи

Анвар МУҚИМОВ

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси шоир ва драматург Қурбонбой Матризаевга онаси

Онабиби МАТРИЗАЕВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

ҲОЖИ АҲМАР (ХИЗИРУЛЛА АҲМЕРОВ)

Таниқли кинорежиссёр ва кинодраматург Ҳожи Аҳмар (Хизирулла Аҳмеров) 64 ёшида оламдан кўз юмди.

Ҳожи Аҳмар 1929 йилда Тошкент вилояти Бўстонлиқ туманида туғилди. Ўрта мактабни битиргандан кейин Тошкент Давлат дорилфунунининг журналистика факультетида таҳсил кўрди, М. Горький номидаги Москва Адабиёт институтини ҳамда Бутуниттифоқ давлат кинематография институти режиссёрлик факультетини (Александр Довженко устахонаси) битирди. Ўзбекистон радиосида, «Совет Ўзбекистони» рўзномасида, 1961 йилдан то умрининг охиригача эса К. Ёрматов номидаги «Ўзбекфилм» киностудиясида кинорежиссёр бўлиб ишлади.

Ҳожи Аҳмар ўзбек миллий киносанъатини ривожлантиришга сезиларли ҳисса қўшди. У ўнга яқин бадиий ва ҳужжатли фильмларни суратга олишда режиссёрлик қилди, кўпгина фильмлар сценарийсини ўзи ёзди. Р. Тагорнинг «Талофат» асари асосида яратилган «Ганга қизи», «Конструктор», «Қалдирғочлар баҳорда учиб келади», «Йилнинг тўрт фасли», «Уран» сайёраси йўлдоши» ва бошқа фильмлар шулар жумласидан.

У адабиёт соҳасида ҳам қалам тебратиб, бир нечта китоблар чоп эттирди, О. Гончар, М. Садовяну, И. Вазов асарларини ўзбек тилига таржима қилди.

Ҳожи Аҳмар суратга олган фильмлар томошабинлар, киножамоатчилиги томонидан доимо катта қизиқиш билан кутиб олинди.

Истеъдодли санъаткор, ажойиб инсон Ҳожи Аҳмар номи, у яратган кинофильмлар халқимиз хотирасида доимо сақланиб қолади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ КИНОКОМПАНИЯСИ, ЎЗБЕКИСТОН КИНЕМАТОГРАФЧИЛАР УЮШМАСИ

ЯХШИ ИНСОН ЭДИ

«Анвар Муқимов оламдан ўтибди...» Бу совуқ калима Анвар акани яқиндан билган, таниган кишиларнинг, хусусан, дўстларининг кўнглини музлатиб юборди.

Адабиётимиз ўзининг бир ҳалол, меҳнаткаш, ҳақиқатгўй вакилидан жудо бўлди. Бизда ҳажвиёт усталари бармоқ билан санарли. Улар орасида Анвар Муқимов ажралиб турарди. Унинг ҳикоялари, ҳажвиялари, фелетонлари, қиссалари, комедиялари Фарғонанинг маданий мулки бўлиб қолган эди. Бу асарларни мухлислар ҳали қайта-қайта варақлаб чиқадилар, бунга имонимиз комил.

Анвар Муқимов салкам ўттиз йил узлуксиз мухбирлик қилди, фелетон ёзиб, бир жабрдийданинг кўзёшини артмоқчи бўлди, ҳангомалар битиб, дилларга рўшнолик элтди, кулгили қиссалар яратиб, синиқ кўнгилларни бир лаҳза овутмоқ истади. Унинг нияти холис эди, шу боисдан аксар ниятига етди.

Анвар Муқимов дунё билан видолашди. Лекин ундан меҳнаткаш, қобил фарзандлар, ўнлаб китоблар мерос қолди. Энг муҳими — яхши ном қолди.

Анвар аканинг нимтабассум ила боқиб турган сиймосини кўз олдимизга келтирсак, беихтиёр бўғзимизда хўрсиниқ пайдо бўлади. Кўнглимизга ёлғиз тасалли келади: «Яхши одам эди раҳматли, илоҳо, охирати обод бўлсин...»

Алвидо, жондўст!

БИР ГУРУҲ САФДОШ ДЎСТЛАРИ

АМЕРИКА КЕЛАЖАКНИ ЎЙЛАЯПТИ

Америка Қўшма Штатлари ва Россия қуролсизланиш бўйича Женева конференциясига яқинда Москвада имзоланган стратегик ҳужум қуролларини чеклашга доир иккинчи Шартнома матнини тақдим этдилар. АҚШнинг мазкур конференциядаги вакили — элчи Стивен Ледогарнинг фикрича, шартномага кўра томонларнинг ядро қуроллари 2003-йилга бориб 3000—3500 тагача қисқаради.

Маълумки, стратегик қуролларни чеклашга доир биринчи Шартнома (СКЧ-I) АҚШ ва собиқ СССР томонидан 1991 йилнинг июн ойида имзоланган эди. Совет Иттифоқи тарқаб кетиб, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги юзага келгач, ядро қуролига эга бўлган давлатларнинг сони бирданига учтага кўпайди. Бу — Украина, Белоруссия ва Қозоғистондир. Шу муносабат билан Қўшма Штатлар Португалиянинг Лиссабон шаҳрида ўтган йили янги ядровий давлатлар билан стратегик қуролларни чеклашга доир биринчи Шартномага амал қилиш тўғрисида келишиб олдилар. Бу келишувга биноан, бундан буён беш давлат— АҚШ, Россия, Украина, Белоруссия ва Қозоғистон СКЧ-2 Шартномасининг аъзолари ҳисобланадилар. Сўнгги уч давлат ёзма равишда ўз зиммаларига ҳудудларида жойлаштирилган барча ядро қуроллари ва стратегик ҳужум воситаларини йўқ қилиш мажбуриятини олдилар. Бундан ташқари, улар ядро қуролини тарқатмаслик тўғрисидаги Шартномага ҳам қўшиладилар.

●

«Америка овози» радиостанцияси ўзининг 21 январ кунги редакцион мақоласида Куба раҳбари Фидел Кастро олиб бораётган сиёсатини танқид қилди. Ўтган ўн йилликлар давомида, — деб уқдирди радио, — Кастро собиқ Совет Иттифоқи ва советлар бошлиқ блок аъзоларининг мўмай ёрдамига таяниб келди. Совуқ уруш даври тугагани ва Совет Иттифоқи тарқаб кетгандан кейин оролга келаётган моддий ёрдам тўхтаб қолди. Асосан ташқи ёрдам асосида жон сақлаб келаётган мамлакат иқтисоди инқирозга юз тутди. Кастро бўлса мамлакатда иқтисодий ислоҳотлар ўтказиш ўрнига, кубаликларни инқилоб йўлида янги қурбонлар беришга даъват этиб, гўёки коммунистик мафкура ҳамон тирикдай бутун айбни ўзи бошлиқ раҳбариятга эмас, бошқаларга ағдармоқда.

Куба раҳбари собиқ иттифоқчилар уларни тақдир ҳукмига ташлаб қўйишганини, Куба олдида «ё социализм, ё ўлим», деган йўл борлигини такрор-такрор эътироф этмоқда. Унинг фикрича, собиқ Совет Иттифоқи таркибига кирган жумҳуриятлардаги бугунги тангликларнинг бош сабаби — бу демократия эмиш. Аммо кубаликлар коммунистларнинг узоқ йиллик ҳукмронлигидан кейин аҳволни ўнглаб олиш учун маълум вақт лозимлигини яхши биладилар.

●

АҚШ Давлат департаментининг вакили Ричард Баучер матбуот вакилларига қуйидагиларни маълум қилди:

Уоррен Кристофер АҚШ Давлат котиби этиб тайинлангани муносабати билан қасамёд қилди. Унинг айтишича, Буш маъмуриятида сиёсий режалаштириш бошқармасининг директори бўлиб ишлаган Деннис Росс янги давлат котибининг илтимосига биноан 6 ой мобайнида Кристоферга зарур йўл-йўриқлар бериб туриш учун ўз лавозимида ишлаб туради. Давлат котибининг ҳарбий-сиёсий масалалар бўйича ёрдамчиси Боб Галлуччи ҳам Клинтон командадошлари сафида қолди.

●

АҚШ янги президенти Билл Клинтоннинг Оқ уйга келиши билан боғлиқ тантаналар бутун мамлакат миқёсида катта байрамга айланиб кетди. Мамлакатнинг турли бурчакларидан келган мўътабар меҳмонлар инаугурация (президентлик лавозимига ўтириш) тантаналарида қатнашишди. Байрам режаларини тузишда бугун энди мамлакатнинг биринчи аёли номини олган Хиллари Клинтон актив иштирок этган бўлиб, унда болаларга, халқ амалий санъати намуналари намойишига алоҳида эътибор берилган эди. Дарҳақиқат, тантаналар чоғи бу нарса ўзининг ёрқин ифодасини топди. Таниқли хонанда Барбара Страйсенд «Болалар тинглайди» қўшиғини маҳорат билан куйлаганида, унга кўпчилик жўровоз бўлишди.

Байрам сўнггида «Флитвуд Мак» рок-группаси ўзининг 70-йилларни ғоят машҳур бўлган «Келажак тўғрисида тинимсиз ўйлайлик» қўшиғини куйлади. Бу қўшиқ демократларнинг бу йилги сайлов кампанияси чоғида бош шиор бўлган эди. Шундан кейин Америка эстрадасининг ёрқин юлдузи Майкл Жексон юракларни ларзага келтирувчи «Хазон бўлди ёшгина жони» қўшиғини ижро этди. Бу қўшиқ касалхонада СПИДга чалиниб вафот этган ёш Райан Уайт хотирасига бағишлаб ёзилган эди. Майклнинг иккинчи ашуласи анча қувноқ бўлиб, саҳнадаги болаларни ҳам, йиғилганларни ҳам мамнун этди.

АҚШнинг Тошкентдаги элчихонаси ахборот хизмати материаллари асосида тайёрланди.

«МОНАТО» САМАРҚАНД ҲАҚИДА

«Монато» Бельгияда 18 йилдан буён нашр этилаётган халқаро журнал ҳисобланади. У эсперанто тилида чоп этилиб дунёнинг саксондан ортиқ мамлакатларига тарқатилади. Энг муҳими, журналда доимо бирбиридан қизиқарли материаллар бериб борилади.

«Монато»нинг 200 доимий ходими ва 40 дан ортиқ мамлакатда мухбирлари бор. Улар доимо сиёсат, иқтисод, маданият ва бошқа соҳаларга оид хабарлар юбориб турадилар.

Журналнинг охирги икки сонида «Самарқанд билан танишинг» ва «Халқ дипломатияси музейи» сарлавҳалари остида мақола ва суратлар берилган. Мақола муштарийларни Ўзбекистоннинг энг гўзал масканларидан бўлган Самарқанд шаҳри, шаҳар тинчлик ва бирдамлик музейи бўйлаб сиртдан саёҳат қилдиради.

Мақола ва суратлар муаллифи — музей директори А. Ионесов.

Жавлонбек район марказига етганда тонг ёришиб, кўчалар гавжум бўлиб қолганди. Будка олдини супураётган чўткачи Муллақанд туёқ товушини эшитиб қаддини ростлади.

— Баҳай, ака Жавлон. С утра кужо рафте? Иби, сабил эчкини қайга олиб кетобсиз. Э, тушиндим, тушиндим, случкагаме? Бо сизга як маслаҳат. Мабзия опойнинг серкасига свидания қилдирманг. Ҳонанг пажар бўлгур шерга ўхшаб звер бўлиб кетган. Ледининг куни сарига тушмасин ахи.

Жавлонбекнинг энсаси қотди. Эшакдан ҳам тушмай, сендақа маслаҳатгўйдан ўргилдиме, дедию эшагига хила берди.

— Қаёққа? Ҳеч бўлмасам эшагингизнинг туёғини мойлаб қўяй. Импортний мойлардан бор.

Эшак йўртиб кетди. Эчки ҳам худди онасига эргашган боладек орқада соқолини селкиллатиб борарди.

Ўзинг бир ямоқчи, чўткачи бўлсанг, энди сенинг маслаҳатингга куним қолдими.

Муллақанд Ледининг номини тилга олгандаёқ Жавлонбекнинг юраги жиз этиб кетганди. Леди унинг жондан азиз, қадрдон ити эди. Бугун унинг ёруғ дунёдан кўз юмганига қирқ кун бўлди. Жавлонбек қирқ кун чилла ўтирди. Бугун чилла гузарон қилиб биринчи маротаба Ледисиз овга кетяпти. Қандоқ ит эди-я. Фақат одамга ўхшаб гапиролмасди, холос. Аммо нима десанг тушунарди. Зарда қилишни, уялишни, илтимос қилишни биларди. Худойи таоло ит умрини қисқа қилиб яратган. Ледидан бирон насл олиб қолиш керак. Шу ниятда Жавлонбек уни Абди чўпоннинг бўрибосарига оборди. Бўрибосар эътибор берсин деб, бўйнига мусобақаларда олган медалларини осди. Икки қулоғининг тагига хотинининг француз атридан пича суртиб қўйди. Чўлда бўрилар билан олишиб юрган ит атирни билармиди. Ит дум ҳидлайди.

Бўрибосарнинг калласи «Запорожец» машинасидек келади, десам ишонаверинг. У ит эмас самосвалнинг ўзгинаси. Леди унинг олдида самокатдай бўлиб қолди. Бўрибосар бунақа ишларни кўраверib пишиб кетган экан, Ледининг уёқ-буёғини ҳидлаб ўтирмай, гарданидан шартта тишладию пичан ғарамининг орқасига олиб ўтиб кетди.

Ўша куни Жавлонбек Абди чўпонга тўн кийдириб, бир учига 25 сўмлик тугилган қийиқчани берди. Абди чўпон, энди қуда бўлиб қолдик, юз кўришиб турайлик, деб хайрлашди.

Эртасигаёқ Ледининг мазаси қочди. Уни мол дўхтирига кўрсатган эди, у бошини сарак-сарак қилиб, бу итингиз энди одам бўлмайди, бир-икки кунлик умри қопти, деди.

Дўхтирнинг айтгани бўлди. Уч кун деганда Ледининг жони узилди. Жавлонбек кўзёшларини дарё қилиб ушбу ғазални битди.

Ледигинам қайдасан, ўтди баҳори сенсиз,
Пишиб тўкилди бул кун макка жўхори сенсиз.

Йўлбарсдек қоматингни ҳеч итда кўрмагандим,
Жавлон ҳамон мотамда очу наҳори сенсиз.

Жавлон қирқ кунлик жудоликдан кейин бугун кетяпти. Ҳафизахон парранда гўштини емасди. Кўрса аллергияси қўзғаб ҳаммаёғига қизилча тошиб кетарди. Шунинг учун ҳам Жавлон бўри отиб хуморини босиб юрарди.

Хўш, у-ку овга кетяпти. Овда эчкига бало борми? Жавлонбек бир иш қилса билиб қиладиганлардан эди. Яхши эчки овда иккита итнинг ишини қилишини бошқа овчилар билишмасди. У ҳар гал овга чиққанда, албатта, бир-иккита бўри уриб совхоздан мукофотга аллақанча қўй ундириб келади. Бошқа овчилар бу сир-синоатнинг тагига етолмасдилар.

Жавлонбек тўқайни мўлжалга олиб бораверди. Орқада эчки соқолини селкиллатиб келяпти. Жонвор нима бало еган экан, йўлйўлакай қумалоқ ташлагани ташлаган. Қумалоқ ташлаши айни муддао эди.

Қайсидир овчидан қолган қамиш капага етганда Жавлонбек эшакдан тушиб, эчкини ўттиз метрча наридаги ёввойи жийдага бойлади. Эшакни ҳеч нарсага бойламади. Эшак шунақа ҳайвон, турган жойида эшакка ўхшаб тураверади.

Атроф жим-жит. Яқин ўртадаги кўлга тушган ёввойи ўрдакларнинг ғақ-ғуқи эшитилиб турипти. Жавлонбек эшакка хашак ташлади. Эчкининг олдига алюмин тоғорада ем қўйди. Ўзи термосдан чой қуйиб олисларга тикилганча ўй суриб кетди. Унинг ўйи нима бўларди. Ледини ўйлайди-да. У бу жойларга Леди билан кўп келган, кўп ғаройиб овлар қилишган эди.

Эчки безовталана бошлади. Арқонни узмоқчи бўлиб орқасига тисарилди. Жавлонбек хушёр тортди. Атрофга разм солди. Боя улар келган томондан қумалоқ ҳидлаб бир бўри келяпти...

Бошқа овчилар худди мана шу тадбирни билишмасди. Бўри эчки қумалоғини ҳидлаб, ҳидлаб келаверади. Пистирмада овчи борлигини ўйламайди.

Жавлонбекнинг мўлжали тўғри чиқди. Бўри келяпти. Ердан бош кўтармай ҳар битта қумалоқни битталаб ҳидлаб келяпти. Жавлонбек ўзини панага олди. Милтиқни шайлаб, тайёр бўлиб турипти. Эшак-эшак-да. Парвойи палак. Аммо эчки безовта. Осмонга сакрайди. Арқонни узаман, деб талпинади. Бўри тўхтади. Атрофга бир-бир кўз ташлади. Ана, у эчкига яқин келиб қолди. Беш метр қолди. Икки метр қолди. У ҳозир бир ҳамла билан эчкининг кекиртагидан олади...

Жавлонбек варанглатиб ўқ узди. Бўри бир метрга баландга сакраб ерга шалоп этиб тушди. Жавлонбек яна тепки босди. Бўри тўнкарилиб қолди. Икки оёғини тинимсиз силкитар, чамаси уч минутча жон беролмай охири тинчиб қолди. Жавлонбек кападан чиқмади. Бўри ёлғиз юрмаслигини билади. Мабодо у ёлғиз бўлганда ҳам бошқа бўри қон исини туйиб шу томонга келади. Чўл шамоли қон ҳидини атрофга олиб кетади. Бир эмас икки, учта бўри келиши ҳам мумкин. Унинг айтгани чиқди. Бир қўнғир бўри шу томонга ўқдек отилиб кела бошлади. Эчкини, ётган бўрини кўрди. Кўпни кўрган, кўп қопқонлардан қочган, тажрибали бўрига ўхшайди. Атрофга аланглаб бирдам ўтирди. Аммо димоғини қитиқлаётган қон ҳиди унинг иродасидан ғолиб келди.

Эчки томон дадил кела бошлади. Ана, тўрт метр қолди. Уч метр қолди. Жавлонбек ўқ узди. Ўқ калласига тегдмикан, ҳар ҳолда бўри ёнбошига йиқилганича қимирламай қолди. Бош кўтармади ҳам, оёқ силкитмади ҳам...

Жавлонбек милтиққа ўқ солиб ўтираверди. Кападан чиқмади. Эшакка бари бир. Нималар бўлаётгани билан иши йўқ. Эшаклигини қилиб хашак кавшаяпти...

Кўкраги оқ, ўзи қоп-қора бўри аллақайдан пайдо бўлди. Жавлонбек то милтиғини қўлга олгунча бўрилар тепасига келди. Гўё қайси бирини аввал есамикин, деб ўйлаётганга ўхшарди. Ўлигидан тириги маъқул, деб ўйлади шекилли эчки ёнига келди. Шунда Жавлонбек ўқ узди. Ба фармони худо, ўқ еган бўрининг бунақа сакрашини Жавлонбек умрида биринчи кўриши эди. У ўқ тегиши билан одам бўйи сакрадию ҳавода муаллақ туриб қолди. На юқорига учиб чиқиб кетади, на ерга тушади. Худди лентаси узилган мултфилмнинг ўзгинаси. Жавлонбек энди бас, учтасини урдим. Ов деган ҳадеб, барор келавермайди. Буёғига ўзим бўрига ем бўлиб кетмай деб, ташқарига чиқди. Узоқда орқасидан тўзон бурқситиб қизил «Жигули» келаётганини кўрди. Ким бўлди, экан бу?

«Жигули» унинг ёнгинасига келиб тўхтади. Ундан кўкрагига «Меҳнат ветерани» медали таққан бир йигит тушди.

— Нима қилиб қўйдингиз? — деди у алам билан.

— Нимани нима қипман? — деди Жавлонбек.

— Бу итни болалигида Доғистондан уч минг сўлкавойга сотиб олгандим.

Жавлонбек ҳайрон бўлиб жонсиз ётган учта бўрининг тепасига келди. Уларнинг биттаси, кўкраги оқ, ўзи қоп-қораси овчарка ит эканини билди.

— Пулини тўлайсиз. Ҳозир бозор иқтисоди. Бир ҳафта олдин ўн тўрт мингга бермагандим.

Жавлонбек бу йигитни қаердадир кўргандек эди, Доғистондан сотиб олганман, деганидан дарров эслади. У бу чўллардан арзонга қоракўл тери сотиб олиб, Кавказ томонларда пуллайдиган учарлардан эди.

— Бўпти, тўлайман, — деди Жавлонбек. — Аввал машинангнинг юк хонасини очасан.

— Э, қизиқ одам экансиз-ку, итимни отиб қўйиб, ўзимга дўқ урасиз. Нима ҳаққингиз бор. Инспектормисиз?

— Очмайсанми, очмайсанми, энди ўзингдан кўр...

Жавлонбек милтиқ оғзини унинг киндигига тўғрилаб бармоғини тепкига...

Навбат Неъмат АМИНОВга

Саид АҲМАД

САРГУЗАШТ ҲАШАР РЎМОН

II боб

ЎША КИШИ ВРАЧ-ДА

Никсон башоратчидан америкаликлар қачон бахтли яшайдилар, деб сўрабди.

— Ўттиз йилдан кейин, — жавоб қилибди башоратчи.

— Ҳа-а, у кунларга етолмайман, — деган экан Никсон.

Помпиду башоратчидан фарангликлар қайси йилга бориб фаровон кун кечиришини сўрабди.

— Эллик йилдан сўнг, — дебди башоратчи.

— Эҳ-ҳе, у кунни кўриш менга насиб этмасакан, — дебди Помпиду.

Брежнев совет халқининг бахтли келажагини сўраганида, башоратчи чуқур уҳ тортиб, шундай деган экан:

— У кунларга мен ҳам етолмасам керак-ов.

●

— Эрим сафарга кетганида овқат пиширишни ўрганиб олдим.

— Баракалла. Шунинг учун севаман-да, сени.

— У яна икки ойга сафарга жўнади...

●

— Нега бунча хафа кўринасан?

— Севгилимга ҳар куни хатлар ёзардим. У эса почтальон билан никоҳдан ўтибди.

●

— Кеча, докторга [illegible]ришим керак, деб жавоб сўраган эдингиз. Аммо сизни бир ёш йигит билан қаҳвахонада кўрдим-ку! — сўради директор котибасидан.

— Тўғри, ўша кишим врачда.

РУСЧАДАН ТАРЖИМА

«АЛИШЕР НАВОЙЙ» БОШҚОТИРМАСИ

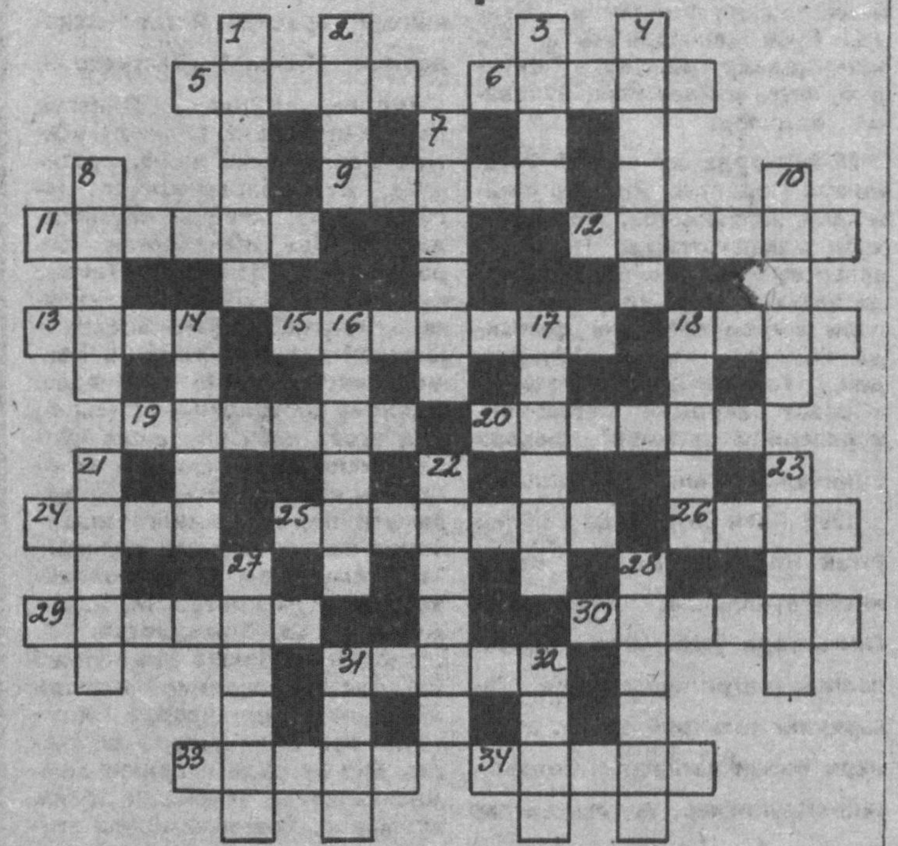

Энига: 5. Бошқирд шоири, Ғафур Ғуломга бағишлаб ёзилган «Совға» шеърининг муаллифи. 6. Мусиқа асбоби. 9. Ўрта асрларда Шарқда мусулмон давлатларида ёзув-чизув билан шуғулланиладиган хос хона. 11. Арабларнинг буюк лашкарбошиси, Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» асаридаги қаҳрамонлардан бири. 12. Мантиқшунос, Навоийнинг «Садди Искандарий» асаридаги қаҳрамонлардан бири. 13. Ўзбек ёзувчиси, Алишер Навоий ижоди ва хаётига оид «Зулматдан нур» тўпламининг муаллифи. 15. Алишер Навоий яшаб, ижод қилган ўрта асрлардаги давлатнинг аталиши. 18. Шеър ва достон ёзувчи муаллиф. 19. 1928 — 1930 йилларда Самарқандда чоп этилган адабий-бадиий мажалла. 20. Мусиқа асбоби. 24. Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонидаги қаҳрамонлардан бири меъмор. 25. Совет тайёрасози, унинг раҳбарлигида «Антей» номли тайёра ясалган. 26. Ўзбекистон халқ ёзувчиси. 29. Ўзбекистон халқ ёзувчиси. 30. Алишер Навоий асари. 31. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Й. Шамшаров романи. 33. Алишер Навоий «Хамса»сидаги хотин-қизлардан бирининг исми. 34. Ш. Рашидовнинг «Ғолиблар» асаридаги хотин-қизлардан бирининг исми.

Бўйига: 1. Шоҳ, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонидаги қаҳрамонларнинг бири. 2. Тошйўнар, Алишер Навоийнинг «Ҳафт пайкар» асаридаги қаҳрамон. 3. Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достони қаҳрамони билан урушган шоҳ мамлакатининг номи. 4. Алишер Навоий «Хамса»си қаҳрамонларидан бири. 7. Қорақалпоқ шоири, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонини қорақалпоқчага ўгирган. 8. Алишер Навоийнинг беш достондан иборат асари. 10. Алишер Навоийнинг замондоши. 14. Кашмир шаҳзодаси, «Садди Искандарий» қаҳрамонларидан бири. 16. Ўзбекистондаги шаҳар. 17. Ўзбекистон халқ шоири. 21. Рассом, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достони қаҳрамони. 22. Ўзбек шоираси. 23. Алишер Навоийнинг «Хамса»сидаги хотин-қиз қаҳрамон. 27. Шоҳ, Алишер Навоийнинг достони қаҳрамонларидан бири. 28. Ойбек романи. 31. Жанубий Америкадаги давлат. 32. Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достони қаҳрамони.

Тузувчи: В. ТЮРИКОВ

«ШЧ» рекордлар китобига

ЭНГ... ЭНГ... ЭНГ...

Жаҳондаги энг катта кроссворд 1982 йил Канаданинг Квебек шаҳридан Роберт Тюрко томонидан тузилган. Бошқотирма 82.951 катакчадан, энига 489 ва бўйига 13.125 сўздан иборат бўлиб, жами 3,55 квадрат метр майдонни банд қилиб турибди.

●

«Нью-Йорк таймс» газетасининг 1965 йил 17 октябр, якшанба сони дунёдаги энг оғир газета ҳисобланади. У 3,40 килограмм бўлиб, 15 бўлим, 946 бет ва 1.200.000 қатор реклама — эълондан иборат.

●

1880 йил ташкил топган, Мейкон ва Жоржиядаги «Жос Нил К» кийимлар магазини «Мейкон Телеграф» газетасида энг узоқ реклама берган. У 1889 йил 22 февралдан то 1987 йилнинг 1 мартигача ҳар куни газетанинг иккинчи саҳифасининг чап бурчагида, жами 35.760 марта ўз рекламасини берган.

●

Шу вақтгача энг кўп сотилган китоб генералиссимус Сталин асари бўлиб, 101 мамлакат тилига ўгирилиб, 672,058.000 нусхаси сотувга чиқарилган ва тез орада дўконлардан топиб бўлмай қолган.

М. МИРЗО тўплаган

АНТИҚА ЎҒИРЛИК

Тўрақўрғонликлар ҳайратдан ёқа ушлашди. Нега, дейсизми? Сабр қилинг. Сабабини билиб сиз ҳам қойил коласиз. Бордимкўл қишлоғидаги бир киши яхши ниятлар билан анчадан буён икки қўчқорни боғлаб боқиб юрувди. Уларни бозорда кўрган одам ҳозирги нархнавода 40—50 минг сўм пулни индамай санаб бериши аниқ эди. Ахир биргина думбасининг ўзига мундайроқ маош оладиган ишчининг олти ойлиги етмасдиёв. Бекорга айтишмаганда, тушаётган қизнинг сепини, сотилаётган қўчқорнинг думбасини кўр, деб.

Қарангки, қандайдир азаматлар бир кечада қўчқорларнинг думбасини кесиб олиб ўмариб кетишибди. Улар «қон чиқармай олдик, ҳалол бўлди», деб пок-покиза туширишган бўлса ажаб эмас. Энди ўзингиз айтинг, думбасиз қўчқорни кўрган киши ёқа ушламай нима қилсин!

ГАП ИПИДА ЭКАН-ДА

Самарқанд бозоридан 4 кило туршак олган оғайнимиз, кўнглига бир гап келганми, уни бошқа тарозида торттириб кўрса... во ажабо туршак 3 кило-ю 200 грамм чиқибди. Қайтиб бориб туршакфурушга торттирса, 4 кило чиқибди. Оғайним хушёрроқ экан, растани айланиб ўтиб, тарозини текшириб кўрибди. Сотувчи тарози палласининг остига ихчамгина 200 граммликни ип билан боғлаб қўйган экан... У ҳушёр харидорга қараб жилмайибди, ёнидаги сотувчилар эса кўрмасликка олиб четга қарашибди.

М. СОДИҚОВ

Рассом Н. БЕРДИЕВ

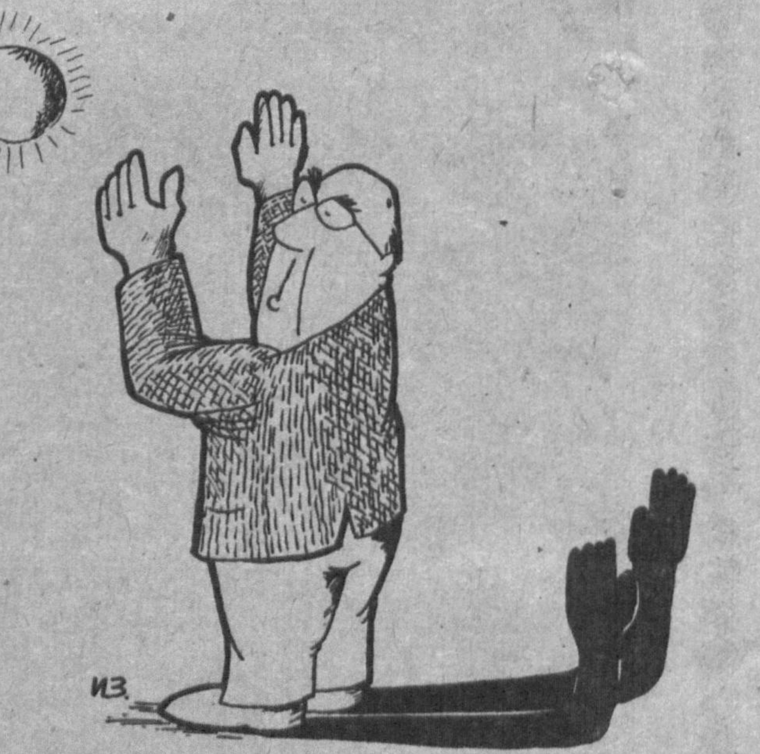

Рассом И. ЗОИИРОВ

БАХТЛИ ЭКАНСИЗ

Икки ит ўргатувчилар бир-бирига мақтанишарди:
— Менинг Жилдам газета ўқийди.
— Биламан. Менга бу ҳақда Шарик айтганди.

✦

Циркатчининг эълони:
«Икки метр давлат чегарасини ижарага оламан».

✦

Поезддаги суҳбатдан:
— Биласизми, менинг хотиним фаришта.
— Бахтли экансиз, меники бўлса ҳали тирик.

✦

Ҳайвонот боғидан фил йўқолди... Милиция бошлиғига йўқолган ҳайвонни қидириш учун уч кун муҳлат беришди.
— Қалай, филни топдингларми? — сўради ҳайвонот боғи бошқони.
— Албатта, топдик!
Милиция бошлиғи шундай деб хонага қуён қамалган қафасни олиб кирди.
— Наҳотки шу фил бўлса?!
Қуён қўрқиб деди:
— Ҳа, филман, фил. Фақат энди этик билан тепманглар...

✦

— Ҳурматли муаллим, дадамнинг айтишича, биз маймундан келиб чиққан эмишмиз.
— Сизларнинг оилангизни келиб чиқиши мени қизиқтирмайди.

✦

— Қушларнинг инсон учун энг фойдалиси қайсилари?
— Қовурилгани.

✦

— Судланувчи, сиз қачондир жазога маҳкум қилинганмисиз?
— Ҳа, ўртоқ судя.
— Деворни бош билан тақиллатганим учун.
— Ахир, бунинг учун жазолашмайди-ку?!
— Тўғри, аммо у бош меники эмас эди-да.

✦

— Сиз чўчқа ва еттита чўчқа болаларини ўғирлаганликда айбланасиз.
— Чўчқани ўғирладим, жаноб судя. Бўйнимга оламан. Аммо чўчқачалар ҳақидагиси туҳмат. Ахир, уларнинг ўзлари онасига эргашиб келишди.

✦

Кино юлдузи шифокор қабулида:
— Ечинайми?
— Йўқ. Кеча экранда ҳаммасини кўрганман.

✦

— Дадажон масал нима?
— Масалми?... Биласанми, унда ҳайвонлар, масалан, чўчқа билан эшак худди сен билан мендай гаплашади.

✦

Шоҳбекатда ёшлар ўтириб овқатланишарди.
Улардан бири ошпазга мурожаат қилди:
— Айтингчи, нима учун овқатни оз-оздан соласиз?
— Йўловчилар поездга кечикишмасин деймиз-да, жаноб.

Ўрисчадан Ҳабиб СИДДИҚ таржимаси

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Муталлиб СОДИҚОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 21.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пулат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 8 СЎМ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Буюртма № Г-16. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6